سالار

ONCE A MONTH

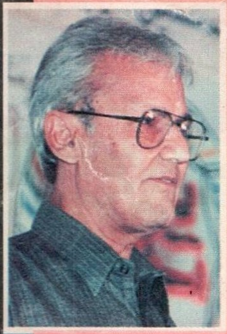

تخت لاهور جي غلاميءَ کان آزاديءَ ڏانهن

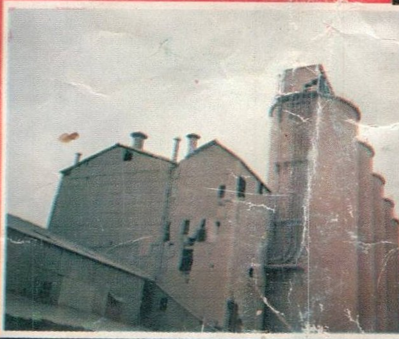

ڇا پاڪستان ٽٽي ويندو؟

زيل پاڪ: سنڌ جي صنعت تباهي طرف ڇو وڃي رهي آهي؟

ايڊيٽوريل

سماج ۾ جڏهن رياست جا سمورا ادارا عام جي اهنجن جو حل ٿيڻ بجاءِ پاڻ ئي عذاب بڻجي پوندا آهن، تڏهن عوام جي ڪاوڙ ۾ شدت اچي ٿي. هن ديس ۾ گذريل اڌ صديءَ کان عوام جي ڪاوڙ ۽ مونجهاري مان ”اقتدار پرست“ سياستدانن فائدو ورتو آهي. ۽ عوام جي دردن تي لفظن ۽ بيانن جا مرهم رکيا ويا آهن. اهڙين حالتن ۾ صحافت جو ڪردار سياسي ڌرين، انتظامي ادارن ۽ رياست تي ڪرڙي نظر (Check) رکڻ هجي ٿو.

اڄڪلهه صحافتي دنيا ۾ ”Information“ تي گهڻو زور ڏنو وڃي ٿو. پر ٽين دنيا ۾ خاص طور اسان جي ديس ۾ جتي سماجي شعور جي سطح تمام گهٽ آهي، اتي صحافت جو ڪم فقط معلومات رسائڻ نٿو ٿي سگهي. هتي صحافت جي ذميواري پڙهندڙن جي شعوري سطح کي اڀارڻ پڻ هجي ٿي. جيئن ته اولهه جي سماجي سطح ۽ ٽين دنيا جي سماجي سطح ۾ تمام گهڻو فرق آهي، تنهن ڪري اُتي ۽ هِتي جي ادارن جي وصفن ۽ ذميوارين ۾ حالتن موجب فرق اچيو وڃي. ان ڪري ئي اسان کي پنهنجي سماجي حالتن ۽ ضرورتن تحت پنهنجي ذميوارين کي سرانجام ڏيڻ لاءِ پنهنجو بهتر ڪردار ادا ڪري سماج کي سڌين رستي تي آڻڻو آهي.

”سالار“ هتي جي سماج ڏانهن پاڻ کي ذميوار سمجهي، صحافت جي دنيا ۾ قدم رکيو آهي، جيڪو هر دفعي توهان جي تنقيد ۽ راءِ جو منتظر رهندو.

”اونداهين سان جيڪو الجهي، چاندوڪين کي چاهي،
ڪوئي آهي، ڪوئي آهي، جيڪو سچ چوي“

11

6

چا پاڪستان ٽٽي ويندو؟

26

روشنين جو شهر عاملن ۽ نجومين جو مرڪز

سالار

ONCE A MONTH

جلد نمبر (1) شمارو 1 آگسٽ / سيپٽمبر 98ع

چيف ايڊيٽر: غوث جتوئي

ايڊيٽر: ذوالفقار شاهه

ايگزيڪيٽو ايڊيٽر: مشتاق راڄپر

مئنيجنگ ايڊيٽر: نعيم اختر ٽالپر

اسسٽنٽ ايڊيٽرز:

ضرير سهتو

غفار ملڪ

رپورٽرز:

ڪراچي: ذوالفقار راڄپر

احمد خان چانڊيو

حيدرآباد: دودو چانڊيو

بزنس مينيجر: مير مختيار ٽالپر

شوبز: فدا حسين شاهه

سرڪيوليشن: ستار سنڌي

ٽائيٽل: فتاح دائود پوٽو

ڪمپوزنگ: نياز خاصخيلي

ڪونڊر ڪمپيوٽر اڪيڊمي چوٿين ماڙ صدف منزل ويجهو

حيدرچوڪ گاڏي کاتو حيدرآباد فون: 783320

لکپڙهه لاءِ:

آفيس 29/4 پرگڙي فليٽس هيرآباد حيدرآباد

قيمت: 15 روپيا

هي رسالو غوث جتوئي روشني پرنٽنگ پريس گاڏي کاتو حيدرآباد مان ڇپرائي پيٽارو روڊ ميهڙ مان پڌرو ڪيو.

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

زبل پاڪ: سنڌ جي صنعت تباهيءَ طرف ڇو پئي وڃي؟

17

تخت لاهور جي غلامي کان آزادي ڏانهن

13- نئين خانہ جنگي کي دعوت

16- ڪالا باغ ڊيم: مبشر حسن

22- معاشي بحران: پاڪستان ڪيڏانهن وڃي رهيو آهي؟

24- بين الاقوامي ڪمپنين جون پاليسيون

29- ڪئمپس ڪارنر

30- تبديلي جي رخ جو تعين ڪرڻ جي ضرورت

31- انصاف جي ڳولا ۾

32- جينيٽڪ انجنيئرنگ جا نوان ڪمال

33- شاعري ۾ عڪس بندي

36- انسان ڇا آهي؟

40- ڪهاڻي

46-ڇا متحده حڪومت کان الڳ ٿيندي؟

47- شاعري

ڪلچر آرٽ اسڪرين

42

ٽائيٽل آرٽيڪل

ڇا پاڪستان ٽٽي ويندو؟

پاويل جوٽيجو

پاڪستان جي سياسي حلقن ۽ اخباري ڪالمن ۾ اڄ ڪلهه اهو بحث انتهائي سنجيدگيءَ سان هلي رهيو آهي ته نواز شريف حڪومت جون سياسي اقتصادي پاليسيون، صوبائي حڪومتن ڏانهن رويو ۽ ملڪ جي ٽن صوبن جي عوام جي راءِ جو احترام نه ڪرڻ واري رويي جو نتيجو ڪٿي ملڪ جي ٽٽڻ جي صورت ۾ ته نه نڪرندو؟

پنجاب جي ضياءَ شاهد جهڙن دانشورن جو خيال آهي ته نواز شريف جي سياسي ۽ اقتصادي پاليسين ڪري پاڪستان سياسي ۽ اقتصادي طور تي مضبوط ٿي رهيو آهي! جڏهن ته پاڪستان جي ٽن صوبن سرحد، بلوچستان، سنڌ ۽ پنجاب جي ترقي پسند دانشورن جو خيال آهي ته نواز شريف جون حڪومتي پاليسيون ملڪ کي ٽوڙي ڇڏينديون!

جنگي جنون ۾ مست ٿيل نواز شريف هيٺ زمين تي بک مرندڙ مخلوق کي نہ ڏٺو ۽ نہ ئي پنهنجي اوسي پاسي ڏٺو. هن ان مستي ۾ ڪالاباغ ڊيم ٺاهڻ جو اعلان ڪري ملڪ کي ٽوڙڻ جو اعلان ڪري ڇڏيو، جڻ ايٽمي ڌماڪا ڪيا ئي ان لاءِ ويا هئا تہ ڪالاباغ ڊيم ٺاهبو.

ان ۾ ڪير صحيح آهي ڪير غلط، انهن جي راين ۽ تجويزين کي ڇڏي ڪري هتي ان سوال جي ڇنڊ ڇاڻ ڪري ڪا حتمي راءِ قائم ڪيون ٿا تہ ڇا نواز شريف جي حڪومت جون موجوده پاليسيون واقعي پاڪستان کي ٽوڙي ڇڏينديون؟ ان لاءِ پهرين پاڪستان جي ملڪيءَ پوءِ نواز شريف جي حڪومت جي پاليسين تي نظر وجهي اهو ڏسون ٿا تہ نواز شريف حڪومت جي پاليسين ڪري ملڪ جي سياسي ۽ اقتصادي پوزيشن ڪهڙي آهي تہ خبر پئجي ويندي تہ هن ملڪ جو ڇا ٿيندو؟

پاڪستان ماضيءَ جي پس منظر ۾ :

پاڪستان جنهن کي ٺهي اڌ صدي گذري چڪي آهي. ان جي ماضيءَ جي سياسي پس منظر تي نظر وجهون ٿا تہ بس هڪ ئي راءِ قائم ڪري سگهجي ٿي تہ هن ملڪ ۾ ڪڏهن بہ حقيقي عوامي جمهوريت وارو نظام نہ جڙيو آهي ۽ نہ ئي رهيو آهي، پر گهڻو عرصو فوجي آمريت ۽ ٿورو عرصو سول آمريت رهي آهي. هتي عوامي جمهوري نظام کي قائم ڪرڻ بجاءِ آمريتي نظام کي قائم رکي، انهيءَ کي اڃا بہ وڌيڪ مضبوط ڪرڻ لاءِ اهي سمورا ڪڌا عمل ڪيا ويا آهن. جن سبب ملڪ انتظامي، آئيني، سياسي ۽ سماجي ٽوڙ ڦوڙ جو شڪار رهيو آهي. پاڪستان ٺهڻ کان وٺي اڄ تائين جيڪي بہ حڪمران آيا آهن چاهي اهي بندوق جي زور تي حڪمران بڻيا هجن يا وري ووٽ جي ذريعي حڪمران بڻيا هجن، انهن ملڪي سالميت کي بچائڻ بجاءِ پنهنجي ذاتي ۽ گروهي مفادن کي مضبوط ڪرڻ لاءِ ملڪ جي معاشي ذريعن کي لٽيو ۽ ڦريو آهي. ملڪي اقتصاديات کي مضبوط ۽ پائيدار ڪرڻ بجاءِ پنهنجا پيٽ ڀريا آهن ۽ پاڪستان جي اندر آباد قومن جا قومي، جمهوري ۽ معاشي حق بہ غصب ڪيا آهن ۽ هڪ هٽي قائم رکي آهي. هيو تہ پاڪستان جي اندر حڪمراني واري عسڪري قوتن ۾ پنجابي قوم جي گهڻائي ڪري پنجابين ٻين قومن يعني بنگالين، بلوچن، سنڌين ۽ پٺاڻن کي ڦريو، لٽيو ۽ ماريو آهي. جنهن ڪري ملڪ ۾ قومي تضاد حل ٿيڻ بجاءِ وڌيڪ شدت اختيار ڪئي آهي، جنهن جي نتيجي ۾ ملڪ ۾ وقت بوقت لساني جهڳڙا ٿيندا رهيا آهن ۽ صوبن وچ ۾ تضاد ڏينهون ڏينهن وڌندا رهيا آهن. حڪمرانن جي گروهي اولين سبب ملڪ وڌيڪ مضبوط ٿيڻ تہ نہ هيو، پر ٽوڙ ڦوڙ ڏانهن وڌندو رهيو آهي. پاڪستان اڃا آزادي جي سلور جوبلي جي ڏاڪي تي ئي نہ

پاڪستان ۾ جمهوريت، قومي تضاد، معاشي بدحالي، بک، بيروزگاري ۽ غربت دُور ٿيڻ وارا سوال جيئن جو تيئن موجود رهيا ۽ ملڪ جو عوام ظلم جي چڪيءَ ۾ پيسبو رهيو. حڪومتون تہ بدلجنديون رهيون، حڪومتي ڪرسين تي ويٺل چهرا تہ تبديل ٿيندا رهيا پر ملڪ ڏينهون ڏينهن تباهيءَ ڏانهن وڌندو رهيو.

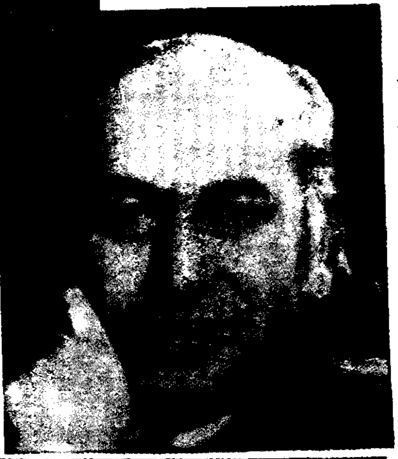

پهتو هيو تہ ٽٽڻ شروع ٿيو، نتيجي ۾ 16 ڊسمبر 1971ع تي ملڪ جو وڏو حصو اوڀر پاڪستان الڳ ٿي ويو. جنهن جو سبب اهو آهي تہ ملڪ ۾ شامل قومن کي ملڪي قانون موجب بہ حق نہ ڏنا ويا ڏنا ويا، ۽ حالت اها رهي آهي جو جن بہ حڪمرانن کان پنهنجا قومي، جمهوري حق گهريا آهن يا ملڪ ۾ حقيقي جمهوريت جي قيام لاءِ جدوجهد ڪئي آهي ۽ عوام لاءِ روزگار، تعليم، سماجي ۽ معاشي انصاف جي گهر ڪئي آهي تہ انهن کي شهيد نظير عباسي ۽ شهيد فاضل راهو

پاڪستان جي ٽن صوبن ۾ هڪ تحريڪ جنم وٺي رهي آهي. جنهن تحريڪ جو بظاهر مطالبو تہ اهو آهي تہ ڪالا باغ ڊيم نامنظور، مردم شماري نتيجا نامنظور، نواز شريف جون حڪومتي پاليسيون نامنظور، پر جيڪڏهن نواز شريف انهن تحريڪن جي انهن مطالبن تي ڌيان نہ ڏنو تہ اهي تحريڪون پاڪستان جي ٽٽڻ جو سبب بنجي سگهن ٿيون!

جيان قتل ڪيو ويو آهي.

نواز شريف جي موجوده حڪومتي پاليسيون:

پاڪستان جو سمورو سياسي، معاشي، آئيني ۽ انتظامي نظام جيڪو پاڪستان جي وجود کان وٺي غير جمهوري قوتن جي ماتحت رهيو آهي، جن ملڪ ۾ آباد مظلوم قومن ۽ مظلوم عوام جي محنت جي ڦرلٽ ڪئي آهي ۽ مظلوم قومن ۽ عوام جي انساني، جمهوري ۽ سياسي حقن جي پائمالي ڪئي آهي. ان سموري استحصالي نظام کي تبديل ڪرڻ لاءِ جيتوڻيڪ تہ پاڪستان جي سمورن ترقي پسند اڳواڻن ۽ قومپرست اڳواڻن پنهنجي پنهنجي طريقن سان جدوجهد ڪئي آهي، پر ڪين پاڪستان جي اندر غير جمهوري ۽ مظلوم قومن جي قيدخاني واري نظام کي تبديل ڪرڻ ۾ ڪا وڏي ڪاميابي تہ حاصل نہ ٿي سگهي آهي. پر خود رياست جي اصل حڪمرانن جا قيدي بنجي شاهي قلعي، ڪوٽ لکپت ۽ مڇ جيلن جا عذاب سٺا ۽ سالن جا سال ڪال ڪوٺڙين ۾ تشدد جو نشانو بنجندا رهيا ۽ ملڪ دشمن، ۽ غدار جا لقب ڏئي مٿن تشدد ڪيو ويو ۽ ڦاهيون ڏنيون ويون. 1983 ۽ 1986ع ۾ ايم آر ڊي جي پليٽ فارم تان آمريتي نظام کي تبديل ڪرڻ لاءِ ٻين عوام دوست ۽

نواز شريف جي سياسي عملن ڪري سنڌس اتحادي آهستي آهستي رُسي رهيا آهن. ملڪ ۾ سياسي بحران ڏينهون ڏينهن چوٽ تي چڙهيل آهي. نواز شريف جون صرف پنجاب کي سياسي ۽ معاشي سهولتون ڏيڻ واري عمل پاڪستان جي وفاقي نظام کي خطري ۾ وجهي ڇڏيو آهي، جو نواز شريف جون حمايتي صوبائي حڪومتون سرحد، بلوچستان ۽ سنڌ سنڌس جي خلاف ٿي بيٺيون آهن، جو هر دفعي هن کان پنهنجو مالياتي حق گهري رهيون آهن.

جمهوريت پسند ڌرين سان گڏجي بي نظير ڀٽو جدوجهد ڪئي ۽ هن ٻوءِ حڪمراني بہ حاصل ڪئي، پر پاڪستان ۾ جمهوريت، قومي تضاد، معاشي بدحالي، بک، بيروزگاري، غربت دور ٿيڻ وارا سوال جيئن جو تيئن موجود رهيا ۽ هن ملڪ جو عوام ظلم جي چَڪيءَ ۾ پيسبو رهيو. حڪومتون تہ بدلجنديون رهيون، حڪومتي ڪرسين تي ويٺل چهرا تہ تبديل ٿيندا رهيا پر ملڪ ڏينهون ڏينهن تباهي ڏانهن وڌندو نظر آيو. نواز شريف 1997 جي عام چونڊن ۾ جيئن ٿي وڏي اڪثريت سان چونڊون کٽي پاڪستان جو وزيراعظم ٿيو تہ هن پهريائين ملڪ کي ٻاهرين ملڪن جي قرض مان ڇوٽڪارو ڏيارڻ لاءِ ”قرض اتارو ملڪ

سنوارو" اسڪيم شروع ڪئي، آئين مان ضياءَ واري ائين ترميم ختم ڪئي ۽ اسيمبلي ميمبرن جي وفاداري بدلائڻ واري عمل "هارس ٽريڊنگ" روڪڻ لاءِ اسيمبليءَ مان بل پاس ڪرايو ته ڪيترن ئي ماڻهن نواز شريف مان اميدون وابسته ڪري ڇڏيون ته شايد هي مرد مجاهد آهي، جيڪو پاڪستان جي بنيادي خرابين کي ختم ڪندو ۽ ملڪ بهتر جمهوري، معاشي ۽ آئيني نظام آڻڻ لاءِ پيش رفت ڪندو! پر ڏسندي ئي ڏسندي اهي سموريون اميدون خاڪ ۾ ملي ويون ۽ وري به نتيجو اهو ئي نڪتو نواز شريف پاران انڊيا جي ايٽمي ڌماڪن وارن جي مقابلي ۾ "چاغي" ۾ ڪيل 6 ايٽمي ڌماڪن وارن بابت ملڪ جي ٽن صوبن سرحد، بلوچستان ۽ سنڌ جي ماڻهن پنهنجي پنجاهه سالن جي عرصي ۾ حڪمرانن جي عملن مان پرايل نتيجن جي روشني ۾ پيدا ٿيل خدشن هوندي به ملڪي بچاءَ جي نالي ۾ ڪيل ايٽمي ڌماڪن جي ڪاوڙي مخالفت نه ڪئي. جيتوڻيڪ ماڻهن کي اها به پروڙ هئي ته پاڪستان جي عوام جي معاشي حالت اهڙي آهي. جو هنن کي بکون ڪاٽيون پون ٿيون. مٿان ايٽمي ڌماڪن جي نتيجي ۾ ملڪ جي معاشي صورتحال بگڙجي سگهي ٿي، پاڪستان کان بين الاقوامي برادري رُسي سگهي ٿي ۽ قرض ڏيندڙ مالياتي ادارا ۽ ملڪ، پاڪستان کي قرض ڏيڻ کان جواب ڏئي وڏيڪ اقتصادي پابنديون هڻي. پاڪستان جو اقتصادي ۽ سياسي گهيراءُ ڪري سگهن ٿا- پر اجتماعي مفاد خاطر ۽ ان وقت عالمي سامراج آمريڪا جي پاليسين جي شڪست محسوس ڪندي، ان لاءِ سنڌرو ٻڌي تيار ٿي ويا ته قرباني ڏبي، بکون ڪاٽبيون، وات جو گرهه به ڏبو، پلي اقتصادي پابنديون لڳن ان کي مڙس ٿي منهن ڏبو. جي ملڪ جون دفاعي واڳون عالمي سامراج جي هٿن مان نڪرن ٿيون ۽ پاڪستان پنهنجي دفاعي پاليسين جون واڳون پنهنجن هٿن ۾ رکڻ جي شروعات ڪري ٿو ته پوءِ باقي ڇا کپي؟ باقي ٻين مسئلن کي منهن ڏئي وڃبو.

پر نتيجو ڇا نڪتو؟ اهو ساڳيو ئي ته نواز شريف پنهنجي وڏڙن جي سنت تي عمل پيرا ٿيندي پنجابي شائونسٽ هجڻ جو واضح ثبوت قائم ڪندي، دشمن سان وڙهڻ ۽ جنگ ڪرڻ بجاءِ ايٽمي ڌماڪن ڪرڻ واري غرور ۾ اچي، جنگي جنون ۾ مست ٿي، ملڪي سالميت خلاف ايٽمي ڌماڪي کان به وڏيڪ خطرناڪ وار ڪالاباغ ڊيم ٺاهڻ جي اعلان سان ڪيو. جنگي جنون ۾ مست ٿيل نواز شريف هيٺ زمين تي ٻک مرندڙ مخلوق کي نه ڏٺو ۽ نه ئي پنهنجي اوسي پاسي ڏٺو. هن ان مستيءَ ۾ ڪالاباغ ڊيم ٺاهڻ جو اعلان ڪري ملڪ کي ٽوڙڻ جو اعلان ڪري ڇڏيو. ڇڻ ايٽمي ڌماڪا ڪيا ئي ان لاءِ ويا هئا ته ڪالاباغ ڊيم ٺاهيو!

ان اعلان نواز شريف جي پنجابي سياسي سوچ کي ظاهر ڪري ڇڏيو ۽ ملڪ اندروني طور تي سخت سياسي بحران ۾ ڦاسي ويو. سرحد کان وٺي بلوچستان ۽ سرائيڪي بيلٽ کان وٺي سنڌ تائين نواز شريف جي ان اعلان خلاف مزاحمت جو اعلان ٿيو ۽ اهو ايترو شدت سان جو سرحد جي پٺاڻن چيو ته جيڪڏهن نواز شريف، ڪالاباغ ڊيم کي ٺاهڻ جي ڪوشش ڪئي ته ان کي بم سان اڏايو ويندو ۽ سنڌ مان ممتاز ڀٽو کان وٺي قادر مگسي، پي پي تائين اهو موقف ٻڌڻ ۾ آيو ته جيڪڏهن نواز شريف ڪالاباغ ڊيم جي ٺاهڻ لاءِ هڪ سِرَ به رکي ته ان ڏينهن اها سر پاڪستان جي ٽوڙڻ جي سر هوندي. ممتاز ڀٽي ته اهو به اعلان ڪيو ته جي ڪالاباغ ڊيم ٺاهيو ويو ته اسان سنڌوديش ٺاهينداسون.

> هتي عوامي جمهوري نظام کي قائم ڪرڻ بجاءِ آمريتي نظام کي قائم رکي ان کي اڃا وڌيڪ مضبوط ڪرڻ لاءِ اهي سمورا ڪتا عمل ڪيا ويا آهن، جن سبب ملڪ انتظامي، آئيني، سياسي ۽ سماجي ٽوڙ ڦوڙ جو شڪار رهيو آهي.

عوامي تحريڪ جي سربراهه رسول بخش پليجو کان ويندي سنڌ ڊيموڪريٽڪ پارٽي جي يوسف لغاري تائين ڪالاباغ ڊيم کي سنڌ ۽ پاڪستان جي وجود خلاف ڪونيندي ان خلاف عوامي جدوجهد تيز ڪري ڇڏي آهي.

بلوچستان به سرحد ۽ سنڌ جو اخلاقي حمايتي بنجي بيهي رهيو آهي. سرحد سنڌ جي قومپرستن سان گڏجي جدوجهد ڪرڻ لاءِ ميدان ۾ آهي. اينٽي ڪالاباغ ڊيم فرنٽ جي پليٽ فارم تان پي پي، عوامي تحريڪ، عوامي نيشنل پارٽي، سنڌ ڊيموڪريٽڪ پارٽي ۽ ٻيون پارٽيون جدوجهد ڪري رهيون آهن جيڪي پوري سنڌ جي هڪ هڪ ڳوٺ ۾ جلسا جلوس، بک هڙتالون ۽ مارچ ڪري احتجاج ڪري رهيون آهن ۽ سنڌي ماڻهن کي ڪالاباغ ڊيم خلاف منظم ڪري رهيون آهن ته ساڳئي وقت سنڌ ترقي پسند پارٽي، قومپرست پارٽي، سنڌ ساگر پارٽي، سنڌ هاري ڪميٽي، ۽ سنڌ ميشنل ڪانگريس اينٽي ڪالاباغ ڊيم ايڪشن ڪاميٽي جوڙي سموري سنڌ ۾ جلسا جلوس ڪري رهيا آهن ته وري ٽئين طرف جيئي سنڌ قومي محاذ ايم ڪيو ايم سان اتحاد

ڪري ڪالاباغ ڊيم، مردم شماري، اين ايف سي ايوارڊ ۽ ٻين مسئلن تي گڏيل جدوجهد ڪرڻ جو اعلان ڪري چڪا آهن.

نواز شريف جي هن وقت هر" قومي ايجنڊا" جنهن ۾ ناٽي جي ورهاست، ڪالاباغ ڊيم، مردم شماري جو اعلان، احتساب يا ٻيا انتظامي عمل ملڪ جي وحدت کي مضبوط ڪرڻ بجاءِ سياسي ڏڦيڙ جو سبب بنجي رهيا آهن ۽ ان خلاف ٽي قومون ۽ اردو ۽ سرائيڪي ڳالهائيندڙ آبادي، نواز شريف کي پنجابين جو نمائندو سمجهي، اها شڪايت ۽ احتجاج ڪري رهيا آهن ته نواز شريف پاڪستان ۾ رهندڙ ٻين قومن ۽ آبادين کي پنجابي قوم جو غلام بڻائڻ چاهي ٿو. اهوئي نقطو آهي جنهن ڪري پاڪستان جي ٽن صوبن ۾ هڪ تحريڪ جنم وٺي رهي آهي، جنهن تحريڪ جو بظاهر مطالبو اهو آهي ته ڪالاباغ ڊيم نامنظور، مردم شماري نتيجا نامنظور، نواز شريف جون حڪومتي پاليسيون نامنظور، پر جيڪڏهن نواز شريف انهن تحريڪن جي انهن مطالبن تي ڌيان نه ڏنو ته اهي تحريڪون پاڪستان جي ٽٽڻ جو سبب بنجي سگهن ٿيون!

> *سرحد ۽ بلوچستان ۾ پنهنجا اتحادي وڃائڻ ڪانپوءِ هاڻي سنڌ ۾ به حڪومت جي اتحادي ڌر ايم ڪيو ايم، نواز شريف جي اڪثر سياسي عملن جي حمايت ڪرڻ کان نابري واري سنڌ جي قومپرستن جي ويجهو اچي رهي آهي. سرحد، بلوچستان ۽ خصوصن سنڌ ۾ قومپرست، ترقي پسند ۽ وفاق پرست صوبن جا معاشي ۽ سياسي مفاد حاصل ڪرڻ لاءِ نواز شريف خلاف متحد ٿي رهيا آهن ۽ تحريڪون هلائي رهيا آهن. ان ڪري صورتحال اها بيٺي آهي ته پاڪستان معاشي طور تي ڪنگال ۽ سياسي طور سخت بحران جو شڪار آهي. جيڪڏهن نواز شريف پنهنجي موجوده سياسي ۽ حڪومتي عملن تي بضد رهيو ته معاشي طور تباهه حال پاڪستان جو مستقبل سواليه نشاني بنجي ويندو.*

مجموعي صورتحال:

نواز شريف جي حڪومت ۾ پاڪستان جي مجموعي معاشي ۽ سياسي صورتحال اها بيٺي آهي ته ملڪ اقتصادي طور ڏيوالپڻي جو شڪار آهي. حڪمران روزانو روپئي جي قيمت ڪيرائي ٻاهريون ناڻو پاڪستان آڻڻ جي ڪوشش ۾ آهن، پر جيترو به روپئي جي قيمت ڪيرائين ٿا روزانو ايترو ناڻو ٻاهران اچڻ بند ٿئي ٿو.

نواز شريف جي مالياتي ايمرجنسي به ملڪ جي اقتصادي صورتحال تبديل ڪري نه سگهي. ملڪ جي وڏن واپاري ايڪسچينجن جي حالت تباهيءَ جي ڪناري تي آهي. هڪ سروي مطابق ڪراچي، لاهور ۽ ٻين ملڪن جي هنڊن تي روزانو ٽن ڪان چئن اربن جو نقصان ٿي رهيو آهي. حالت اها آهي ته ملڪ جي تعليم ۽ صحت جا شعبا ۽ مواصلات ٻاهرين امداد ڪانسواءِ هلي نٿا سگهن، جيڪا امداد به بند ٿيل آهي. نواز شريف وارو " ڪستو نه ڪٽڻ" وارو اعلان ناڪام ٿي چڪو آهي، جو سنڌس اقتصادي ماهر ۽ وزير خزانه سرتاج عزيز پاڪستان کي هلائڻ لاءِ ڪڏهن ورلڊ بينڪ ته ڪڏهن آءِ ايم ايف ته ڪڏهن عرب ملڪن ڏانهن پنڻ وڃي رهيو آهي ۽ ملڪ جون حالتون اهي آهن جو نواز شريف حڪومت ڪنهن به بيروزگار کي روزگار نه ٿي ڏئي سگهي، پر ڪافي ادارن مان لکين تعداد ۾ ماڻهو بيروزگار ڪري ڪم هلايو پيو وڃي. عوام جي سماجي ڀلائي وارا ترقياتي ڪم بند آهن.

نواز شريف جي سياسي عملن ڪري سنڌس اتحادي آهستي آهستي رسي رهيا آهن. ملڪ ۾ سياسي بحران چوٽ چڙهيل آهي. نواز شريف جي صرف پنجاب کي سياسي ۽ معاشي سهولتون ڏيڻ واري عمل پاڪستان جي وفاقي نظام کي خطري ۾ وجهي ڇڏيو آهي، جو نواز شريف جون حمايتي صوبائي حڪومتون سرحد، بلوچستان ۽ سنڌ سنڌس جي خلاف ٿي بيٺيون آهن، جو هر دفعي هن کان پنهنجو مالياتي حق گهري رهيون آهن ۽ ان ڪانسواءِ سرحد ۽ بلوچستان ۾ پنهنجا اتحادي وڃائڻ ڪانپوءِ هاڻي سنڌ ۾ به حڪومت جي اتحادي ڌر ايم ڪيو ايم، نواز شريف جي اڪثر سياسي عملن جي حمايت ڪرڻ کان نابري واري سنڌ جي قومپرستن جي ويجهو اچي رهي آهي. سرحد، بلوچستان ۽ خصوصن سنڌ ۾ قومپرست، ترقي پسند ۽ وفاق پرست صوبن جا معاشي ۽ سياسي مفاد حاصل ڪرڻ لاءِ نواز شريف خلاف متحد ٿي رهيا آهن ۽ تحريڪون هلائي رهيا آهن. ان ڪري صورتحال اها بيٺي آهي ته پاڪستان معاشي طور تي ڪنگال ۽ سياسي طور سخت بحران جو شڪار آهي. جيڪڏهن نواز شريف پنهنجي موجوده سياسي ۽ حڪومتي عملن تي بضد رهيو ته معاشي طور تباهه حال پاڪستان جو مستقبل سواليه نشاني بنجي ويندو.

تخت لاهور جي غلاميءَ کان آزادي ماڻڻ ڏانهن

ڊاڪٽر ظفر عباسي

اينٽي ڪالاباغ ڊيم فرنٽ پاران ڪالا باغ ڊيم خلاف سنڌ پنجاب دنگ تي ڌرڻو هڻڻ واري فيصلي کان پوءِ جڏهن اي اين پيءَ جي اجمل خٽڪ، عوامي تحريڪ جي رسول بخش پليجي ۽ سنڌ ڊيموڪريٽڪ پارٽيءَ جي يوسف لغاريءَ محترمه بينظير ڀٽو سان ملاقاتون ڪيون ته ٻئي ڏينهن 2 آگسٽ جي اخبارن ۾ ڌرڻي جي اڳواٽيءَ جو بينظير ڀٽو وارو بيان سنڌ جي وڏي وزير جي ان بيان سان گڏ ڇپيو ته "پ پ وارن کي سنڌ سان همدردي آهي ته بينظير ۽ آصف پريس ڪانفرنس ڪري ڪالا باغ ڊيم جي مخالفت ڪن" جيتوڻيڪ وڏي وزير ان کان اڳ ان صورت ۾ وڏ وزارت تان استعيفا ڏيڻ جي به شرط هنئي هئي پر سياست ۾ چوڻ جون ڳالهيون هڪڙيون هونديون آهن ۽ ڪرڻ جون ٻيون اهو ئي سبب آهي جو چوڻ وارا چون ٿا ته "بينظير ڀٽو ڪالا باغ ڊيم خلاف ڌرڻي جي سرواڻيءَ جو فيصلو به نه ته ڪالا باغ ڊيم جي ڏک ۾ ۽ نه اجمل خٽڪ، رسول بخش پليجو ۽ يوسف لغاري جي بريفنگ تي، پر پنهنجي جياپي جي جنگ لاءِ ڪيو هو.

"جاڳ پنجابي جاڳ" جي نعري تي جڏهن سڄو پنجاب نواز شريف ڀاري وڃي ۽ سنڌ ۾ قومپرستن جا جلسا بينظير ڀٽو جيترا ٿيڻ لڳن ته ب پ جو مستقبل سنڌ ۾ به خطري ۾ نظر اچڻ فطري ڳالهه آهي. مشاهد حسين کان وٺي لياقت جتوئي تائين مهٽن هيٺ آيل پ ب وٽ ٻيو ڪهڙو پيو دڳ بچي ان فيصلي کان سواءِ؟ نه ته اها ئي بينظير ڀٽو ڳجهه ڳوه ۾ پنهنجي دور اقتدار ۾ ڪالا باغ ڊيم لاءِ بجيٽ رکڻ بجاءِ ان رٿا کي ٽيڪنيڪل ۽ سياسي اڳوات موجود سببن جي بنياد تي سدا لاءِ رد ڪري دفنائي ڇو نه ڀٽي ڇڏيو؟

ڪالا باغ ڊيم لاءِ بجيٽ رکڻ واري ڳالهه جي ترديد ڪندڙ بينظير ڀٽو جڏهن 2 ڊسمبر 88 تي اقتدار سنڀاليو ته ڪالا باغ ڊيم جي اڄان تائين واري حمايتي فاروق لغاري کي پاڻي ۽ بجلي جو وزير بنايائين جنهن وزير ٿيڻ شرط ڪالا باغ ڊيم جي مخالفت ڪندڙن کي مارشلا جا اقتصادي ترقي جي نڪاتي پروگرام ۾ مقصد پورا ڪندڙ قرار ڏنو ۽ خود بينظير پنهنجي ٻئي دور حڪومت ۾ 26 نومبر 93ع تي ڊيم ٺاهڻ جاڻ سڌي طرح اعلان ڪندي چيو هو ته "ڪالا باغ ڊيم بابت جلد چئن ئي صوبن کي اعتماد ۾ ونبو ۽ ڊيم جي تعمير اسان جي سوڀ هوندي." ۽ ان دفعي هن ڪالا باغ ڊيم جي فاروق لغاري کان وڌيڪ حمايتي غلام مصطفيٰ کرکي پاڻي ۽ بجلي جو وفاقي وزير بنايو جيڪو اڄ به "سياست ڪرڻي اٿو ته توهان جي مرضي ڊيم ٺاهڻوا ٿو ته چپ چاپ وڃي ڊيم ٺاهيو" واريون بينظير ڀٽو جون زباني هدايتون ON THE RECORD آڻي رهيو آهي، جن جي پلي بينظير ترديد ڪري به، پر 16 آگسٽ 93 تي "ڪالا باغ ڊيم کي قبوليت جوڳو بنائڻ لاءِ ترميمون ڪيون پيون وڃن." ۽ 2 آگسٽ 94 تي "ڪالا باغ ڊيم منصوبي ۾ ڦير ڦار آڻي انڊس ڊيم تعمير ڪيو ويندو. ان ڊيم جي تعمير سان ٿرپارڪر جي 35 لک ۽ پنجاب جي 30-40 لک ايڪڙ زمين آباد ٿيندي ۽ اهو چاڪاڻ ته سياسي نه پر ٽيڪنيڪل مسئلو آ ان ڪري منهنجي خواهش آهي ته ٽيڪنيڪل ماهر ان لاءِ "ها چون" وارن پنهنجن بيانن جي به ترديد ڪندي؟ ڊيم بابت بينظير ڀٽو جو اڳوڻو مؤقف ان مان پڌرو آهي ته 4 فيبروري 1994ع تي "بينظير هدايت ڪئي آهي ته ڪالا باغ ڊيم جي جلد تعمير شروع ڪئي وڃي" ۽ 2 اپريل 95 تي "اڳوڻي حڪومت ڪالا باغ ڊيم نه ٺاهيو، بينظير ڀٽو حڪومت ڊيم ٺاهي ڏيکاريندي" جهڙا جذباتي بيان ڏيندڙ سندس حڪومت جي وفاقي وزير کان هن ڊيم جي اهڙي حامي ڪاموري شمس الملک کي چيئرمين بنائي ڇڏيو جيڪو اڄان تائين ڊيم سان سچائيءَ جي بنياد تي، سڄي دنيا هيڏي هوڏي ٿي وئي پر هو ساڳي منصب تي ويٺل آهي بينظير ڀٽو پاران سنڌ پنجاب دنگ تي ڌرڻي جي سرواڻيءَ واري فيصلي ۾ جتي تاريخي طور 1988ع کان 1998ع تائين جي "اينٽي ڪالا باغ ڊيم موومينٽ" جي 10 سال سرگرم هيرو رسول بخش پليجو ۽ ٻين قومپرستن سان گڏ بيٺي اتي پنجاب خلاف سندس جارحاڻا ۽ سخت موقف" اصل حاڪمن" کي به ڇرڪائي وڌو. جيتوڻيڪ بينظير ڀٽو ڌرڻي جي سرواڻيءَ واري فيصلي کان هڪ ڏينهن اڳ به اهڙو موقف رکيو هو ته "وقت اچي ويو آ ته سنڌي، سرائڪي، بلوچ ۽ پٺاڻ لاهور جي تسلط خلاف روڊن تي نڪري اچن. هر شئي تي لاهور جي هڪ هٽي قائم ڪري صوبائي خود مختياري کي تباهه ڪيو ويو آهي." پر ڌرڻي جي سرواڻي واري فيصلي کان پوءِ جڏهن هن چيو ته "نواز ڪالا باغ ڊيم جو اعلان ڪري صوبائي خودمختياري ۽ آئين کي پائمال ڪري ڇڏيو آهي، اسين غلام نه آهيون، پر وفاق جا برابر جا حصيدار آهيون، اسين اهو پاڪستان چاهيون ٿا جنهن ۾ چارئي صوبا هڪ جيترا ڀاڱي ڀائيار هجن غلامي وارو پاڪستان اسانکي قبول نه آهي" تڏهن حاڪمن جو ڇرڪڻ فطري ڳالهه هئي ۽ ان ۾ اڃان اضافو ساڳئي ڏينهن عطاءُ الله مينگل "پنجاب اسان جو دشمن آهي، هو ننڍن صوبن کي پنهنجو غلام سمجهي حاڪميت ڪري رهيو آهي اسان کي بنگال جي صورتحال ڏانهن ڌڪيو پيو وڃي، ننڍن صوبن گڏجي جدوجهد نه ڪئي ته اڪيلا ٿي مارجي ويندا سين" چئي ۽ فاروق لغاري "ملڪ ۾ ون يونٽ کان به بدتر حالتون آهن. ترقي رڳو لاهور جي ٿي رهي آهي، صوبائي حڪومتون رموٽ تي هلايون پيون وڃن. ڪالا باغ ڊيم لاهور اسلام آباد ايئرپورٽ ۽ لاهورماس ٽرانزٽ جهڙا منصوبا ملڪي سالميت کان وڌيڪ اهم ناهن عوام ۾ محرومي هوندي ته سرائڪي صوبي، آزاد بلوچستان، پختونستان، پونوهار ۽ سنڌو ديش جا نعرا لڳندا رهندا" چئي ڪيو ۽ پوءِ جڏهن 6 آگسٽ تي ڪالا باغ ڊيم خلاف سينيٽ ۾ به ڳالهائيندي ڳالهه صوبن کي صوبائي خود مختياري ڏيڻ جي گهر تائين وڃي پهتي ته پنجاب جي وڏ وزارت واري دور ۾ "صوبائي خود مختياري ڪسي ونڻ" واريون ڳالهيون ڪندڙ نواز

شريف صوبائي خودمختياريءَ واري گهر کي ڳڙڪائيندي رڳو عوام کي اها دلجاءِ ڏني تہ ”سنڌين ۽ پٺاڻن تي ڪالا باغ ڊيم جو فيصلو زوريءَ نہ مڙهبو، اتفاق راءِ بنا ڊيم جي اڏاوت شروع نہ ٿيندي. مون اڳ بہ چيو هو ۽ هاڻ بہ سينيٽ جي فلور تان ذميواريءَ سان چوان ٿو تہ جيستائين سڄو ملڪ متفق نہ ٿيندو، ڊيم جي اڏاوت لاءِ هڪ سر بہ نہ رکي ويندي.“

متيءَ جي ڊيم سان ”سِرَ“ جو ڪهڙو تعلق؟! سو تہ صنعتڪار وزير اعظم ئي ڄاڻي سگهي ٿو پر سنڌ جي عوام وزير اعظم جي ان ٻولاٽيءَ کي ڪمون شهيد، اٽڪ خيرآباد پل ۽ ڪوئيٽا ۾ هڪ ئي وقت احتجاج جي اڳواڻ ڪاميابي سمجهيو.

حڪمت عملي ٿي حڪمت عملي پر بينظير ڀٽي جي ڌرٽي جي سرواڻيءَ واري فيصلي جتي سنڌ سميت سمورن ننڍن صوبن جي عوام کي سرهائي، حاڪمن ۽ حڪمرانن کي ڪُتيون ڏنيون اتي خود بينظير تي پنهنجي پارٽي جي ڪالا باغ ڊيم حمايتي پنجابي لابي ۽ وفاقي سطح جي اتحادي پنجابي ڌرين نفسياتي دٻاءُ ايترو وڌايو جو 10 آگسٽ واري ريليءَ واري خطاب ۾ هن کي پنهنجو پاڻ کي Balance ڪرڻو پيو. تہ ”ڪالا باغ ڊيم وفاق خلاف سازش آهي. ملڪ ۾ بيچيني ۽ مايوسي پکڙيل آهي مون کي نااهل قرار ڏنو ويو تہ وفاقي سياست ختم ٿي ويندي، اجوڪي ڌرٽي بعد اسين حڪومت جو رويو ڏسنداسين، انهن موٽ نہ ڏني تہ پوءِ دوستن سان گڏجي حڪمت عملي ٺاهينداسين. اسان جو پاڪ آرميءَ سان ڪوبہ جهيڙو نہ آهي. انٽيليجنس وارن سان ڪوڙ شڪايتون آهن جيڪڏهن وفاق آهي تہ سڀ برابر آهي، هتي اسانکي حڪمرانن ٻئي درجي جو شهري بنائي ڇڏيو آهي“ نہ رڳو تقرير ۾ پر ريلي ۾ پيش ڪيل نعرائن ۾ بہ صوبائي خودمختياري کي ڇُهيو ئي نہ ويو هو. ائين بہ ڪونهي تہ ڪو نعراءَ اسٽيج جي پر ۾ ٻيڻي ڪمپيئرنگ دوران لکيا ويا هجن، ڇو جو ڏهن نعرائن جي ڪنهن ڪنهن نعراءَ ۾ ٻيا ذيلي نعراءَ بہ ڏنا ويا آهن ايستائين جو نيشنل هاءِ وي کي نعرائڻ جي بہ گهر ڪئي وئي آهي!

سنڌ واري احتجاجي ريلي ۾ پٺاڻن جي نمائيندگي امين خٽڪ، پختون خواه واري احتجاجي ريلي ۾ سنڌ جي نمائندگي جلال شاهہ ۽ ڪوئيٽا واري احتجاجي ريلي ۾ پٺاڻن جي نمائندگي اجمل خٽڪ ڪري پٺاڻن ٽنهي جاين تي پنهنجي شرڪت ڏيکاري پر اسان پنهنجي رٿابنديءَ ۾ ڪمزوري ثابت ڪئي. ڪوئيٽا ۾ عوامي نيشنل پارٽي، پختون خواه ملي عوامي پارٽي، پختون خواه قومي پارٽي بلوچستان نيشنل پارٽي، بلوچستان نيشنل مووومينٽ، جمهوري وطن پارٽي سميت ٻين ننڍين پارٽين جي گڏيل ريلي ۾ شامل ڌريون بہ ۽ سنڌ ۾ سنڌ نيشنل فرنٽ، پ پ شهيد ڀٽو ۽ متحده قومي مووومينٽ کان سواءِ باقي سمورين سياسي سماجي ادبي ثقافتي. فني ڌرين جي اتحاد سان نڪتل ريلي ۾ شريڪ ڌريون بہ ڪالا باغ ڊيم جي حوالي سان تہ متفق هيون پر نظرياتي توڙي حڪمت عملين ۾ ڪٿي ڪٿي تہ بلڪل هڪ ٻئي جي ابتڙ بہ هيون اهو ئي سبب هو جو بينظير ڀٽو ايم آر ڊيءَ جهڙي ڪنهن اتحاد جي امڪانن کي ريلي واري خطاب ۾ ئي رد ڪري ڇڏيو هڪ ٻي کي

”استعمال ڪري وڃڻ“ وارن ڪتڪن ۾ ڀڄائيءَ کي ڀهتل اها ريلي ڪا انتهائي غير معمولي تحريڪ بڻجي نہ سگهي!

بينظير ڀٽو حڪمرانن وٽان ڪهڙي موٽ جي اميد ٿي رکي، اهي تہ آهن ”سگنلس“، جيڪي سمجهڻ وارا سمجهندا آهن. ڪڏهن ڪڏهن اها ”اميد ڀري موٽ“ ملي بہ ويندي آهي. متحده وارن بہ ڀٽي چيو تہ سندن جيئڻ مرڻ ۽ دفنائجڻ بہ سنڌ سان آهي ان ڪري سنڌ جي حقن جي حفاظت جسقم وارن سان گڏ ڪنداسين پر سنڌ اسيمبليءَ واري اجلاس کان وٺي ڪمون شهيد تائين هنن جيڪا سنڌ جي حقن جي حفاظت ڪئي، تنهن جو اجورو ڪين ملي بہ ويو پر ڪنهن کي ڪا سرت پئي؟ ممتاز ڀٽي کي تہ ”شهباز شريف“ ڪالا باغ ڊيم نہ ناهڻ جي ”پڪ“ ڏني هئي، پير پاڳاري ريٽي جي لڳاتار ڪرنڊڙ ويليوءَ جي ڪري سڌا ڊالر گهريا هئا، پ پ شهيد ڀٽو وارن کي پ پ پ ڏانهن ”رزرويشنس“ هيون پر شاهہ محمود قريشيءَ کان سواءِ پ پ پنجاب جو ڪوبہ اڳواڻ ڇو ريلي ۾ شريڪ نہ ٿيو اعلان جي باوجود جي يو آءِ (ف) جو ڪوبہ مک اڳواڻ شرڪت لاءِ ڇو نہ آيو؟ اهي اهڙا سوال آهن جن تي ويچار جي ضرورت آهي.

بحر حال ڊيم جي مسئلي ملڪ جي ٽن وحدتن (UNITS) کي هڪ صوبي خلاف سامهون آڻي بيهاريو. نتيجي ۾ ننڍن ٽن صوبن ساڻن گذريل 50 سالن کان وڏي صوبي طرفان جاري وساري زيادتين، خاص طور تي ملڪ جي وفاقي نظام کي عملي طور تي يونيٽري UNITARY نظام حڪومت ۾ تبديل ڪرڻ، جنهن جي نتيجي ۾ صوبا مرڪز (جنهن جي سول توڙي فوجي آفيسر شاهي ۾ پنجاب جي اڪثريت آهي) آڏو محض هڪ ڪالوني جي حيثيت ۾ رهن ٿا، انهن ۽ ٻين انيڪ زيادتين خلاف صوبن طرفان آواز اٿڻ لڳو، انهن سڀني مسئلن کي وڏيڪ واضع مخالف ڌر جي اڳواڻ محترمہ بينظير ڀٽو جي ان جملي ڪيو جنهن ۾ هن سنڌ ۽ سرحد جي سنجيده سياسي ڌرين سان گڏجي ڪيو، محترمہ ”تخت لاهور“ کان نجات جو نعرو بلند ڪندي، اهڙي طرح تخت لاهور جي وسيع تصور ۽ ڇتي (Broader Concept And Umbrella) اندر مرڪز طرفان صوبن سان ٿيندڙ سمورين زيادتين جي آهستي سجاڳ ٿيڻ شروع ٿي آهي. حالانڪ محترمہ شايد ان تصور کي صرف حڪومتي تبديلي تائين محدود رکي، پر حقيقت ۾ ڪالا باغ ڊيم خلاف شروع ڪيل جدوجهد جيڪا هڪ اشو هئي، ساهاڻ هڪ Larger Whole جو حصو لڳي ٿي.

حڪمران ڀلي ريلين ۾ بدمزگين تي ڪِڇيون هڻن ۽ ريلي بعد پيٽ ۾ ساهہ پوڻ کان پوءِ ڀلي چون تہ ”ڪالا باغ ڊيم هر صورت ۾ ٺهندو“ پر هاڻ سنڌ جو عوام بہ سمجهي چڪو آهي تہ ڪيس ڪڏهن جدوجهد جي ميدان ۾ ”ڪڏي ڪاهي پوڻو“ آهي؟ وقت جڏهن منزلون طئہ ڪندو آ تہ رهبر بہ چوندي ڏيندو آهي.

Census: The Sub Continental Perspective

آدمشماري جا نتيجا: نئين خانہ جنگي کي دعوت

قمر الزمان

هن سال جي شروعات ۾ ٿيل آدمشماري جي نتيجن جو اعلان ڪيو ويو آهي. شيڊول موجب نتيجا 18 مهينن کان پوءِ جاري ڪرڻا هئا. نتيجن مان معلوم ٿئي ٿو تہ نتيجن کي جلدي ظاهر ڪري مسئلن جي بڻي ۾ ٽئون ڀاڱو وڌو ويو آهي، جنهن قسم جا نتيجا ۽ انگ اکر آدمشماري 98ع ۾ پيش ڪيا ويا آهن، انهن تي اهڙو ئي ردِ عمل سامهون آيو آهي جنهن جي توقع انگ اکر مرتب ڪندڙن کي هئي. 81ع 17 سال پوءِ ٿيندڙهيءَ آدمشماري جن شڪن ۽ اعتراضن جي پاڇن ۾ ٿي آهي ان مان معلوم ٿئي ٿو تہ آدمشماري جي نتيجن کي بہ بجيٽ فارمولي تحت مارڪيٽ ۾ آندو ويو آهي. حڪمران طبقي جي موجوده اقتداري ٽولي کان سواءِ سماج جي سيني سنجيده حصن انهن انگن اکرن کي مڃڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو آهي.

آدمشماري جي نتيجن جو جائزو بعد ۾ ولون ٿا پر ان کان پهرئين انهن حالتن جو جائزو وٺڻو پوندو جن ۾ آدمشماري ڪرائي وئي. طئي ٿيل طريقہ ڪار موجب 81ع کان پوءِ 91ع ۾ آدمشماري ٿيڻي هئي پر ٽي دفعا ڪوشش ڪرڻ باوجود حڪمران طبقا ائين نہ ڪرائي سگهيا. هڪ دفعو تہ ان وقت جي صدر اسحاق خان کي صدارتي حڪم نامي ذريعي ٿيندڙ آدمشماري کي روڪڻو پيو. ڇو تہ اطلاع موجب سنڌ جي آبادي ايتري قدر وڌي وئي هئي جنهن کي برداشت ڪرڻ حڪمرانن جي وس کان ٻاهر هو.

هندستان جي ورهاڱي کان پوءِ آبادين جي هجرت ۽ آباد ڪاري سبب مقامي آبادين، قومن، قبيلن ۽ لساني گروپن جي حقيقي بيهڪ تبديل ٿي وئي، پر اهو عمل 1947ع جي لڳ ڀڳ سالن تائين محدود ٿيڻ بجاءِ حڪمرانن جون چوند واري حلقي جي تشڪيل ۽ ٻين مقصدن تحت هميشہ جاري رهيو. اهو عمل قدرتي ۽ اٿر سببن جي بنياد تي بہ ٿيندو آهي، خاص طور تي سرمائيداري جي غير مساوي ترقي جي ڪري ان ۾ تيزي ٿيندي آهي. علائقائي آبادين جو توازن بگڙجي ويندو آهي. اوپر پنجاب کان ايندڙ آبادڪارن جي هڪ وڏي حصي جو وچولي پنجاب ۾ ضم ٿيڻ سان پنجاب جي قومي بنيادن تي ڪو خاص اثر نہ پيو، باقي ڏکڻ پنجاب ۽ پوٺو هار جي علائقي ۾ قوميتون متاثر ٿيون. سڀ کان گهڻا اثر سنڌ ۽ ان جي

20 صدي: وڏن شهرن جي آبادي (هزارن ۾)

شهر جو نالو	1901	1921	1941	1961	1981	1998
ڪراچي	136	244	387	1913	5208	9269
لاهور	203	283	672	1296	2953	5063
فيصل آباد	9	28	70	425	1104	1977
راولپنڊي	88	101	185	340	795	1406
حيدرآباد	69	82	135	435	752	1151
ملتان	87	85	143	358	732	1182
گجرانوال	29	38	85	196	601	1124
پشاور	95	104	173	218	566	984
سيالڪوٽ	58	17	139	167	302	417
سر گودها	-	18	36	129	291	455
ڪوئٽہ	25	49	64	107	286	560
اسلام آباد	-	-	-	-	204	524
جهنگ	24	30	50	95	196	292
سکر	31	41	66	103	191	295
بهاولپور	19	18	40	84	180	403
قصور	22	31	53	75	156	241
گجرات	19	22	31	60	155	250
اوڪاڙه	-	-	8	68	127	201
ساهيوال	7	15	38	75	151	207
مردان	4	11	42	78	148	244
شيخو پورد		3	22	42	141	271
ميرپور خاص	3	6	20	61	124	291
لاڙڪاڻو	15	18	28	48	124	270
رحيم يار خان	-	-	6	44	119	228
نواب شاهہ	24	21	32	7	102	273

گادي واري شهر ڪراچيءَ تي پيا جتي ڪوڪراپار باردر ڪولي، 50ع جي پوري ڏهاڪي ۾ مخصوص زبان ڳالهائيندڙ فردن کي ڪراچي ۽ سنڌ جي ٻين وڏن شهرن ۾ آباد ڪيو ويو. ان دوران سنڌ جي ڀهراڙين وارن علائقن ۾ پنجابي آبادڪارن جي آمد جاري رهي. ان کان وڌيڪ اهو ته فوج مان رٽاير ٿيندڙ سيني غير سنڌي فوجي آفيسر کي انعام ۾ مليل زمين جو وڏو حصو سنڌ ۾ ڏنو ويو خاص طور تي بئرا جن واري زرخيز زمين جي ڏاري آبادي ۾ ورهاست اشتعال جي ٻين حصن ۾ ڪا خاص صنعتي ترقي نه ٿي، نتيجي طور صوبي سرحد، بلوچستان ۽ سرائيڪي بيلٽ مان ماڻهو روزگار جي تلاش ۾ اچڻ شروع ٿيا. ان عمل ڪراچيءَ ۾ سنڌين کي اقليت ۾ تبديل ڪري ڇڏيو. اردو ڳالهائيندڙ آبادي اڪثريت ۾ اچي وئي جڏهن ته پختونن، بلوچن ۽ سرائيڪي آبادي تي مشتمل وڏن شهرن، پشاور، ڪوئيٽا، ملتان ۽ ڊيره غازي خان بجاءِ ڪراچي هنن جو سڀ کان وڏو شهر ٿي ويو. ان کان سواءِ اوير پاڪستان جو بنگلا ديش ٿيڻ، ايران ۾ جي معيار ۾ بهتري ۽ امن ۽ انصاف فراهم ڪري سگهي ان جي ابتڙ سماجي بدحالي وڌندي وئي ريل، رستا، صحت ۽ ماحول سڀڪجهه تباهه ٿي ويو، بيروزگاري جي شرح ۾ ڪڏهن به لاٿ نه آئي.

اهڙي طرح ملڪ ۾ آبادين جي هجرت ۽ قومن جي تناسب تبديل ٿيڻ سبب سياسي ۽ سماجي غلبي جي تبديلي رونما ٿي چُڪي هئي، تنهن ڪري معاشي بدحالي ۽ ڪسمپرسي جي تناظر ۾ قومي تضاد جو ظاهر ٿيڻ ڪو حادثو نه هيو. هي ان

1901ع کان وٺي 1998ع تائين پاڪستان ۽ ان جي صوبن جي آبادي (هزارن ۾)

علائقو	1901	1911	1921	1931	1941	1951	1961	1972	1981	1998
پاڪستان	16577	18805	20243	22640	28244	33740	42880	65309	84254	130580
سرحد	2042	2197	2251	2425	4418	4556	5731	8388	11061	17555
پنجاب	10314	10990	11760	13875	17167	20637	25582	37845	47322	73384
سنڌ	3410	3737	3437	4114	4841	6048	8367	14156	19029	29991
بلوچستان	811	835	800	869	858	1167	1353	2429	4332	6511
فاٽا	-	1046	1959	1357	960	1332	1847	2491	2199	3138

نوٽ: اسلام آباد جي آبادي پنجاب ۾ شامل آهي.

انگيز انداز ۾ سدائين جاري رهي. جيئن ته مٿي ذڪر ڪيو ويو آهي ته سرمائيدار معاشي نظام ۾ ترقي ڪڏهن به هموار نٿي ٿئي تنهنڪري پاڪستان ۾ جيڪي به ننڍيون وڏيون صنعتون لڳيون اهي صرف ڪجهه شهرن تائين محدود رهيون. ان ۾ ڪراچي کي جاگرافيائي اهميت جي بنياد تي اوليت حاصل رهي ۽ اتي وڏي پئماني تي ڪارخانا لڳايا ويا. شروعاتي سالن ۾ ملڪ جي گاديءَ جو هنڌ هجڻ ڪري ڪراچيءَ تي آباديءَ جو دٻاءُ وڌندو رهيو ان دوران ملڪ ملائيت جي يلغار، افغانستان ۽ گهرو ويڙهه ۽ ٻين ملڪن ۾ معاشي، سياسي ۽ سماجي تبديلين جي بنياد تي مهاجرن جي وڏي ڪيمپ ڪراچي، پشاور ۽ ڪوئيٽا کان علاوه سنڌ، سرحد ۽ بلوجستان جي مختلف علائقن ۾ آباد ٿي.

هڪ طرف مٿي ڄاڻايل عمل جاري رهيو ته ٻئي طرف ڄر جي سراسري ۾ طوفاني واڌ جي باوجود ملڪ جي معاشي، صنعتي ۽ اقتصادي ترقي اها رفتار اختيار نه ڪري سگهي جيڪا حالتن موجب ماڻهن کي روزگار، گهر، ٽرانسپورٽ، صحت، زندگيءَ صورتحال جو فقط هڪ پهلو آهي. ان کان علاوه ٻيا به بنيادي عنصر ۽ حقيقتون آهن.

دنيا ۾ جاگيرداري جي خاتمي کان پوءِ سرمائيداري جي "هر اول ملڪن" جو درجو حاصل ڪندڙ ملڪن جي اڪثريت اولهه سان تعلق رکي ٿي، جتي سرمائيداري نظام جي ارتقا جو هڪ ڊگهو دور نظر اچي ٿو، جڏهن ته آفريڪا، لاطيني آمريڪا ۽ ايشيا جي ملڪن ۾ ڪنهن قسم جو سرمائيدارانه انقلاب پنهنجي ڪلاسيڪي ڪيفيتن سان رونما نه ٿي سگهيو. جنهن وقت يورپ ۽ سرمائيدار ملڪن ۾ صنعتي

ترقي عروج تي هئي، بدقسمتيءَ سان نندي کنڊ ۾ هڪ نئين طرز جي جاگيرداري متعارف ٿي رهي ٿي. سرمائيدار ملڪن گذريل ٻن صدين ۾ جيتري ترقي ڪئي آهي ان بنياد تي انهن جي ڪيفيت سامراجي ۽ بعد ۾ گهڻ قومي هڪ هٿين ۾ منتقل ٿي وئي آهي. جنهن جو مقابلو نيم سرمائيدار ۽ نيم جاگيردار معيشيتن وارا ملڪ سرمائيدار نظام اندر رهي نٿا ڪري سگهن.

ان ۾ ڪوبہ شڪ ناهي تہ هميشہ کان نندو ڪنڊ مظلوم قومن جو قيد خانو رهيو آهي جنهن جي پٺيان وسيع تاريخي واقعا ۽ سبب نظر اچن ٿا. نندي ڪنڊ جي بدقسمتي جو سبب ان جي خوشحالي، زرعي ۽ قدرتي وسيلن سان مالا مال هجڻ آهي ان ڪري صدين کان سڄي دنيا جي ڦورو ۽ توسيع پسند فوجي قوتن جو نشانو بڻجندو رهيو آهي. سامراجي ۽ توسيع پسندي واري سوچ ۽ ان جو طريقہ ڪار صدين جو سفر ڪندي اڄ بہ پنهنجي جديد شڪل ۾ سڄي نندي ڪنڊ ۾ نظر اچي ٿو. قومي استحصال، معاشي ڦرلٽ ۽ بدترين زندگي ان جي هڪ صورت آهي.

جيستائين آدمشماري جي نتيجن جو تعلق آهي تہ اهي شروع کان وٺي هيل تائين مشڪوڪ رهيا آهن هڪ طرف اهي بين الاقوامي مالياتي ادارن جي تسڪين لاءِ جڙتو آهن تہ ٻئي طرف (ملڪ ۾) استحصال جي شڪار قومن جي زخمن تي وڏيڪ لوڻ برڪڻ جي مترادف آهن. انهن انگن اکرن موجب گذريل ڏهن سالن ۾ پنجاب جي آبادي چار ڪروڙ 72 لکن کان وڌي ست ڪروڙ 25 لک ٿي ويئي جڏهن تہ پوري ملڪ جي آبادي 8 ڪروڙ 42 لکن مان وڌي فقط 13 ڪروڙ ٿي، جيڪا گذريل سالن جي جمع واري شرح ۾ اضافي (3 سيڪڙو کان 3.4 سيڪڙو) سان ڪنهن بہ صورت ۾ مطابقت نٿي رکي. چار سال اڳ ڪراچي شهر جي آبادي هڪ ڪروڙ ويهہ لک تسليم ڪرڻ کان پوءِ هاڻ ان کي 92 لک 69 هزار قرار ڏنو ٿو وڃي. بجيٽ جي خساري ۽ ناٿي جي واڌ ۾ (سرڪاري) کوٽ وانگر آبادي ۾ واڌ جي رفتار (3.4 سيڪڙو کان 2.6 سيڪڙو) ۾ حيرت انگيز طور تي لاٿ آئي آهي جڏهن تہ بلوچستان جي آبادي ۾ اضافي جي رفتار 7.09 مان گهٽائي 2.42 ڏيکاري وئي آهي.

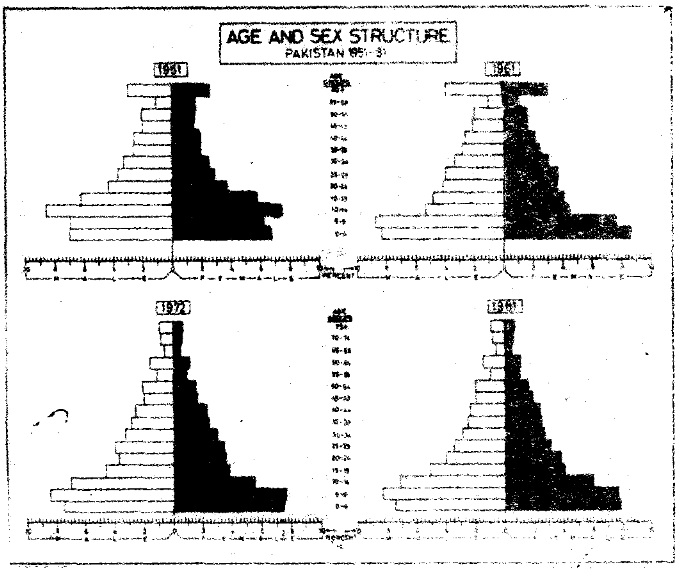

حيرت انگيز ڳالهہ اها آهي تہ سرڪاري انگن اکرن موجب 81ع کان 98ع تائين جي 18 سالن دوران آبادي ۾ 4 ڪروڙ 62 لک 46 هزار اضافو ٿيو آهي پر اسيمبلين جي سيٽن جو تعداد ساڳيو رهندو جيڪو اڳ هئو. "احتياط" طور سنڌ جي هڪ سيٽ ۾ واڌارو، پنجاب جي هڪ سيٽ گهٽ ڪئي ويئي ۽ جلدي اسلام آباد جي هڪ سيٽ ۾ اضافو ڪري ان جي تلافي ڪئي وئي آهي.

حڪومتي انگن اکرن موجب آبادي جي اضافي واري رجحان ۾ لاٿ اچي رهي آهي جنهن ڪري ملڪ ۾ هاڻ ڪٽڪ ٻاهران گهرائڻ جي ضرورت ناهي جو تہ 13 ڪروڙ ماڻهن لاءِ ملڪ ۾ پيدا ٿيندڙ ڪٽڪ گهٽي آهي، تنهنڪري ان کي پر ڏيهہ ۾ وڪڻو پوندو....!

آدمشماري جن حالتن ۾ ٿي آهي جيتوڻيڪ ان جو تاريخي پسمنظر ڪنهن حد تائين بيان ڪيو ويو آهي پر آدمشماري دوران ٿيل واقعن کي سامهون رکيو وڃي تہ ڪيتريون ئي ڳالهيون واضح ٿي وينديون، مثلاً بلوچستان ۾ آدمشماري اڌوري رهي خاص طور تي پختون علائقن ۾ ان خلاف تحريڪ هلڻ سبب اتي عملاً ٻُٽپ نہ ٿي سگهي. آدمشماري جو عمل ڪهڙي بہ طرح شفاف نہ هيو.

سنڌ، سرحد، بلوچستان ۽ سرائيڪي علائقن ۾ مردم شماري ٿيڻ کان اڳ ئي ان کي رد ڪيو ويو هئو.

آدمشماري هڪ ٽيڪنيڪي مسئلو آهي جنهن کي نظر ۾ رکندي رياست منصوبابندي ڪندي آهي، وڌندڙ آباديءَ لاءِ خوراڪ تعليم، روزگار، صحت، ٽرانسپورٽ، روڊ، پارڪ ۽ ٻين ضرورتن جو اڳ ۾ ئي بندوبست ڪيو ويندو آهي. زرعي ۽ ٽيڪنيڪي ادارا قائم ڪيا ويندا آهن. ۽ ايندڙ وقت کي نظر ۾ رکندي نہ صرف پلاننگ ڪئي ويندي آهي پرفرسوده ۽ وقت سان مطابقت نہ رکندڙ رجحانن جو رُک موڙيو ويندو آهي، پر هن ملڪ ۾ ڪالا باغ ڊيم هجي يا صوبي جي نالي جو مسئلو يا آدمشماري ان کي حڪمران طبقا پنهنجي مقصد لاءِ استعمال ڪن ٿا.

هن ملڪ جي ڪرندڙ معيشيت ۽ سياست کي متنازع ڊيم يا ڪوڙي آدمشماري ذريعي سنڀالي نٿو سگهجي. هن ملڪ جي حڪمرانن سميت محڪوم قومن ۽ هيٺين طبقن مان هر ڪنهن وٽ وقت ختم ٿي چڪو آهي. مظلوم قومن کي ظالم طبقن خلاف مستقل جدوجهد ڪرڻي پوندي. ڪالا باغ ڊيم کان پوءِ آدمشماري نئين خانہ جنگي کي دعوت ڏئي رهي آهي.

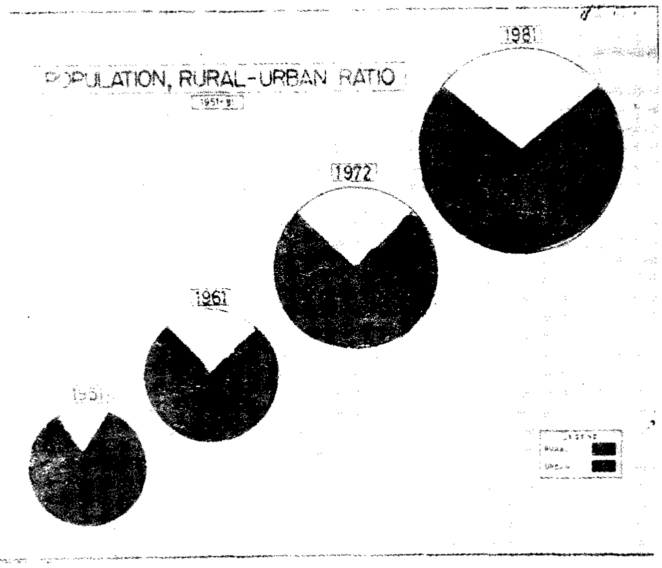

”ضياءُ الحق آمرانہ اختيارن هوندي بہ ڊئم جي تعمير جو فرمان جاري نہ ڪري سگهيو:“ ڊاڪٽر مبشر حسن

ڪالا باغ ڊئم جنهن تي گذريل پنجيتاليهن سالن کان منصوبہ بندي ٿيندي رهي، 23 سالن کان سيڙپ ٿيندي رهي ۽ پندرهن سالن کان سياسي اختلافن ۽ مونجهارن جو شڪار رهندڙ هن ڊئم کي بالاآخر نواز شريف ٺاهڻ جو اعلان ڪري ڇڏيو آهي جنهن جي تعمير عنقريب شروع ٿيڻ واري آهي، پر سياسي مبصرن خبردار ڪري ڇڏيو آهي تہ ڊئم جي فني معاملن کي طئي ڪرڻ کان پهرئين ان بابت اٿاريل سياسي اعتراضن کي پهرئين حل ڪرڻو پوندو. ڊئم جي سياست کي واضح نموني حل ڪرڻو پوندو. اهڙين تجزيہ نگارن مان پ پ (ش پ) پنجاب جو صدر ڊاڪٽر مبشر حسن بہ هڪ آهي. هو جيڪو پاڻي ۽ آبپاشي ۽ ڊئم جي معاملن ۾ وسيع ڄاڻ رکي ٿو ان خيال جو آهي تہ”باوجود ان جي تہ آءٌ ذوالفقار علي ڀٽي جي دؤر ۾ وزير خزانہ هيس پر ان پروجيڪٽ جي باري ۾ مڪمل طور بي خبر رهيس جيڪا ڳالهہ ثابت ٿي ڪري تہ ڊئم جي معاملي کي شروع کان وٺي ڳجهہ ڳوهہ ۾ رکيو ويو آهي.“ هو چوي ٿو تہ کيس ڪالا باغ ڊئم جي باري ۾ خبر پهريون دفعو 1994ع ۾ پشاور مان نڪرندڙ هڪڙي سابق انگري اخبار-Khaibar Mail جي ايڊيٽوريل پڙهڻ کان پوءِ ٿي. ان ايڊيٽوريل ۾ ان ڊئم کي ملڪ لاءِ تباهہ ڪن سمجهيو پيو ويو ڇاڪاڻ تہ ڊئم جي تعمير کان پوءِ ڪابل درياءَ ۾ جيڪا ٻوڏ ايندي تنهن سان نوشهره شهر جو وڏو حصو ٻڏي ويندو. اهو سيلاب ايتروگهرو هوندو جو هڪ ماڙ تائين گهر ٻڏي ويندا اهڙي قسم جا خدشا حقيقت جي ويجهو ان وقت سمجهيا ويا جڏهن واپڊا جي انجنيئرن پاڻ بہ ان ڳالهہ جو اقرار ڪيو تہ سيلاب جو پاڻي واقعي بہ گهرن کي ٻوڙي ڇڏيندو. ڊاڪٽر مبشر حسن وڌيڪ چوي ٿو تہ ڊئم کي ايترو تہ رازداري ۾ رکيو ويو جو جنرل ضياءَ الحق جي دؤر ۾ جڏهن جنرل ضياءَ ڊئم بابت اچي چٽي جو اعلان ڪيو تہ تنهن وقت جي وزير خزانہ محبوب الحق کي بہ ان پروجيڪٽ جي خبر نہ هئي.

ورلڊ بئنڪ جي عملدارن هن پروجيڪٽ جي باري ۾ جيڪا رپورٽ ٺاهي تنهن ۾ ان پروجيڪٽ جي ملڪي (ڊر) نہ واپڊا کي ڄاڻايو ويو نہ ئي پاڪستان جو نالو ڄاڻايو ويو جيڪا حڪومت جي نمائندگي ڪندي، بلڪ ان جي بجاءِ پاڪستان کي هڪ سهڪاري حڪومت ۽ واپڊا کي هڪ رابطي جي ايجنسي طور ڄاڻايو ويو. ڊئم جي پروجيڪٽ ۾ هڪ اضافي ڳالهہ اها بہ هئي تہ ڊئم جي پير ۾ وڏي پئماني تي تعميراتي ڪم ڪرڻو هو. مثلاً اٽڪ کان نوشهره ڏانهن سيلاب جي بچاءَ خاطر نوشهره، جو هانگيره، اوڪاڙه خٽڪ ۽ ٻين شهرن جي تحفظ لاءِ بند ٻڌڻا هئا ۽ انهن سان گڏ اٽڪ ۽ نوشهري کي ملائڻ لاءِ نئون جي ٽي روڊ ٺاهڻو هو ان سان گڏ پنجن فوٽن جي ويڪري ريلوي لائين پڻ ٺاهڻي هئي.

1984ع ۾ ڊاڪٽر مبشر ان ڊئم کي تباهيءَ جو ڳهنڊ قرار ڏنو ڇاڪاڻ تہ سندس نظر ۾ صوبن جي وچ ۾ پاڻيءَ جي ورهاست جو معاملو طئي ٿيڻو هو، جيڪو بعد ۾ 1991ع ۾ نواز شريف جي دؤر حڪومت صوبن درميان پاڻيءَ جي ٺاهہ جي صورت ۾ حل ڪيو ويو. هاڻي جيڪڏهن ڪالا باغ ڊئم تعمير ٿئي ٿو تہ تنهنجي معنيٰ 1991ع وارو پاڻيءَ جو ٺاهہ ناڪاره ثابت ٿيندو ۽ هڪ نئين معاهدي جي ضرورت پوندي پر سوال آهي تہ اها نئين ورهاست ڪيئن هوندي سا ڳالهہ واپڊا راز ۾ رکيو پئي اچي ۽ جيتوڻيڪ ٻوڏ جي بچاءَ کان اڳاءِ جو معاملو آئيني طرح صوبن جو مسئلو آهي پر وفاقي حڪومت ڪالا باغ ڊئم جي ڪري صوبن جي حقن جي لتاڙ ڪندي ان معاملي ۾ ڪاهي پئي آهي. ڊاڪٽر مبشر حسن نومبر 1984ع جي ڪيبينيٽ ميٽنگ جو ذڪر ڪندي چيو تہ ان وقت جي سنڌ ۽ سرحد جي ليفٽيننٽ جنرلن ڊئم جي مخالفت ڪئي هئي جنهن ڪري ضياءُ الحق باوجود پنهنجي آمرانہ اختيارن جي ڊئم جي تعمير جو فرمان جاري نہ ڪري سگهيو. تنهن کان پوءِ ٽن صوبن جي عوام جي چونڊيل اسيمبلين ان ڊئم خلاف مختلف وقتن تي قراردارون پاس ڪيون آهن.

۽ هاڻ جيڪڏهن وزير اعظم انهن صوبن جي مينڊيٽ کي روڪيندي سندن بيعزتي ٿو ڪري تہ پوءِ هي اها دعويٰ ڪيئن ٿو ڪري سگهي تہ هو پاڪستان جي عوام جي نمائندگي ڪري ٿو؟

ننڍن صوبن جون اهي دانهون تہ پنجاب مٿن پنهنجي آمرانہ فيصلا مڙهي رهيو آهي ۽ هر دفعي مٿن هڪ هٿي ٿو هلائي، سچ پچ تہ سندن اهڙي شڪايت وزير اعظم جي هن اعلان کان پوءِ سچ ثابت ٿئي ٿي خاص طور تي هن اهڙي وقت ۾ جڏهن سمورن وفاقي عهدن تي پنجابي ويٺا هجن.

وزير اعظم جا مشير ۽ عملدار بہ پنجابي آهن. وڏا وزير اسيمليبن بجاءِ وزير اعظم طرفان چونڊيا ويا آهن. ساڳي حالت صوبن جي اعليٰ عدالتي ۽ انتظامي عملدارن سان آهي، جوڪين اسلام آباد طرفان مقرر ڪيو ويو آهي. ان پسمنظر ۾ ڪالا باغ ڊيم کي پنجاب جو ڊيم پيش ڪيو ويو آهي ، ڇاڪاڻ تہ اڪثر پنجابي ڊيم جي حمايت ڪن ٿا.

هن جو چوڻ آهي تہ ڪالا باغ ڊيم ٽيڪنيڪل مسئلو ناهي ڇاڪاڻ تہ ٽيڪنيڪل مونجهارا حل ٿي سگهن ٿا. اهو سياسي مسئلو آهي جيڪو صوبن کي وڌيڪ خودمختياري ڏيڻ سان ئي حل ٿيندو ۽ پوءِ هو پاڻ ئي محسوس ڪندا تہ بجلي بابت ڇا ڪرڻ گهرجي.

جيڪڏهن صوبن کي اهڙا فيصلا ڪرڻ جي آزادي ڏني وڃي تہ شايد هو ڪيترائي ڊيم تعمير ڪرڻ جو فيصلو ڪن ڊاڪٽر مبشر چئي ٿو،”سڄو سرحد، آزاد ڪشمير گلگت ۽ بلستان جيان سستي بجلي پيدا ڪري سگهي ٿو.“

مبشر جيڪو سول انجنيئر پڻ آهي، چئي ٿو،”سنڌوءَ تي 10 ڊيم ٺاهيا وڃن، ڇاڪاڻ تہ ڊيم ذريعي پيدا ٿيندڙ بجلي تمام سستي آهي مان بينظير طرفان ٿرمل رٿائون جوڙڻ ۽ آءِ پي انڊيپينڊنٽ پاور پروڊيوسرس) سان ايگرمنٽ جي خلاف هيس.“ اهڙن فيصلن بابت سياسي اتفاق راءِ ضروري آهي. اهڙا فيصلا مٿان کان نہ مڙهيا وڃن.

1976ع کان ان پراجيڪٽ جي شروعاتي مطالعي تي 12 ارب روپيا خرچ ٿي چڪا آهن. هن آهي پئسا ضايع ڪري ڇڏيا. پئسا سياسي طور تي منظور ٿيل رٿائن تي خرچ ڪرڻ گهرجن. پر هيل تائين ڪنهن بہ حڪومت مٿي ڄاڻايل پئسن بابت اتفاق راءِ ناهي ورتو. ”اڪثر حڪومتن کي خبر ئي نہ ٿي هجي تہ بجيٽ ۾ ڇا لڪيل آهي. ڊئم تي خرچ ڪيل پئسا بجيٽ ۾ رکيا نہ ويا، پر اضافي بجيٽ ۾ رکيا ويا.

”جيڪڏهن ڪو صوبو ڪالا باغ ڊيم جي رائلٽي وارو معاملو اٿاري ٿو تہ آئين کي تبديل ڪيو وڃي ۽ ائين رائلٽي نالي ڪابہ شيءِ نہ ٿي هجي مبشر ڳالهہ جي نشاندهي ڪري ٿو تہ”سرحد تي تربيلا ڊيم جي رائلٽي ماوراءِ آئين واري فارمولي تحت ملي ٿي ۽ اهو سياسي ضرورتن کي نظر ۾ رکي ايجاد ڪيو ويو آهي.

زيل پاڪ: سنڌ جي صنعت تباهي طرف ڇو پئي وڃي؟

علي رضا

"سنڌ جي صنعت اڄڪلهه بحران جو شڪار آهي. دهشتگردي سبب ڪيترائي صنعتي يونٽ پنجاب منتقل ٿي چڪا آهن ۽ ٽيڪسٽائيل يونٽس سميت ٻيا صنعتي ادارا پڻ بند آهن- مجموعي طور تي گذريل 50 سالن جو جائزو وٺنداسين ته سنڌ جي زراعت سان گڏ صنعت به پوئتي رهجي وئي آهي. ان جا ڪهڙا سبب آهن؟ ان سوال جي روشني ۾ زيل پاڪ سيمينٽ فيڪٽري کي "Symbol" طور کڻي، ان جو جائزو "سالار" جي پڙهندڙن سامهون پيش ڪجي ٿو."

سنڌ جي صنعت

اڳ

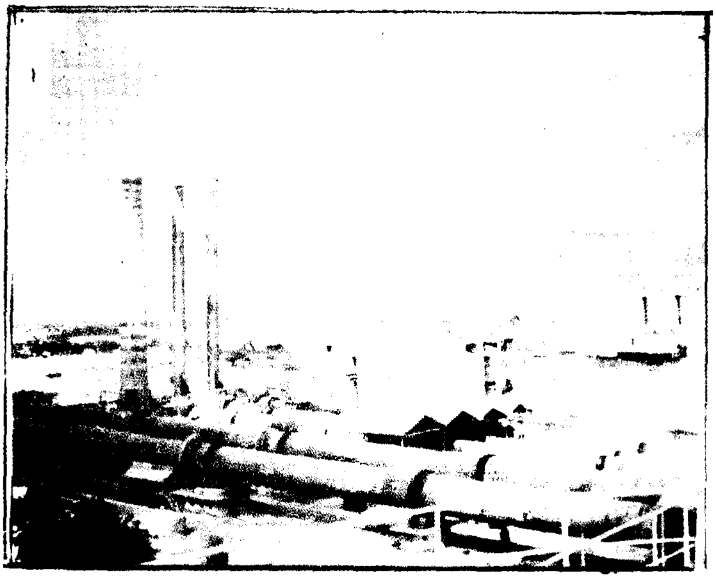

هاڻ

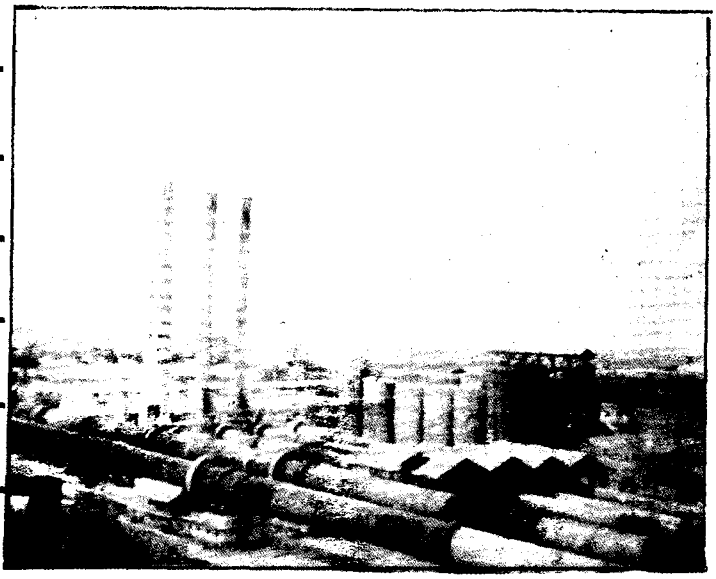

فوڪس

زيل پاڪ سيمينٽ فيڪٽري 9 مئي 57ع ۾ پاڪستان ۽ نيوزيلينڊ جي تعاون سان ڪمپنيز ايڪٽ 1913ع تحت لڳائي وئي هئي. فيڪٽري شروع ٿيڻ وقت 4 سؤ ٽن سيمينٽ جي پيداوار ڏيندڙ 2 ڀٺيون لڳايون ويون - 62ع ۾ 4 سؤ ٽن پيداواري گنجائش جون 2 ڀٺيون لڳايون ويون - 69ع ۾ هزار ٽن پيداوار جي گنجائش رکندڙ 2 وڌيڪ ڀٺيون لڳايون ويون- هن وقت فيڪٽري 36 سؤ ٽن روزانه پيداوار جي صلاحيت رکي ٿي. فيڪٽري ۾ ڪل 6 سيڪشن مڪينيڪل، اليڪٽريڪل، ڪيميڪل (پروڊڪشن) جنرل (ايڊمنسٽريشن)، موٽر شاپ ۽ سول آهن. 14 سيپٽمبر 92ع تي پرائيويٽائيزيشن ڪميشن واحد ڏريعي فيڪٽري محمد اشرف ڊي بلوچ پرائيويٽ ڪمپني کي ڏني وئي.

فيڪٽريءَ جون ڪل 29 گاڏيون آهن، جن مان 8 مرمت هيٺ آهن. جڏهن ته 21 ڪم ڪن ٿيون اسڪول ۽ ڪاليج جي ٽرانسپورٽ لاءِ ڪل 2 بسون ۽ 2 مزدا گاڏيون آهن. جڏهن ته طبي ايمرجنسي لاءِ 2 ايمبولنسون آهن. ملازمن جي ٻارن جي تعليم لاءِ ڪي جي ۽ هاءِ اسڪول آهي. جيڪو فيڪٽري بند ٿيڻ بعد سرڪاري تحويل ۾ ورتل آهي.

نجي شعبي ۾ فيڪٽري ڏيڻ کان اڳ ڪل مستقل ملازمن جو تعداد 1650 هيو. هاڻ 610 مستقل ملازم ڪم ڪري رهيا آهن. جڏهن ته 200 ملازم ڪانٽريڪٽ بنيادن تي ڪم ڪري رهيا آهن. فيڪٽري ۾ ڪل 70 آفيسر آهن، جن مان 15 آفيسر سنڌي آهن. جڏهن ته مزدورن ۾ ڪل 65 سنڌي آهن. 254 ملازمن گولڊن هينڊ شيڪ ورتو آهي.

هن فيڪٽري جي سيمينٽ مان شاهه فيصل مسجد، تربيلا ڊيم، ٿٽو ۽ ڪوهاٽ سيمينٽ فيڪٽريون تعمير ڪيون ويون. جڏهن ته دبئي ۾ تعميراتي ڪم لاءِ هن فيڪٽري مان سيمينٽ برآمد ٿيندو رهيو آهي ●

"فيڪٽري جو ڏوهه اهو آهي ته اها سنڌ ۾ وجود رکي ٿي" زيل پاڪ سيمينٽ فيڪٽري جا مزدور ۽ سرمائيدار فيڪٽري جي موجوده حالت جو سبب بيان ڪن ٿا. "سنڌ جي صنعت تباهه ۽ پنجاب جي صنعت مضبوط ڪئي پئي وڃي." پاڪستان جي پهرين سڀ کان وڏي سيمينٽ فيڪٽري زيل پاڪ گذريل 2 سالن کان بحران جو شڪار آهي. مزدورن ۽ فيڪٽري جي مالڪن وچ ۾ ڪشمڪش سبب 4 ڊسمبر 96ع تي فيڪٽري بند ڪئي وئي ته مزدورن جي جدوجهد جو سلسلو شروع ٿيو. مزدورن 891 نيڪالي ڏنل مزدورن کي بحال ڪرڻ جي مطالبو ڪيو ۽ اها جدوجهد بک هڙتالن، احتجاجي مظاهرن کان اڳتي وڌي پر تشدد جدوجهد جو رخ اختيار ڪيو. 7 جون 97ع تي مزدورن ۽ فيڪٽري مالڪ جي ماڻهن وچ ۾ فائرنگ ٿي، جنهن ۾ مزدور ۽ سڪندر جتوئي جا ماڻهو زخمي ٿيا. جدوجهد دوران فيڪٽري جي مالڪ 345 مزدورن لاءِ گولڊن هينڊ شيڪ ڏيڻ ۽ باقي ٻين کي بحال ڪرڻ جي پيشڪش ڪئي، جنهن کي مزدورن رد ڪيو ۽

Views

پنجاب جا سرمائيدار سنڌ جي صنعت کي تباهه ڪرڻ چاهين ٿا: مزدور اڳواڻ

حاجي شير زمان (صدر ايمپلائيزيونين):

● اسان بار بار تجويزون ڏنيون ته جيئن لوهه جي صنعت يا شگرانڊسٽري کي هلائڻ لاءِ جهڙي نموني پيڪيجز ڏنا ويا آهن يا جيئن گذرريل سال ڍاڪي جي ملن (Textile Mills) کي خصوصي پيڪيجز ڏنا ويا. اهڙي نموني هن فيڪٽري کي هلائڻ لاءِ حڪومت اهڙيون سهولتون ڏئي.

مان سمجهان ٿو ته اڄ ملڪ جي معاشي صورتحال نهايت خراب آهي. ملڪي ڪارخانن کي بند ڪرڻ سان ملڪي معيشت تي تمام خراب اثر پون ٿا. فيڪٽري بند هجڻ سان سڀني کي نقصان آهي. حڪومت کي هن فيڪٽري جي هلڻ سان جيڪي ڪروڙين روپيا ٽيڪس ملي ٿي اها فيڪٽري بند هجڻ ڪري نٿي ملي، فيڪٽري بند هجڻ ڪري هزارين ماڻهو بي روزگار ٿين ٿا. اهو به حڪومت جو مسئلو آهي ان ڪري اسين چاهيون ٿا ته حڪومت يا ته فيڪٽري کي پاڻ فنانس ڪري يا ڊرائي پراسيس ۾ تبديل ڪري. تڏهن ئي موجوده صورتحال ۾ هيءَ فيڪٽري هلي سگهندي يا ته فيڪٽري کي ٽيڪس ۾ ڇوٽ ڏني وڃي.

زيل پاڪ جي مقابلي ۾ ٻيون سيمينٽ فيڪٽريون تيل تي هلن ٿيون، جڏهن ته هي فيڪٽري گئس تي هلي ٿي، ان ڪري ٻين فيڪٽرين جي ڀيٽ ۾ زيل پاڪ جو خرچ وڌيڪ ٿئي ٿو، ٻين

فيڪٽرين جو خرچ هڪ ٽن سيمينٽ ٺاهڻ لاءِ 400 روپيه گهٽ ٿئي ٿو جڏهن ته اسان جو خرچ وڌيڪ ٿئي ٿو. جڏهن ته اسان ايڪسائيز ۽ سيلز ٽيڪس ۽ ٻيا ٽيڪس ٻين جيترو ڏيون ٿا ته پوءِ ان مقابلي واري صورتحال ۾ اهو ناممڪن آهي ته اسان 198 يا 197 روپين ۾ هڪ پوري سيمينٽ جي ٿاهيون ۽ ان کي اسان ڪپائي نه سگهون ته نقصان ٿيندو ۽ نقصان ۾ فيڪٽري هلائڻ ممڪن ڪونهي.

اسين محسوس ڪري رهيا آهيون ته پنجاب سان واسطو رکندڙ سرمائيدار جنهن ۾ اتفاق گروپ به شامل آهي سي پنهنجي فيڪٽرين جي ترقيءَ لاءِ سنڌ جي صنعت کي تباهه ڪري رهيا آهن ۽ ملڪ جو موجوده حڪمران طبقو ٻئي استحصال سان گڏوگڏ سنڌ جو معاشي استحصال به ڪري رهيو آهي ۽ پنهنجي پاليسين ذريعي سنڌ کي صرف پنهنجي مارڪيٽ بنائڻ چاهي ٿو. ۽ پنهنجي انڊسٽري کي ترقي وٺرائڻ لاءِ هتان جي ادارن کي بند ڪن ٿا ته جيئن پنهنجي هڪ هٽي قائم ڪري پنهنجي شين کي مهانگي اگهه ۽ کپائين.

حڪمرانن جي غلط طريقه ڪار سبب سنڌ جي انڊسٽري تباهه ٿي رهي آهي. اسان هن فيڪٽري کي بچائڻ لاءِ سمورن طريقه ڪارن ۾ تبديلي آڻي ڇڏي آهي. اسان 32 سالن کان مروج طريقه ڪار کي تبديل ڪيو آهي، جو اڄ يونين جا عهديدار به پنهنجون ڊيوٽيون ڪن ٿا. جيڪي به فالتو خرچ آهن انهن سمورن خرچن کي بند ڪري ڇڏيو آهي

جدوجهد جاري رکي. جدوجهد دوران هڪ بي سرمائيدار ڌر "ڏيوان گروپ" مزدورن جي ويجهو آئي. هن ڌر زيل پاڪ سيمينٽ فيڪٽري خريدڻ چاهي ٿي ۽ ان سلسلي ۾ هن جدوجهد ڪندڙ مزدورن جي مدد ڪئي. مختلف اخبارن ۾ خبرون آيون ته "ديوان طرفان ڪجهه ٽريڊيونين اڳواڻن کي موبائيل ٽيليفونز ۽ مراعتون ڏنيون ويون آهن." ان ڳالهه جي تصديق ڪندي هڪ مزدور اڳواڻ چيو "اسان اهڙن عنصرن جو ٽريڊيونين تي اثر ختم ڪري ڇڏيو آهي ۽ هاڻ انهن وٽ يونين جو ڪو به عهدو ناهي" جدوجهد دوران مزدورن ۽ ديوان گروپ وچ معاهدو ٿيو، جنهن تحت في مزدور کي 5 هزار رپيا ماهوار مليا. جنهن جو اڪائونٽ عسڪري ڪمرشل بنڪ ۾ کوليو ويو.

جدوجهد دوران جڏهن مختلف حلقن ۾ ان تي تنقيد ٿيڻ لڳي ته ڪاهي ڌر جي هڪ اڳواڻ ان کي جستيفاءِ ڪندي چيو ته "جيڪڏهن سرمائيدار مزدورن خلاف Tactics استعمال ڪن ٿا ته پوءِ مزدورن کي به حق آهي." 15 مهينن جي مسلسل جدوجهد لاپائتي ثابت ٿي ۽ سمورا مزدور بحال ڪيا ويا. 13 فيبروري کان فيڪٽري چالو ٿي.

24 فيبروري 98ع تي رهتون هٽڻ جي ڪري ايم سي بي جا عيوضي پوليس موبائلون ساڻ ڪري آيا ۽ فئڪٽري کي تالو لڳائي ڇڏيائون ۽ سپلاءِ منجهند ڪيائون جنهن کي مزدورن احتجاج ڪيو ۽ فيڪٽري ٻيهر کولرائي وئي.

ايم سي بي جو چيف ايگزيڪيٽو ميان

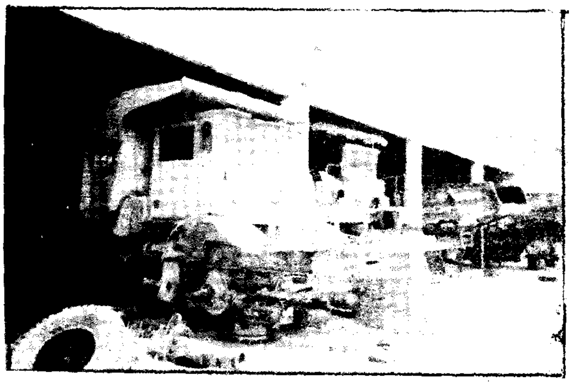

پر ان جي باوجود معاملو سڌرڻ جي طرف نه ٿيو وڃي هاٿي گئس به بند ڪيو ويو آهي بجلي ۾ بند ڪئي وڃي ٿي ۽ اهڙي صورتحال ۾ به گئس جي ٽن مهينن جي ڊيپارٽ 9 ڪروڙ گهرن ٿا. اسان چئون ٿا ته اسان کان ڪرنٽ بل ۾ جيڪو فيڪٽري تي ٿي اوهان اهو وٺو ۽ اسان کي فيڪٽري هلائڻ ڏيو. اسان ڪهڙي به نموني فيڪٽري هلائڻ چاهيون ٿا پر حڪومتي ادارا ڪنهن به قسم جو تعاون ڪرڻ بجاءِ فيڪٽري هلڻ ۾ رڪاوٽون وجهي رهيا آهن.

مزدورن ۾ نفاق پيدا ڪرڻ لاءِ مزدورن ۾ هڪ ڊمي گروپ بڻايو ويو هو. انهن کي ڀڄايو ويو جيڪي منسٽرليول تائين جي ميٽنگن ۾ مئنيجمينٽ سان گڏ هئا. ڪوڙيون پريس ڪانفرنسون ڪري ۽ احتجاجي خبرون هلرائي مزدورن کي ڇڙوڇڙ ڪرڻ پئي چاهيو. پر زيل پاڪ جا مزدور متحد ۽ منظم رهيا.

● جدوجهد دوران يونين جي ان وقت جي جنرل سيڪريٽري موبائيل فون ورتي هئي. هن ٻطرفو ڪردار ادا ڪيو ۽ هو سڪندر جتوئي ۽ ديوان ٻنهي کي بليڪ ميل ڪندو رهيو ۽ انهن کان فائدا وٺندو رهيو ۽ پوءِ اوهان ڏٺو جڏهن هي ۽ تحريڪ ڪامياب ٿي ۽ يونين جي اليڪشن ٿي آءُ ۽ اسان جو هاڻوڪو جنرل سيڪريٽري جيل ۾ هئاسون. اليڪشن ۾ اسان جي ٽن عهديدارن جي بنا مقابلي چونڊ ٿي ۽ باقي عهدن تي به جيڪو مقابلو ٿيو ان ۾ به اسان جي مخالفن کي معمولي ووٽ مليا. هن فيڪٽري ۾ ڪڏهن به ڪو عهديدار بنا مقابلي نه چونڊيو آهي. پر اسانجي جدوجهد ڪري اسان کي بنا مقابلي ڪامياب ڪيو ويو.

اهو سمورو عمل ثابت ٿو ڪري ته جيڪڏهن اسان تي مزدورن جو اعتماد ۽ ڀروسو نه هجي ها ته اسان جو ساٿ نه ڏين ها.

● جيستائين فيڪٽري کي هلائڻ ۽ وٺڻ جي ڳالهه آهي ته آهي ڳالهيون سڪندر جتوئي ۽ ديوان گروپ وچ ۾ ٿينديون رهنديون هيون. اسان ذاتي طور ڪڏهن به ان ۾ شريڪ نه رهياسون بحرحال هاڻي سڪندر جتوئي سان اسان جو معاهدو ٿيو آهي. ان معاهدي تحت هو 25% شيئرز مزدورن کي ڏيڻ لاءِ پابند هوندو ۽ اسان جڏهن به ان پوزيشن ۾ ٿينداسون پنهنجا شيئرز حاصل ڪنداسون.

● مزدورن کي پنهنجي نوڪرين جي سلسلي ۾ نه حڪومت کان تحفظ آهي نه ئي مالڪن کان اسان کي ڪو به تحفظ ڪونهي اسان پنهنجو تحفظ ڪرڻ چاهيون ٿا. پنهنجي طاقت ۽ قوت ذريعي پنهنجا حق وٺنداسون.

سيد مشتاق علي قادري، جنرل سيڪريٽري، ايمپلائيز يونين

● جڏهن زيل پاڪ گورنمينٽ جي ملڪيت هئي ان وقت مزدورن کي نوڪري جو تحفظ هيو. سهولتون به هيون حڪومت ان وقت فيڪٽري کي هلائي رهي هئي.

ان کان پوءِ جڏهن 1992ع ۾ جڏهن هي فيڪٽري نجي شعبي ۾ هڪ ناتجربيڪار مالڪ کي وڪڻي وئي جنهن جو نه ته صنعت اندر ڪو تجربو هو نه ئي سنڌس خاندان جي ماڻهوءَ کي سول انڊسٽريز جو تجربو هو. هيءَ فيڪٽري جنهن مان ملڪ جون ڪيتريون ئي فيڪٽريون ۽ ادارا ٺاهيا ويا، ان کي هڪ اڻ ڄاڻ ماڻهوءَ جي حوالي ڪيو ويو. ان جو نقصان اهو ٿيو جو هن سموري مئنيجمينٽ ۽ سموري سسٽم کي ٽوڙي ڇڏيو

منشيا ڊي جي سيمينٽ فيڪٽري جو مالڪ آهي." زيل پاڪ جي چالو ٿيڻ سان ڊي جي سيمينٽ فيڪٽري جي حيدرآباد ۽ ڪراچي ۾ کپت متاثر ٿي. تنهن ڪري زيل پاڪ بند ڪرڻ جون هر ممڪن ڪوششون ڪيون ويون" سڪندر جتوئي چئي ٿو. ايم سي بي جو زيل پاڪ ڏانهن 22 ڪروڙ قرض هيو، جنهن مان 30 اپريل تي 7 ڪروڙ روپيا قرض واپس ڪيو ويو، باقي 15 ڪروڙ رپيا زيل پاڪ تي قرض هيو. جنهن لاءِ 29 مئي 98 تي هاءِ ڪورٽ لال محمد ڪيڙي کي رسيور مقرر ڪيو. هاءِ ڪورٽ جي ايڊيشنل رجسٽرار لال محمد ڪيڙي 5 جون 98ع تي نقد رقم، سيمينٽ، خام مال ۽ زخيرو تيل پيداوار ڪل 353.372 ملين رپين جي چارج ورتي، جنهن ۾ 22.569 ارب رپين جو بئنڪ بئلنس پڻ شامل هيو.

ان بحران سبب فيڪٽري جي پيداوار ۽ کپت تي اثر پيو ۽ صرف 5 مهينن ۾ کپت 42 هزار مان 8 هزار ٽن تي وئي. جنهن ڪري حڪومت کي 217.795 ملين ايڪسائيز ڊيوٽي ۽ سيلزٽيڪس گهٽ مليا. جون 98ع جو بل جمع نه ٿيڻ سبب فيڪٽري ۽ ڪالوني جي گئس ڪاٽي وئي.

پر فيڪٽري اندر مزدورن سان ڇا پيو، هي واپري؟ "فيڪٽري جي تباهي جي ذميواري مئنيجمينٽ تي به اچي ٿي. جيڪا مزدورن کي صحيح قانوني معاوضو نٿي ڏئي" هڪ مزدور اڳواڻ ٻڌايو "ڪچن ملازمن جو معاوضو ڪاغذي ڪارروائي ۾ 200 رپيا ڄاڻايو ويندو آهي، پر هيلپر کي 58 رپيا، خلاصي کي 90 رپيا، فٽر کي 115 رپيا، ويلڊرکي 115 رپيا ۽ ڪلارڪ کي 72 رپيا ڏيهاڙي ڏني وڃي ٿي." ورڪشاپ جي انچارج اسلم خان جو چوڻ هو ته "15 مهينا فيڪٽري بند هئڻ سبب رپيئرنگ جو ڪم متاثر ٿيو آهي ڪافي گاڏيون ۽ مشنري مرمت هيٺ آهن، پر پارٽس نه ملڻ ڪري ڪم رڪيل آهي."

فيڪٽري جي گئس ڪٽجڻ سبب تمام گهڻو نقصان ٿيو آهي." هن وقت 28000 ٽن سيمينٽ تياري جي آخري مرحلن ۾ آهي، پر گئس جي سپلاءِ بند هئڻ سبب سيمينٽ نٿو ٺاهيو وڃي."

زيل پاڪ جي پرسان سڄي علائقي ۾ ميان منشيا خلاف ڇاڪنگ ٿيل آهي ۽ فيڪٽري جي مالڪ ۽ مزدور سڀئي اهو سمجهن ٿا ته پنجابي سرمائيدار زيل پاڪ کي ڄاڻي ٻجهي تباهه ڪري رهيا آهن." حڪومت سازش ڪري فيڪٽري کي تباهه ڪيو آهي. پنجابي سرمائيدار چاهن ٿا ته سنڌ جون صنعتون بند ٿين" هڪ ٽريڊيونينسٽ چوي ٿو ●

ٽريڊيونسٽ: اسماعيل شورو، پراعجاز

هي وقت مزدورن لاءِ نجي شعبي کان اڳ واري دور جي ڀيٽ ۾ بدترين وقت آهي. اسان لاءِ حڪومتي دور بهتر هو اڳ ادارا گهٽ هئا هاڻي ادارن جو تعداد وڌي ويو آهي ۽ ڪامپيٽيشن وڌي وئي آهي. سيل گهٽ ٿئي ٿي اسان جي ڀيٽ ۾ ٻين ادارن جي پراڊڪشن وڌندي رهي ٿي. ٻهريان وڏي ۽ وڏو سيمينٽ پروجيڪٽ زيل پاڪ جو هئو پر هاڻي اوهان ٻاڌ ڏسو ٿا. هاڻي ٻه ٻيڪڏهن مزدورن جي مفادن کي نظر ۾ رکي فيڪٽري کي هلايو وڃي ته به فائدو ٿيندو. ● فيڪٽري هلائڻ جي سلسلي ۾ اسان حڪومت جي سمورن ادارن سميت احتساب ڪميشن ۽ پراڊڪشن ڪميشن حڪومتي نمائندن، ميان منشا صاحب سميت سمورن اڳيان اها ڳالهه رکي ۽ خود وڃي مليا سون انهن کي چيو ته اوهان جون جيڪي رهتون هن تي آهن، انهن تي ڪيس داخل ڪيو. پر جڏهن فيڪٽري بند هئي تڏهن اهي ادارا ۽ اهي سمورا حڪومتي ماڻهو خاموش هئا. انهن ڪوبه قدم نه کنيو ۽ خاموش رهيا ان وقت سڪندر جتوئي انهن لاءِ پاڪ هيو پر جڏهن مزدورن پنهنجي سمورن بينيفٽس تان هٿ کڻي، پنهنجي فائدن کي ڇڏي زيل پاڪ کي هلائڻ لاءِ سڀ ڪجهه ڪيو. اسان مزدورن پنهنجي طاقت ۽ اتحاد ذريعي مل کي هلائڻ ۾ ڪامياب ٿياسون. اسان پنهنجي 14 مهينن جي بينفٽس کي ڊراپ ڪيو. اسان بجلي ۽ گئس جي مسئلي کي ڇاپيو.

محمد اقبال / محمد حنيف (ورڪرز يونين)

زيل پاڪ سيمينٽ فيڪٽري ويٽ پروسيس ٽيڪنالاجي تحت هلڻ وارو ايشيا جو واحد وڏي ۾ وڏو ادارو آهي جيڪو سٺ واري ڏهاڪي ۾ نيوزيلينڊ ۽ پاڪستان جي تعاون سان قائم ٿيو - زيل پاڪ پهريان PIDC ۾ هئي بعد ۾ اسٽيٽ سيمينٽ ڪارپوريشن جي حوالي ٿي وئي هن فيڪٽري جي روزانو پيداوار 3600 ٽن آهي. هي فيڪٽري جڏهن قومي ملڪيت ۾ هئي ان وقت فيڪٽري ۾ تقريباً 1400 مزدور روزگار ڪندا هئا. زيل پاڪ شروعات کان ئي نفعي بخش رهي آهي، پر هن کي انتظاميه جي چند آفيسرن ۽ پروفيشنل ليڊرن تباهي طرف ڌڪي ڇڏيو آهي. نواز حڪومت جي پهرئين دور 92ع ۾ ان وقت جي ايم - ڊي عبدالصمد ۽ ايمپلائيز يونين جي جنرل سيڪريٽري نصير خان پاڻ ۾ ساز باز ڪري فيڪٽري ساڍن ٻارهن ڪروڙن ۾ سڪندر جتوئي کي وڪڻي ڇڏي. نجي شعبي ۾ ڏيڻ وقت هن فيڪٽري ۾ 6 ڪروڙ جو تيار ٿيل سيمينٽ ۽ ساڍن 16 ڪروڙن جا اسپيئر پارٽس جنرل اسٽور ۾ موجود هئا ان کان علاوه اربين رپين جي زمين سميت ٻي مشينري به شامل هئي. موجوده مالڪن جڏهن هن فيڪٽري جي چارج ورتي ته ان وقت ڪين اداري هلائڻ جو ڪو به تجربو ڪونه هئو ۽ نه ئي هو سرمائيدار هئا. جنهن ڪري مالڪن فيڪٽري جو سمورو انتظام آفيسرن حوالي ڪري ڇڏيو. جن تمام گهڻيون سازشون ڪيون. جيتوڻيڪ تمام گهٽيون گهوريون، ڪوڙين ڪمپنين جي داخلا، آفيسرن جي جوڙين ڇڪتاڻين هوندي به هي ادارو 1994ع تائين نفعي بخش رهيو ۽ پيداوار ۾ اضافو ٿيندو رهيو. پر اوچتو ئي اوچتو انتظاميه پنهنجي سسٽم جي خرابين جي نتيجي ۾ فيڪٽري مان هٿرادو پار وڃڻ شروع ڪيو ۽ پوءِ ادارو نقصان جي ڌٻڻ ۾ ڦاسي پيو. جڏهن ايمپلائيز يونين CBA هئي جنهن جو جنرل سيڪريٽري عاشق علي هو ڪيس مالڪن ۽ انتظاميه جي آشيرواد حاصل هئي ان کي مزدورن جي حقن لاءِ جدوجهد ڪندڙ مزدورن کي خوف ۽ هراس ۾ مبتلا ڪرڻ جي ڊيوٽي لڳائي وئي. جنهن سبب ڪان پهريان ترقي پسند ۽ روشن خيال مزدورن ۽ انهن جي اڳواڻن کي نوڪرين مان ڪڍڻ جو ٽارگيٽ ڪئي

احتساب صرف سنڌ لاءِ آهي: سڪندر جتوئي

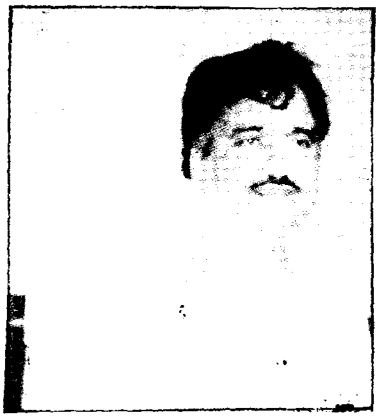

● سنڌ ۾ اسان ٻه چار ماڻهو صنعت ۾ آيا آهيون. اسان آياسون، انصاري آيا جن مٿان الزام هڻن ٿا ته آصف زرداري جا ماڻهو آهن. ڇهه شگرملون انهن جون بند آهن. اسان جي زيل پاڪ تي ٽوٽل 15 ڪروڙ قرض آهي. ڪورٽ فيصلو ڪيو ته 20% اوهان ڪورٽ ۾ جمع ڪرايو. جڏهن رڪوري جاري هئي ته ڪوبه جواز ڪونه هيو رسيور مقرر ڪرڻ جو. پاڪستان ۾ ڪڏهن به فيڪٽرين ۾ رسيور جي اپوائنٽمينٽ ڪونه ٿي آهي. پاڪستان ۾ جيتريون به فيڪٽريون آهن، انهن مان گهڻ ۾ گهڻ قرض زيل پاڪ تي آهي. جڏهن ته ٻين ڪمپنين تي تمام گهڻو قرض آهي پر انهن تي ڪڏهن به رسيور مقرر نه ٿيو آهي. ڪنهن جي به گرفتاري جا آرڊر نه ٿيا سواءِ اسان جي. ايگزسٽ لسٽ ۾ به اسان جو نالو ڏنو ويو آهي.

اسان هنن جا ڊفالٽرئي ڪونه هئاسون. هنن جو اسان تي ٽوٽل 22 ڪروڙ قرض هئو. جڏهن فيڪٽري بند هئي ته اسان ڪين 7 ڪروڙ ڏنا.

اصولن نوٽيس ڏبو آهي. هنن اسان کي ڪوبه نوٽيس ڏيڻ بجاءِ اسان خلاف ڪورٽ ۾ ڪيس داخل ڪيو. جڏهن ڪورٽ فيصلو ڏنو 20% ڪورٽ ۾ جمع ڪرائڻ جو ۽ اهي جمع پئي ٿيا ته پوءِ رسيور ڇاجي لاءِ مقرر ڪيو ويو؟ اهو صرف ان لاءِ ته جڏهن اسان جي فيڪٽري بند هئي ته D.G Khan سيمينٽ فيڪٽري جو مالڪ حيدرآباد ۽ ڪراچي ۾ سيمينٽ سپلاءِ ڪندو رهيو ۽ پوءِ جڏهن فيڪٽري ڪلي ويئي ته ان کي ڊپ ٿيو ته منهنجو سيمينٽ نه هلندو ۽ پوءِ هن سازش ڪري رسيور مقرر ڪرايو ته جيئن فيڪٽري کي هلڻ نه ڏجي. مزدور، ديوان ۽ منشا لاءِ استعمال ٿيا ۽ فيڪٽري 15 مهينا بند ڪئي وئي؛ اسان جي خلاف ڪيس داخل ڪيا ويا.

● ڀهريان ته مزدور فيڪٽري هلائڻ جي موڊ ۾ نه هئا. هنن هر حربو استعمال ڪيو ۽ پوءِ 15 مهينن ۾ نااميد ٿيڻ بعد اسان جي ڳالهه مڃيائون.

● احتساب صرف سنڌ مٿان آهي. هن حڪومت اچڻ سان سنڌ خلاف احتساب شروع ڪيو. مهراڻ بئنڪ کي نشانو بنايو ويو. ان جو نشانو جيڪو بڻيو اهو به سنڌ جو رهواسي، توڪل گروپ به سنڌ جو. ان کان پوءِ شان گروپ کي نشانو بنايو ويو اهي به سنڌ جا ڇهه شگرملون جيڪي بند ڪيون ويون اهي به سنڌ جون. زيل پاڪ جو مسئلو به سنڌ جو آهي. پنجاب ۾ جيڪي فيڪٽريون قرضي آهن، انهن کي سڀ سهولتون ميسر آهن صرف سنڌ جون فيڪٽريون بند ڪيون ويون آهن.

● نواز شريف هاڻي رائونڊ ۾ جيڪو ادارو ۽ محل ناهيو آهي سنڌن ئي چوڻ مطابق ان تي 78 ڪروڙ خرچ ٿيو آهي ۽ بينظير ۽ آصف زرداري خلاف سوئيز اڪائونٽس سميت سمورا الزام 13 ملين ڊالرن يعني اڄوڪي ريٽ جي حساب سان 65 ڪروڙ جا آهن. پر احتساب صرف آصف زرداري ۽ بينظير جو ٿئي ٿو.

سنڌي صنعتڪارن مٿان ٻين جو احتساب ته آهي ئي آهي. پر ڀهريائين پنهنجن جو به نشانو بڻجون ٿا. اسان سنڌين کي هڪ وقت سوچڻو پوندو ته اسان سان هي زيادتيون ڇو ٿيون ٿين؟

اڳ ۾ سنڌي ايترو اڳتي وڌيل ڪونه هئا پر آهستي آهستي سخت محنت سان سنڌين ۾ تعليم آئي شهرن ۾ آباد ٿيا ۽ جيئن ئي سنڌين ترقي ڪرڻ شروع ڪئي ته اهي ماڻهو جن جا سنڌ ۾ قبرستان به ڪونهن اهي اسان کي وڌڻ نٿا ڏين ۽ اهي سنڌين جي ترقيءَ کان ڊنل آهن.

حڪومت کي پئسه ڏئي پوءِ فيڪٽري کي هلائڻ جي ڪوشش ڪنداسين. مزدور ۽ اسان گڏجي فيڪٽري هلائينداسين.

انهن کي پنهنجي انتقام جو نشانو بنايو. عاشق علي جي چوڻ تي ورڪرز يونين جي صدر محمد اقبال کي برطرف ڪيو ويو ان کانپوءِ 1995ع ۽ 1996ع ۾ انتظاميه پنهنجي بدمعاشي جو سلسلو جاري ڪندي مزدورن کي شوڪاز معطلي ۽ ميڊيڪل ان فٽ جا نوٽيس ڏئي لوڪرين مان ڪڍڻ شروع ڪيو. ان دوران ايمپلائيز يونين خاموش تماشائي بڻيل رهي ۽ مزدور اڪيلا پنجي ويا. ۽ ڪين ڪاواهه نظر نه پئي آئي. اصل ۾ اها سموري لنڪل سازش هئي ته زيل پاڪ سيمينٽ فيڪٽري مان مستقل مزدورن کي ڪڍي فيڪٽري کي ٺيڪيداري نظام تحت هلائجي ۽ انتظاميه ان سازشي منصوبي تي عمل پيرا هئي ۽ مزدور ۽ انهن جا حقيقي همدرد اڪيلا ان سازش کي ناڪام بنائڻ جي جدوجهد ڪندا رهيا.

جڏهن ايمپلائيز يونين جو مدو ختم ٿيڻ وارو هئو ته انتظاميه اوچتو هڪ ڪوڙي ٽائمنگ جي مسئلي کي پيدا ڪيو. ايمپلائيز يونين جي جنرل سيڪريٽري عاشق علي ان مسئلي کي انتظاميه جي چوڻ تي ڪشمير جو مسئلو بنائي 4 ڊسمبر 1996ع تي فيڪٽري بند ڪري ڇڏي ۽ اهڙي طرح انتظاميه فيڪٽري بند ڪرڻ واري پنهنجي سازش ۾ ڪامياب ٿي وئي ۽ مالڪ ملڪ ڇڏي ڀڄي ويا. ۽ سمورن مزدورن کي فيڪٽري مان ڪڍيو ويو. فيڪٽري بند

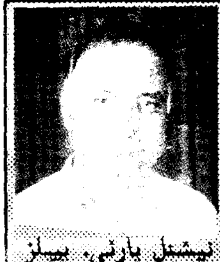

ٿيڻ واري عرصي ۾ مزدورن ايمپلائيز يونين مان ڇوٽڪارو حاصل ڪيو ۽ پوءِ هڪ ايڪشن ڪميٽي جوڙي وئي جنهن ۾ ترقي پسند ۽ روشن خيال سياسي ۽ سماجي ماڻهو به شامل هئا. ۽ پوءِ جڏهن مزدورن پنهنجي حقن لاءِ جدوجهد ڪئي ته اها جدوجهد ملڪي ۽ عالمي ليول تي پهچي وئي جو ته ان ۾ ڪميونسٽ مزدور ڪسان پارٽي، عوامي نيشنل پارٽي، پيپلز پارٽي سميت تمام گهڻيون پارٽيون مزدورن جون مددگار بڻجي ويون. زيل پاڪ جي مزدورن پنهنجي ٻچن ٻارن سميت فيڪٽري بند ٿيڻ خلاف جيڪا تاريخي جدوجهد ڪئي ان جو ملڪي تاريخ ۾ مثال نٿو ملي. ان جدوجهد ڪان پوءِ حڪمران ۽ آفيسر شاهي مجبور ٿي مزدورن جا مطالبا مڃيا. هاڻي به مزدور دشمن ماڻهو فيڪٽري کي بند ڪرائڻ لاءِ مختلف حربا استعمال ڪري رهيا آهن. پر سنڌن هر سازش کي ناڪام بنائبو.

اسين "سالار" جي معرفت حڪومت کان مطالبو ٿا ڪريون ته زيل پاڪ سيمينٽ فيڪٽري سميت سمورن ويٽ پروسيس ادارن کي خصوصي رعايتون ڏنيون وڃن ته جيئن ادارا به هلي سگهن، پيداوار به ٿي سگهي ۽ مزدورن جو روزگار به قائم رهي ●

معاشي بحران:

پاڪستان ڪيڏانهن وڃي رهيو آهي؟

قاضي نعيم

جي 8- ملڪ خاص طور تي آمريڪا ۽ جپان پاڪستان کي سي ٽي بي ٽي تي صحيح ڪرائڻ چاهين ٿا، ان سان گڏوگڏ پاڪستان کي بيو انڊونيشيا ٺاهڻ چاهين ٿا. تنهنڪري ممڪن آهي ته بگڙيل حالتن ۾ امداد ڏيئي پاڪستان جي حيثيت کي بچائڻ جي ڪوشش ڪن. پر اهڙي صورتحال ۾ ٽوڙ ڦوڙ کي روڪڻ ناممڪن هوندو، ڇاڪاڻ ته سرمائيدارن ۽ عوام جو هن رياست تان اعتماد کڄي ويو آهي.

پيٽرول جي قيمتن ۾ 25 سيڪڙو اضافو ڪرڻ کان پوءِ سرتاج عزيز باقي اقتصادي پيڪيج جو اعلان ڪيو- منصوبا بندي ڪميشن جي ڊپٽي چيئرمين ۽ اقتصادي استحڪام لاءِ جوڙيل ٽاسڪ فورس جي سربراهه حفيظ پاشا چيو ته" هي مني بجيٽ نه آهي. ائٽمي ڌماڪن کان پوءِ اقتصادي پابندين جي نتيجي ۾ حڪومت جي آمدني ۾ 20 ارب روپين جي لاٽ ٿي آهي پيٽرول جي قيمتن ۾ واڌاري سان 10 ارب روپيه ملندا. وڌيڪ 10 ارب روپيا خرچن ۾ ڪٽوتي ۽ سادگي اختيار ڪرڻ سان بچائبا"

هر حڪومت جا معاشي عملدار مني بجيٽ پيش ڪرڻ وقت اهو چوندا آهن ته " هي مني بجيٽ نه آهي"مني بجيٽ ، جيڪا هن ملڪ جي معيشيت جو ڪلچر بنجي وئي آهي ، دراصل گذريل ڪيترن ئي ڏهاڪن کان ملڪ ۾ جاري معاشي بحران جو انڊيڪيٽر آهي. هي ملڪ، جنهن جي معاشي مونجهارن جي هڪ ڳنڍ کولڻ لاءِ وڌيڪ چئن مونجهارن جو ڳنڍيون ڏيئيون پون ٿيون، جنهن مرض جو حل فيصلا ڪن سياسي ، معاشي ۽ سماجي آپريشن آهي. منافعي جي بالادستي هيٺ بدعنوان حڪمران قرض جي وياج ادا ڪرڻ لاءِ وڌيڪ قرض ڪڻن ٿا ۽ سراسري طور في ڊالر قرض تي ٽي ڊالر وياج سميت واپس ڪندا رهيا آهن -

رياستي ادارن جي پاڻ ۾ لڙائي ۽ سفيد ۽ ڪاري ناڻي جي ويڙهاند سبب سوين شهرين جو خون وهايو ويو- ان وقت تائين ڪو به معاشي بحران کي تسليم ڪرڻ لاءِ راضي نه هيو - باقي ڪسر ائٽمي ڌماڪن پوري ڪئي. ملڪي دفاع جي نالي تي عوام کان قرباني گهري وئي - اهڙي ڏکي دور ۾ "ڪالاباغ ڊيم ناٽڪ" شروع ڪيو ويو، جيڪو ائٽمي ڌماڪن کان گهٽ نه هيو - بحران شديد ٿيندو ويو- اسٽاڪ ايڪسچينج تباهه ٿيندي وئي- رپئي جي قيمت گهٽجي وئي. پرڏيهي ناڻو ختم ٿيندو ويو ۽ ڌماڪن جو اهو سلسلو جيڪو ائٽمي ڌماڪن کان شروع ٿيو،معاشي بحران جي ڌماڪن تائين جاري آهي.

هن وقت تازي صورتحال موجب هر ايندڙ ڏينهن معيشيت کي تباهه ڪندو ٿو وڃي- بئنڪن جا لاڪرز 99 سيڪڙو خالي ٿي چڪا آهن - رپئي جي ڪابه حيثيت ناهي رهي ۽ اهڙا اطلاع گردش ۾ آهن ته ملڪي ڪرنسي جا 100 ، 500 ، ۽ 1000 وارا نوٽ منسوخ ڪيا ويندا ، جن جو تباهه ڪندڙ اثر عوام تي پوندو - مٿيان طبقا پهريائين پنهنجا گدام ڊالرن سان ڀري چڪا آهن- اهڙو قدم پيٽرول کي تيلي ڏيکارڻ برابر هوندو. ان کان علاوه بانڊ منسوخ ڪرڻ ۽ مني ايڪسچينج جي ڪاروبار تي پابنديون لڳائڻ جون ڳالهيون ٿي رهيون آهن، جنهن سان ڊالر وڌيڪ بليڪ تي

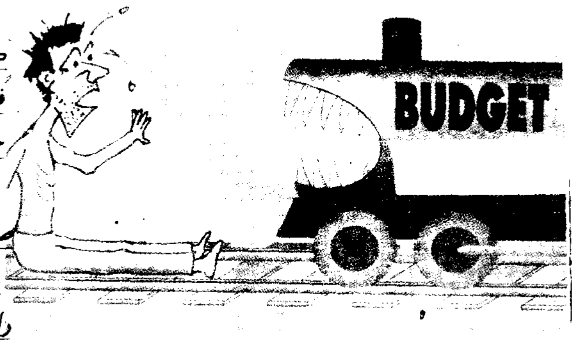

ڪشڪول ٽوڙڻ ۽ خود انحصاري جا علمبردار قرضن ۽ امداد جي لاءِ واويلا ڪري رهيا آهن. اها ڳالهه به عام آهي ته فوج کي ڏيڻ لاءِ ايندڙ مهيني جي پگهارن جيترا به پئسا موجود نه آهن. 6 هزار ڪان وڌيڪ صنعتون بند آهن ۽ وڌيڪ سوين صنعتون بند ٿيڻ جا امڪان آهن. اٽي، ڪنڊ ۽ گيهه سميت سمورين ضروري شين جي راشن بندي جي تجويز اچي پئي وڃي. گئس جي قيمت ۾ 15 سيڪڙو واڌاري جا امڪان آهن. هر روز لڳ ڀڳ 50 ڪروڙ ڊالر ٻاهر موڪليا وڃن ٿا. اسٽيٽ بئنڪ جا ذخيرا ختم ٿيڻ تي آهن. ان بد ترين معاشي صورتحال ۾ غير ملڪي قرض 32 ارب ڊالر جي ۽ سيپٽمبر تائين اٺ سؤ ملين ڊالرن جي قسط ادا ڪرڻ ممڪن ناهي ۽ عدم ادائگي جي صورت ۾ پاڪستان ڊفالٽر ٿي ويندو

وڪامجندو ۽ ڊالر، پائونڊ ۽ سون ۾ سرمائيڪاري قطعي طور تي غير پيداواري مد ۾ سرمائيڪاري آهي. پاڪستاني ڪرنسي رکڻ رسڪ سمجهيو وڃي ٿو. پر ڏيهي بئنڪن، پاڪستاني بئنڪن جا "ليٽرز آف ڪريڊٽ" کولڻ کان به انڪار ڪري ڇڏيو آهي. جنهن جي نتيجي ۾ درآمدي شين ۾ لاٿ اچي سگهي ٿي. غير ملڪي سرمائيڪاري بلڪل ختم آهي. ڪشڪول نوڙڻ ۽ خود انصاري جا علمبردار قرضن ۽ امداد جي لاءِ واويلا ڪري رهيا آهن. اها ڳالهه به عام آهي ته فوج کي ڏيڻ لاءِ ايندڙ مهيني جي پگهارن جيترا به پئسا موجود نه آهن. 6 هزار ڪان وڌيڪ صنعتون بند آهن ۽ وڌيڪ سوين صنعتون بند ٿيڻ جا امڪان آهن. اٽي، ڪنڊ ۽ گيهه سميت سمورين ضروري شين جي راشن بندي جي تجويز ڏني پئي وڃي. گئس جي قيمت ۾ 15 سيڪڙو واڌاري جا امڪان آهن. هر روز لڳ ڀڳ 50 ڪروڙ ڊالر ٻاهر موڪليا وڃن ٿا. اسٽيٽ بئنڪ جا ذخيرا ختم ٿيڻ تي آهن. ان بدترين معاشي صورتحال ۾ غير ملڪي قرض 32 ارب ڊالر جي سيپٽمبر تائين اٺ سؤ ملين ڊالرن جي قسط ادا ڪرڻ ممڪن ناهي ۽ عدم ادائگي جي صورت ۾ پاڪستان ڊفالٽر ٿي ويندو. حڪومت وٽ پر ڏيهي متا ستا وارو ناٽو نه هئڻ برابر آهي ۽ نه ئي حڪومت وٽ ايترا وسيلا ۽ طاقت آهي جو باقيدارن کان قرض وصول ڪري سگهي. ان ڪري قانون جي عدم موجودگي جو بهانو ڪري قرض جي وصولي روڪي وئي آهي. وڏا باقيدار حڪومت ۽ رياستي ادارن جو حصو آهن. عرب ملڪن مان 200 ارب ڊالر ملڻ جي جي ڪا اميد ناهي. جڏهن ته ملائيشيا طرفان 8 سؤ ملين ڊالرن جي پام آئل جي فراهمي جي سلسلي ۾ خاموشي آهي. هاڻ صرف IMF ڏانهن 226 ملين ڊالرن جي امدادي قسط رهي ٿي جيڪا G-8 ملڪن جي دٻاءَ سبب رُڪيل آهي ۽ ملڻ جي ڪابه اميد ناهي. جيڪڏهن ملي به وئي ته سيپٽمبر جي آخر تائين 8 سؤ ملين ڊالر قسط ادا ڪرڻ لاءِ بقايا 574 ملين ڊالر جي رقم ڪٿان ايندي؟ ان ڳالهه جو ذڪر ڪرڻ ضروري آهي ته ڊسمبر 98ع جي آخر تائين پاڪسان 1.5 ارب ڊالر جو قرض واپس ڪرڻ لاءِ پابند آهي. جي 8- ملڪ خاص طور تي آمريڪا ۽ جپان پاڪستان کي سي ٽي بي ٽي تي صحيح ڪرائڻ چاهين ٿا، ان سان گڏوگڏ پاڪستان کي ٻيو انڊونيشيا ٿيڻ نٿا ڏسڻ چاهين. تنهنڪري ممڪن آهي ته بگڙيل حالتن ۾ امداد ڏين ۽ پاڪستان جي حيثيت کي بچائڻ جي ڪوشش ڪن. پر اهڙي صورتحال ۾ ٽوڙ ڦوڙ کي روڪڻ ناممڪن هوندو، ڇاڪاڻ ته سرمائيدارن ۽ عوام جو هن رياست تان اعتماد کڄي ويو آهي.

بين الاقوامي ڪمپنين جون پاليسون ۽ انهن جو عام ماڻهوءَ تي اثر

ڊاڪٽر مهناز فاطما

آءٌ هن موضوع ۾ بين الا قوامي ڪمپنين جي ڪم ڪار ڪرڻ سان عام ماڻهو تي پوندڙ اثرن جو جائزو ۽ تجزيو پيش ڪنديس.

بين الاقوامي ڪمپنيون (MNCs) ملڪ جي ترقيءَ ۾ فائدي مند ڪردار (Role) به ادا (Play) ڪري سگهن ٿيون ۽ نقصانڪار پڻ اوهان جي ملڪ ۾ MNCs ڪهڙو ڪردار Role ادا ڪنديون ان جو دارو مدار اوهان جي پنهنجي سوچ تي آهي يعني اوهان MNCs جي ذريعي ملڪي مفادن کي ترجيح ڏيڻ چاهيو ٿا يا توهان هڪ مخصوص طبقي جا مفاد چاهيو ٿا ۽ ان مخصوص طبقي کي ترقي ڏئي ملڪ جي باقي آبادي تي مسلط رکڻ چاهيون ٿا ۽ پوءِ ان ترقي يافته طبقي کي اوهان ٻاهرين مفاد کي اوليت ڏيڻ خاطر هٿيار طور بنائڻ چاهيو ٿا. جيڪڏهن ملڪ ۾ ٻاهرين معاشي پاليسين جو WB/IMF جهڙن ادارن ذريعي تسلط رهيو ته امڪان ان ڳالهه جا آهن ته تصوير جو ٻيو ۽ نقصان ڪار رخ ئي حقيقت بنجي ويندو ۽ ملڪ جو عام ماڻهو نئين ڪالوني (New Colonialism) جو شڪار ٿي ويندو جنهن ۾ ٻاهرين حڪمراني ان جي پاڪستاني ايجنٽن جي ذريعي لاڳو ڪئي ويندي ۽ پوءِ اها ٻاهرين حڪمراني شايد ان حد تائين اڳتي وڌي ويندي جو قومي سوچ کي وڌڻ نه ڏئي.

ماضي ۾ MNCs پاڪستان ۾ ڪهڙو ڪردار ادا ڪيو ان جو جائزو وٺڻ به ضروري آهي. اسان اها ڳالهه تسليم ڪريون ٿا ته ماضي ۾ MNCs پاڪستان کي ترقي ڏيارڻ ۾ خاطر خواه ڪردار ادا ڪيو. جڏهن پاڪستان بلڪل هڪ نئون ملڪ هيو ان وقت MNCs پاڪستان ۾ پنهنجي پروگرام جو چار وڇايو جنهن سبب پاڪستانين کي روزگار جا موقعا حاصل ٿيا. نئين Technology به آئي ۽ Management Practices رائج ڪئي وئي اڄ به MNCs جي Management Practices پاڪستاني فرمن جي طريقه ڪار کان تمام گهڻو بهتر آهن. MNCs ڪجهه اهڙن شعبن ۾ پڻ سيڙپ ڪاري ڪئي جن ۾ پاڪستان کي تمام گهڻي ضرورت هئي. مثال طور دوائن ۽ Chemicals جو شُعبو، ڪجهه عام استعمال جي شين ياڻ، گيس ۽ تيل جون ڪمپنيون ۽ هائي ٻنڪن جي صنعت. سڀ کان وڏي ڳالهه ته پاڪستان جي Corporate taxes جو وڏو حصو MNCs ئي ڀري ڏئي ٿي. ان کان علاوه هي پنهنجي ڪم ڪندڙن جو تمام گهڻو خيال رکن ٿيون. خريدار کي معياري شيون مهيا ڪن ٿيون ۽ پنهنجي Business Dealings ۾ زياده اعتبار جوڳيون سمجهيون وڃن ٿيون. پر انهن خوبين تصوير جي ٻئي رخ تي پردو وجهي ڇڏيو شايد ان سبب ڪري ته جيئن ته پاڪستاني صنعت مقابلي واري نه ٿي يا نه ٿي سگهي ته اسان MNCs جي ان بهتر ڪردار کي ئي معيار سمجهندا رهياسون جڏهن ته معيار Set ڪرڻ لاءِ پاڪستان جي صنعت کي اڄ تائين برتري حاصل ڪرڻ گهربي هئي. پنجاه سالن جي تاريخ کي هڪ ننڍو حصو سمجهي معاف ڪري ڇڏڻ پنهنجي خامين ۽ برائين تي پردو وجهڻ جي برابر آهي. MNCs آپريشن جو ٻيو رخ اهو رهيو ته ان پاڪستان ۾ هڪ مخصوص طبقي کي پيدا ڪيو جنهن اولهه جي Value System کي هڪ Superior سسٽم سمجهي اپنايو آهي تنهن سان پاڪستان ۾ مغربي شين جي ضرورت Demand وڌيڪ ٿي وئي ۽ جڏهن انهن جي Demand وڌي ته پوءِ MNCs جي آپريشن جي به Demand وڌي. اهو ئي سبب آهي جو ملڪ جي اندر هاڻ موبائيل فون پلاسٽڪ مني (Plastic Money) ايتري قدر جو مغربي ڪاڏن کي به ترجيح ڏني پئي وڃي ۽ اهو سڀڪجهه ان صورتحال ۾ ٿيندو رهيو آهي جڏهن ملڪ جي اڪثر آبادي کي ڪاڌو، پيئڻ جو صاف پاڻي، بنيادي صحت جون سهولتون ۽ رهڻ جي بنيادي ذريعن کان به محروم رهي آهي. MNCs پاڪستان ۾ جيڪي معيار ۽ Tastes بنايا انهي جي ڪري ملڪ جي صنعت وڌيڪ ترقي ڪري نه سگهي ۽ Automobile جي صنعت جيڪا خريدار رکي نئين کان نئون ماڊل ناهي ڏيڻ جي فڪر ۾ زياده رهي بجاءِ ان جي گاڏين ۾ Local Content ۾ اضافو ڪري اهڙي طرح ان طرز عمل Backward Linkages ڦهلايا پر موبائيل فون ۽ پلاسٽڪ مني کي اسين صحيح ضرورت ته تڏهن سمجهون ها جڏهن ملڪ جي صنعتي تجارت به هن وقت ۾ ايڏي ترقي ڪري ها. موبائيل فون ۽ پلاسٽڪ مني ته ضرور وڌي پر ان سان گڏ صنعتي تجارت جو ڦيٿو ايترو ته ويهي رهيو جو ملڪ Default جي خطري جي گهنٽين سان گونجڻ لڳو ۽ اهڙي طرح اسان پنهنجي معاشي خود مختياري پرڏيهي قرض ڏيندڙ ايجنسين وٽ گروي رکي ڇڏي ان حالت ۾ عام ماڻهو مٿان MNCs جي آپريشن جي ڪهڙي بهتر اثر جي توقع رکي سگهجي ٿي ان مان نظر ته اهو ئي اچي ٿو ته MNCs ملڪ ۾ وڌيڪ MNCs جي آپريشن جي ضرورت ۾ اضافو ڪن ٿيون نتيجي ۾ ملڪ جي خود ڪفالت پاسي تي رهجيو وڃي ملڪ مڪمل طرح MNCs تي انحصار ڪرڻ شروع ڪري ٿو. پاڪستان ۾ MNCs جي ڦهلاءَ جا اثر ايترا ته بدتر پيا آهن جو بئنڪاري جي صنعت ۾ MNCs پاڪستاني بئنڪن کي بيدخل ڪري ڇڏيو آهي. هونئن ته پاڪستاني بئنڪن کي مضبوط نه ڪرڻ جي قوم خود ذميوار آهي پر جنهن صورت ۾ غير ملڪي بئنڪن کي پاڪستان ۾ همٿايو ويو آهي ان سان نظر اهو ٿو اچي ته نيون ۽ ننڍيون پاڪستاني بئنڪون هاڻ شايد ئي غير ملڪي بئنڪن جي مقابلي ۾ بيهي سگهن خاص طور تي جيڪڏهن پاڪستاني بئنڪن کي Develop ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي وئي ته پوءِ سمجهڻ کپي ته ڪمرشل بئنڪاري ۾ غير ملڪي بئنڪن جي برتري ملڪ مٿان مڪمل طور قابض ٿي ويندي ۽ آءٌ توهان کي اهو ٻڌايان ته جنهن پاڪستاني ڪلاس جو مون مٿي ذڪر ڪيو اهو اهڙي صورتحال ۾ وڌيڪ مضبوط ٿيندو؛ ۽ ملڪ ۾ وڌيڪ مغربي ڪوڪلن ڪمرشل Testes جهڙن معيارن کي جنم ڏيندو جن جو مقابلو ڪرڻ ۾ پاڪستاني صنعت شايد ئي پڄي سگهي. تنهن ڪري غير ملڪي ڪمپنين جو ڄار وڌيڪ ڦهلجندو ويندو تِن ڪمپنين مان اها اميد ڪرڻ ته اهي پاڪستان جي عام ماڻهن کي فائدو پهچائينديون اها وڏي ڀل ثابت ٿيندي ڇو ته MNCs جيڪا پاڻ سان گڏ ٽيڪنالاجي آڻينديون آهن ان جو دارو مدار افرادي قوت جي بجاءِ مشيني قوت تي وڌيڪ هوندو آهي اهڙي مشيني قوت واري ٽيڪنالاجي MNCs اصل ۾ پنهنجي ملڪن جي ننڍي آبادي کي نظر ۾ رکندي تيار ڪنديون آهن. تنهن ڪري اهڙي ٽيڪنالاجي جو استعمال پاڪستان جهڙي آبادي جي لحاظ کان وڏندڙ ملڪ کي ايتريون نوڪريون نٿي ڏئي سگهي جيتريون پاڪستان جي افرادي ڪسرت کي نظر ۾ رکندي ڏيڻ گهرجن. تنهن ڪري اهو ميڃي ويهڻ ته پاڪستان ۾ MNCs جو ٻي روڪ اچڻ ۽ وڌڻ اسان جي روزگار جي مقصد کي حل ڪنديون اهو هڪ اهڙو خواب آهي جيڪو سچو ثابت نٿو ٿي سگهي تنهن ڪري MNCs جي وڌيڪ ڦهلاءَ سان طبقاتي نظام وڌيڪ ٺوس جڙون پڪڙيندو ويندو ۽ اهو طبقاتي خال ان وقت تائين ڀري نه سگهبو جيستائين اسين پنهنجي معروضي حالتن کي مدِ نظر رکي اهڙيون معاشي پاليسيون نه

جوڙيون جنهن سان پاڪستان جي عام ماڻهو جي اڪثريت کي سڌي طرح ۽ سگهوئي فائدو پهچي.

مون مٿي گئس ۽ تيل جي صنعت جو ذڪر ڪيو جنهن ۾ پاڪستان جي شروعاتي سالن ۾ MNCs اسان جي مدد ڪئي پر MNCs جي مدد صرف پنهنجي نفعي حاصل ڪرڻ جي حد تائين رهي يعني اهو ته هڪ تيل ۽ گيس جي ڪمپني جنهن ۾ هڪMNC جا وڏيڪ حصا هئا اُن نفعو ته تمام گهڻو ڪمايو ۽ پنهنجي پاڪستاني ملازمن کي عيش واري زندگي گذارڻ لاءِ پئسـ بہ جام ڏنا پر جيڪو ڪم ملڪ ۽ قوم جي مستقل مفاد ۾ هيو اهو ان نہ ڪيو يعني تہ وڏيڪ Gas exploration، ايتري تائين جو جڏهن گيس جا ذخيرا ختم ٿيڻ تي پهتا تہ MNC پنهنجو حصو وڪڻي هلي وئي پاڪستان حصيدارن جي اڪين تي بہ چرٻي چڙهيل رهي جو تہ وڏيون پگهارون ۽ اعليٰ ڏئي ڪري MNC پاڪستانين جا وات بند ڪري ڇڏيا. جڏهن Exploration جي ذميواري جي ڳالهہ نڪتي تہ پاڪستاني ۽ انهن جا غير ملڪي ساٿي Chorus ۾ الزام حڪومت جي مقرر ڪيل قيمت تي وجهندا رهيا جنهن کي ملڪ جا اقتصادي ماهر Support ڪندا رهيا. حالانڪ ان ڪمپني کي جيڪڏهن Strategically Manage ڪيو وڃي ها تہ اهو بلڪل ممڪن هيو تہ اها ڪمپني Short TermGain سان گڏوگڏ گهڻي عرصي وارا فائدا Long Term Benefits پڻ حاصل ڪري ... سگهي ۽ ڏئي بہ پئي سگهي. ان کي Strategic Management چئبو آهي جنهن کان ملڪ جا اقتصادي ماهر اڻ واقف آهن. انهن وٽ ملڪ جي هر معاشي مسئلي جو حل صرف Free Market ۾ آهي ۽ Market Price Forces ۾ آهي، جيڪڏهن انهي منطق تي دارو مدار رهيو تہ ملڪ ۾ اها Misunder Stood Freedom تي ويندي جيڪا Chaos جي صورت ۾ ٿي سگهي ٿي. جيئن اتي جي (گذريل سال) بحران جي صورت ۾ نظر آئي. بحر حال هي تہ Digression هو. چوڻ جو مقصد اهو آهي تہ تيل ۽ گيس جي ڪمپني جي نفعي خوريءَ اهي ڏينهن ڏيکاريا جو هاڻي گئس جا ذخيرا ختم ٿيڻ تي هئا ۽ اسان گئس جي Import يا وڏيڪ MNC جي آسري تي ويٺا اهيون Exploration جنهن سان يعني امپورٽ سان نہ صرف زرمبادلي جو زيان هوندو بلڪ وڏيڪ غير ملڪي اسرو وڌندو. هيءَ هڪ ٻيو ننڍو مثال ان ڳالهہ جو آهي تہ ڪهڙي طرح MNC ڪجهہ پاڪستانين کي پنهنجي مفادن خاطر حصيدار يا شريڪ بنائي ڇڏيندي آهي ۽ ملڪ جو مستقل مفاد پوئتي رهجي وڃي ٿو جڏهن تہ ملڪ جي مفاد ۾ ئي عام ماڻهو جي اڪثريت جو مفاد آهي.

هڪڙو ٻيو الزام جيڪو MNCs مٿان آهي اهو قيمت جي تبديلي Transfer Pricing جو آهي ان ڳالهہ کي سمجهڻ لاءِ اسان ان جي وضاحت هيٺن ڪنداسون تہ دوائن جي غير ملڪي صنعت هڪ طرف تہ شروع ۾ پاڪستان کي دوائون مهيا ڪيون، پر ٻئي طرف انهن خام مال بہ درآمد (Import) ڪري پنهنجي ٻاهر واقع Sister Concerns ڪمپني کي بہ خوب فائدو پهچايو ۽ پاڪستان ۾ حڪومت جي بيحد اسرار جي باوجود (Basic Manufacturing) کي بہ صحيح طرح وڏي پئماني تي نہ همٿايو. تازو ڪجهہ اهڙا ايڪڙ ٻيڪر صنعتي يونٽ وجود ۾ آيا آهن جيڪي شايد ئي پوري خام مال جي ضرورتن کي پورو ڪري سگهن نتيجي ۾ دوائن جي صنعت اسان وٽ صرف Packing جي حد تائين محدود رهي. جو تہ تہ پيڪنگ Packing جي قيمت اسان وٽ سستي مزدوري سبب گهٽ رهندي آهي. پر دراصل ائين ڪرڻ سان MNC پاڪستان جي منڊيءَ ۾ پنهنجا بنياد مضبوط ڪري ٿي جنهن سان هو بهتر ۽ وڏيڪ مضبوط تعلقات پيدا ڪري مستحڪم انداز ۾ منافعو ڪمائي ٿي. ان حوالي سان ,Finished Goods MNC جي Transport Cast بچائي ٿي. سڀ کان وڏيڪ ۽ اهم ڳالهہ نوٽ ڪرڻ جي هي آهي تہ هڪ طرف MNC پنهنجو Image هڪ ايماندار ٽيڪس ادا ڪندڙ جي صورت ۾ ناهي ٿي جڏهن تہ ٻئي طرف Transfer Pricing جي ڪري پنهنجي آمدني کي Under State بہ ڪري ٿي. جنهن کان پوءِ ايترو ٽيڪس ادا نٿي ڪري جيترو انڪي ڪرڻ کپي. ان سبب جي ڪري حڪومت جي اها آمدني جيتري هئڻ گهرجي جيڪا ملڪ جي عام ماڻهو مٿان مشڪلاتون گهٽائڻ لاءِ ذميوار ڪردار ادا ڪري اهو نٿي ڪري سگهي. ان حوالي سان هيءَ ڳالهہ بہ ذهن نشين ڪرڻ کپي تہ MNC حڪومت طرفان مقرر ڪيل قيمت کي پنهنجي ترقيءَ جي راهہ ۾ رڪاوٽ سمجهندي قيمت ۾ اضافو ڪندي آهي ۽ اسان جهڙي ملڪ جهڙيون ٻيوس حڪومتون ان کي مارڪيٽ پاليسي تحت اجازت ڏئي ڇڏينديون آهي. نتيجو ايتري حد تائين پيانڪ نڪرندو آهي جو ضروري دوائون بہ عام ماڻهن جي پهچ کان پري ٿيڻ لڳنديون آهن اهو هڪ وڏو ڌوڪو ۽ فريب آهي جنهن کي وڏي پئماني تي بي نقاب ڪرڻ جي ضرورت آهي پر ڪابہ حڪومت ان طرف قدم کڻڻ کان لهرائي ٿي، گهبرائي ٿي جو تہ ڪيترين ئي MNCs جي آمدني ننڍن ملڪن جي ڪل پيدوار کان ڪئين دفعا وڏيڪ آهي جنهن جي ڪري MNCs کي بي انتها سياسي ۽ معاشي طاقت حاصل آهي. ذوالفقار علي ڀٽو جي دور حڪومت ۾ هڪ دوائن جي اسڪيم کي بہ MNCs جي مخالفت سبب نقصان پهتو حالانڪ جيڪڏهن اها اسڪيم ڪامياب ٿئي ها تہ عام ماڻهن کي ڏاڍو فائدو پهچي ها.

پاڪستان جي سرڪار طرفان مقرر ڪيل سرڪاري آڊٽ بيورو ۽ ٻيا ادارا پڻ Transfer Pricing جي مسئلي بابت گهرائيءَ ۾ ڪا تحقيق ڪونہ ٿيون ڪن جو تہ انهيءَ ڪاري ڪاروبار ۾ هو پاڻ ۾ ڀاڱي ڀائيوار آهن.

بحر حال انهن چند مثالن مان اهو اندازو لڳائڻ کپي تہ MNCs جي طاقت اڳيان جڏهن پاڪستاني حڪومت، بزنس ۽ ماهر بظاهر ايترو بيوس نظر اچن ٿا تہ عام ماڻهن کي MNCs جي ذريعي فائدي پهچڻ جو ڪيترو امڪان رهي ٿو. حالانڪ دنيا ۾ ايترا ڪيترائي مثال موجود آهن جتي گهٽ ترقي يافتہ ملڪن جي حڪومتن MNCs سان اهڙي نموني ڳالهہ ٻولهہ ڪئي جنهن ۾ هنن پنهنجي ملڪي مفادن کي بنيادي ترجيح ڏني مثلاً انڊونيشيا جي حڪومت هڪ اهڙي سيمينٽ پلانٽ سپلاير Supplyer کي ترجيح ڏني جنهن ان سڄي علائقي کي ترقي وٺرائڻ جي Commitment ڪئي جنهن ۾ ان کي پلانٽ لڳائڻ جي اجازت ڏني وئي. انهيءَ طرح هندستان ۾ هڪ مشروبات جي ڪمپني کي ان وقت تائين ملڪ ۾ نہ اچڻ ڏنو ويو جيستائين ان ڪمپني ان علائقي ۾ زرعي ريسرچ ۽ زرعي مصنوعات جي بر آمد ۾ مدد ڪرڻ جي ذميواري ڪئي. هندستان، سوزوڪي ڪمپني سان بہ معاهدو اهڙي انداز ۾ ڪيو جو ان جو نالو ئي تبديل ڪيو ويو ۽ بعد ۾ جڏهن ان ڪمپنيءَ اتي گاڏيون ٺاهڻ شروع ڪيون تہ اهي گاڏيون بعد ۾ ٻئي نالي سان وڪيون ويون جنهن جي نتيجي ۾ هندستان Foreign Exchanwge Money بہ ڪمائي. تنهن ڪري MNCs کي پنهنجي فائدي ۾ صرف ايئن ئي استعمال ڪري سگهجي ٿو. يعني هڪ طرف مقامي صنعت جي بہ همت افزائي ٿئي تہ روزگار جا نوان موقعا بہ کُلن. باقي صرف Packing يا Assembly Line آپريشن قائم ڪرڻ سان حاصل ٿيندڙ منافعي ۾ زياده ماڻهو شريڪ نہ ٿيندا. تنهن ڪري ضروري اهو آهي تہ ٽيڪنالاجي صحيح معنيٰ ۾ منتقل ٿئي. انهن مثالن تي سرسري نظر وجهڻ کان پوءِ اسان کي اها خبر پوي ٿي تہ ملڪ ۾ MNCs جو ڪردار ڪهڙو هجي.

روشنين جو شهر عاملن ۽ نجومين جي ڦرلٽ جو مرڪز بڻجي ويو

فدا عباسي

روشنين جو شهر هڪ ڊگهي عرصي کان دهشتگردي جي لپيٽ ۾ رهيو آهي، اتي اهو هاڻي عاملن ۽ نجومين جي ڦرلٽ جو به مرڪز بڻجي ويو آهي، جيڪي ابوجهه ۽ گهٽ سمجهه رکندڙ ماڻهن کي پنهنجي فريبن ۾ ڦاسائي ڦري ۽ لٽي رهيا آهن.

ڪراچي جي عامل پروفيسرن مان 80 سيڪڙو جو تعلق "راول" خاندان سان آهي. ان خاندان جا فرد جنسي دواخانا پڻ هلائيندا آهن. شهر جي مختلف علائقن ۾ انهن جا خوبصورت ۽ سجايل دڪان پڻ آهن. جنسي دواخانن ۾ اڪثر ڊاڪٽر ۽ عامل، پروفيسر جي حيثيت ۾ ڪم ڪن ٿا. جن جي اڪثريت اڻ پڙهيل يا گهٽ پڙهيل هجي ٿي. سندن دڪان ٻن حصن تي مشتمل هجن ٿا. هڪ حصي ۾ سندن سيڪريٽري ويهندو آهي. ان ڌنڌي جي شروعات 48ع ۾ عامل گوليا پاشا، لائيٽ هائوس وٽ دڪان کولڻ سان ڪئي. نجومين ۽ عاملن بابت پاڪستان ۾ ڪو قانون ٺهيل ناهي. سندن گراهڪن ۾ اڪثريت عورتن جي هجي ٿي. هنن وٽ نه صرف اڻ پڙهيل، پر پڙهيل لکيل ۽ اعليٰ عملدار پڻ پنهنجي مسئلن جو حل پڇڻ اچن ٿا. سندن آفيسن ۾ ويٺل سيڪريٽري گراهڪن کان زائچو ڪڍڻ جي في 50 کان 500 روپين تائين وصول ڪن ٿا. نئين گراهڪ کي وظيفو ۽ ٽن يا ستن ڏينهن لاءِ تعويذ ڏنو وڃي ٿو. عورتون پهرين ملاقات ۾ سمورا تفصيل نٿيون ٻڌائين. 3 يا 7 ڏينهن بعد واپس ايندڙ مرد يا عورت فائدو نه ٿيڻ جي شڪايت ڪن ٿا. عامل

کين چئي ٿو ته توهان پنهنجي مسئلن ۽ حالتن جا سمورا تفصيل ناهن ٻڌايا، تنهنڪري اثر ناهي ٿيو. مجبور ٿي گراهڪ سمورا راز ۽ مسئلا ٻڌائي ٿو. ڪجهه پروفيسر اهي ڳالهيون لکرائي وٺن ٿا ۽ ڪي وري ريڪارڊ ڪن ٿا. عامل نئين سر زائچو ٺاهي ٿو. هو تعويذ لکي ٿو ۽ گراهڪ کي ٻڌائي ٿو ته ان تي جادو ۽ ٽوٽڪو ڪيو ويو آهي. جنهن ڪري محبت، ڪاروبار، ملازمت ۾ ناڪامي ٿي آهي ۽ گهر ۾ جهيڙا فساد ۽ پريشاني رهي ٿي. هو گراهڪ کان 300 روپين کان 500 روپين تائين پئسا وصول ڪري ٿو ۽ ٻئي ڏينهن اچڻ لاءِ چئي ٿو. ٻئي ڏينهن گراهڪ کي هڪ اڇو پنو ڏنو وڃي ٿو. جنهن تي پهريائين ميڻ يا ٻڪري جي کير سان ڪو لفظ لکيو وڃي ٿو. گراهڪ کي اکيون پورڻ لاءِ چيو وڃي ٿو. بعد ۾ عامل ڪجهه پڙهي شوڪاري ٿو. کيس اکيون کولڻ لاءِ چيو وڃي ٿو ۽ ڪاغذ کي باهه لڳائي ٿي وڃي. ڪاغذ سڙڻ سان اڳ ئي ميڻ سان لکيل "جادو" يا "ٽوٽڪي" وارو لفظ اڀري ٿو اچي. ان تي گراهڪ کي اعتبار اچيو وڃي، ڇاڪاڻ ته اهو سڀ ڪجهه ان جي اکين اڳيان ٿئي ٿو. اهو سمورو عمل ڪنهن هندو کان ڪرايو وڃي ٿو، جيڪو ان عمل ۽ ان جي توڙ لاءِ 5 يا 10 هزار روپيا گهري ٿو ۽ گراهڪ کي چيو ٿو وڃي ته سپائي گهر مان مٽي ۽ سلور جو گلاس کڻي اچي. عامل مٽيءَ ۾ فاسفورس وجهي ٿو. ڇاڪاڻ ته فاسفورس کي پاڻي کان ٻاهر ڪڍڻ سان ئي باهه لڳي وڃي ٿي تنهنڪري جيئن ئي فاسفورس گلاس ۾ اچي ٿو ته گلاس تپيو وڃي ۽ باهه لڳڻ سان گلاس وڌيڪ گرم ٿئي ٿو ۽ ان مان دونهون نڪرڻ شروع ٿئي ٿو گراهڪ کي چيو ٿو وڃي "ڏس تنهن جي گهر جي مٽي ڪيتري گرم آهي. تون تباهي جي ڪناري تي پهچي چڪو آهين." جنهن تي گراهڪ پريشان ٿيو وڃي. کيس ٻڌايو وڃي ٿو ته هاڻ تنهنجو درست علاج ٿيندو بعد ۾ اڪثر 4 ڪارا ڇيرا ۽ گينڊي جا ڏند آڻڻ لاءِ چيو ٿو وڃي. ڇاڪاڻ ته گراهڪ

لاءِ اهي شيون هٿ ڪرڻ مشڪل آهن. جنهن ڪري هو ان لاءِ عامل کي پئسا ڏئي ٿو پر جيڪڏهن ڪو شخص پاڻ آڻڻ لاءِ راضي ٿئي ٿو ته ان کي چيو وڃي ٿو ته صبح جو 4 بجي قبرستان وڃي

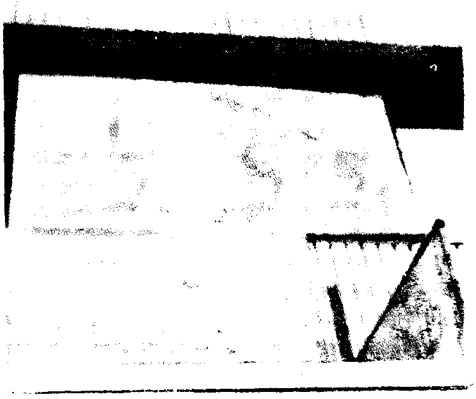

پراڻي قبر کوٽي مردي جي هڏن سان ڇيري جو رت ملائي فلاڻو وظيفو پڙهه. خوف وچان گراهڪ اهو سڀ ڪجهه عامل کي ڪرڻ لاءِ چون ٿا ۽ عامل ڪانئن گهٽ ۾ گهٽ 10 هزار روپيا وٺي ٿو. ان کي چيو وڃي ته ان گراهڪ منٿون ڪري ڪيس راضي ڪري ٿو. عمل ڪرڻ کانپوءِ گراهڪ کي گل آڻڻ لاءِ چيو وڃي ٿو. عامل پنهنجي نهن ۾ لڪل ڪيميڪل گل کي هڻي ٿو. بعد ۾ هو پاڻي جو گلاس گراهڪ کي پيئڻ لاءِ ڏئي ٿو. جنهن بعد گراهڪ کي ساڳي پاڻي جا ڇنڊا گل کي هڻڻ لاءِ چيو وڃي ٿو. جڏهن پاڻي گل کي لڳي ٿو ته ڪيميڪل سبب ان مان دونها نڪرن ٿا ۽ گراهڪ مطمئن ٿيو وڃي ته مٿس عمل سخت ٿيو آهي. گراهڪ کي سون ۽ چاندي جو نانگ لهرائي رات جو پوئين پهر سمنڊ ۾ اڇلائڻو يا

> ڪجهه نجومي يا عامل آئيني ذريعي گراهڪ کي حال ٻڌائڻ جي دعوا ڪندا آهن. ۽ ان لاءِ ڪنهن 20 سالن کان گهٽ ۽ باڪردار ڇوڪري کي آڻڻ لاءِ چوندا آهن. اڪثر نوجوان ۽ ڇوڪريون محبت ۾ ڪاميابي لاءِ اچن ٿيون ۽ هنن جي بليڪ ميلنگ جو شڪار ٿيو وڃن. ڇوڪريون ”بدڪردار“ لفظ کان بچڻ لاءِ ڪجهه نه نظر اچڻ جي باوجود ڪوڙ هڻي ڏائڻ، جادوگر يا ڪنهن شخص بابت ٻڌائيندڙيون آهن، جيڪو تعويذ پوري رهيو هوندو آهي.

قبرستان ۾ دفن ڪرڻ لاءِ چيو وڃي ٿو. ڪي نجومي مريض کي ٻه انڊا آڻڻ لاءِ چون ٿا. گراهڪ جي اچڻ کان پهرين ٻن انڊن ۾ سوراخ ڪري ان ۾ سُيون وار ۽ تعويذ وجهي ايلفي جي مدد سان گندگي مٿان چوئنو هنيون وڃي ٿو. گراهڪ جي اچڻ وقت ڪيس انڊا رکي ٻئي ڪمري ۾ رکيل پاڻي سان گرڙي ڪرڻ لاءِ چيو وڃي ٿو. ان وچ ۾ انڊا تبديل ڪيا وڃن ٿا. گراهڪ جي اچڻ سان ڪيس انڊن تي هٿ رکرائي اکيون پورائي ورد ڪرڻ لاءِ چيو وڃي ٿو. بعد ۾ مريض کان انڊا ڀڃرائي انهن مان تعويذ، وار ۽ شيون ڪڍرايون وڃن ٿيون جنهن تي گراهڪ دنگ رهجيو وڃي. ڪجهه گراهڪ ته جذباتي ٿي پروفيسر جا هٿ چمن ٿا. ان عيوض مريض کان 15 کان 20 هزار روپيا وصول ڪيا وڃن ٿا. ڪجهه گراهڪ عملن جي ان سلسلي ۾ پئسن جو ٻڏي مات ڪري ويهي رهن ٿا ۽ کي پاڻ قرائين ٿا.

ڪجهه نجومي يا عامل آئيني ذريعي گراهڪ کي حال ٻڌائڻ جي دعوي ڪندا آهن ۽ ان لاءِ ڪنهن 20 سالن کان گهٽ ۽ با

بنگال ۽ هندن جو جادو مشهور آهي تنهنڪري اڪثر عامل پنهنجا نالا مٽائي هندن وارا نانءِ رکندا آهن. حسن اسڪوائر جو عامل گومل داس ۽ گاربن مارڪيٽ جو عامل شنڪر لعل مسلمان آهن پر هنن نالن سان ڪم ڪن ٿا.

ڪردار ڇوڪري لاءِ چوندا آهن. اڪثر نوجوان ۽ ڇوڪريون محبت ۾ ڪاميابي لاءِ اچن ٿيون ۽ هنن جي بليڪ ميلنگ جو شڪار ٿين ٿيون. ڇوڪريون ”بدڪردار“ لفظ کان بچڻ لاءِ ڪجهه نه نظر اچڻ جي باوجود ڪوڙ هڻي ڏائڻ، جادوگر يا ڪنهن شخص بابت ٻڌائيندڙيون آهن. جيڪو تعويذ پوري رهيو هوندو آهي.

اڪثر بيمار عورتن جو حال معلوم ڪري ڪين ٻڌايو ويندو آهي ته سندن ستارا ناپاڪ ٿي پيا آهن. تنهنڪري ڪين هيترا پيرا ڪنهن غير مرد سان هم بستري ڪرڻي پوندي. ائين مجبور عورتن جي عزت پامال ڪئي ويندي آهي ۽ اڪثر ڪين بليڪ ميل ڪري پنهنجي مقصدن لاءِ استعمال ڪيو ويندو آهي. ان سموري عمل مان فائدو حاصل نه ٿيڻ جي شڪايت ڪندڙن کي چيو ويندو آهي ته توهان تي ڏکيو عمل ٿيو آهي. جنهن لاءِ جيل ۾ وڃي 40 راتيون

چلو ڪاٽڻو پوندو. جيڪڏهن توهان ڪريو تہ توهان ڪي عمل ٻڌائجي. جيڪو گراهڪ عمل پاڻ نہ ڪري سگهندو آهي. ان ڪان 40 ڪان 50 هزارن تائين پئسا وصول ڪيا ويندا آهن ۽ 45 ڏينهن ڪانپوءِ اچڻ لاءِ چيو ويندو آهي. 45 ڏينهن ڪان پوءِ ايندڙ مريض کي پراڻي عامل جي جاءِ تي نئون عامل ملندو آهي. جيڪو ڪيس فون تي پوليس گهرائڻ جي ڌمڪي ڏيندو آهي ۽ چوندو آهي تہ عامل چلو ڪٽڻ دوران مري ويو. چاڪاڻ تہ عمل سخت هيو ۽ پوءِ مئل (دراصل زنده) عامل جي يتيم ٻارن لاءِ پئسا ورتا ٿا وڃن. جڏهن تہ اڳيون عامل ڪنهن ٻئي دوست يا مائٽ عامل جي دڪان تي ڪم ڪري ٿو.

بنگال ۽ هندن جو جادو مشهور آهي تنهنڪري اڪثر عامل پنهنجا نالا متائي هندن وارا نانءَ رکندا آهن. حسن اسڪوائر جو عامل گرمل داس ۽ گارڊن مارڪيٽ جو عامل شنڪر لعل مسلمان آهن پر هنن نالن سان ڪم ڪن ٿا.

اڪثر فوٽ پاٿن تي طوطا فال وارا ويٺا هوندا آهن، جيڪي طوطي ذريعي لفافو ڪڍائي قسمت بابت ٻڌائيندا آهن ۽ ائين انهن ڪان 5 روپيا وٺندا آهن. جڏهن تہ فوٽ پاٿ تي ويٺل نجومين جي

شڪايت ڪندڙن کي چيو ويندو آهي تہ توهان تي ڏکيو عمل ٿيو آهي. جنهن لاءِ جبل ۾ وڃي 40 راتيون چلو ڪاٽڻو پوندو. جيڪڏهن توهان ڪريو تہ توهان کي عمل ٻڌائجي. جيڪو گراهڪ عمل پاڻ نہ ڪري سگهندو آهي، ان ڪان 40 ڪان 50 هزارن تائين پئسا وصول ڪيا ويندا آهن ۽ 45 ڏينهن ڪان پوءِ اچڻ لاءِ چيو ويندو آهي. 45 ڏينهن ڪان پوءِ ايندڙ مريض کي پراڻي عامل جي جاءِ تي نئون عامل ملندو آهي، جيڪو ڪيس فون تي پوليس گهرائڻ جي ڌمڪي ڏيندو آهي ۽ چوندو آهي تہ عامل چلو ڪٽڻ دوران مري ويو، چاڪاڻ تہ عمل سخت هيو. ۽ پوءِ مئل (در اصل زنده) عامل جي يتيم ٻارن لاءِ پئسا ورتا ٿا وڃن. جڏهن تہ اڳيون عامل ڪنهن ٻئي دوست يا مائٽ عامل جي دڪان تي ڪم ڪري ٿو.

اڪثر بيمار عورتن جو حال معلوم ڪري کين ٻڌايو ويندو آهي تہ سندن ستارا ناپاڪ ٿي پيا آهن. تنهنڪري کين هيترا پيرا ڪنهن غير مرد سان هم بستري ڪرڻي پوندي. اهڙين مجبور عورتن جي عزت پامال ڪئي ويندي آهي ۽ اڪثر کين بليڪ ميل ڪري پنهنجي مقصدن لاءِ استعمال ڪيو ويندو آهي.

في 30 روپيا آهي. هنن جي زور جي ڪمائي 100 ڪان 200 روپين تائين آهي. فال ڪيندڙ محمد رمضان جو تعلق ٽوياٽيڪ سنگهہ سان آهي. جيڪو گذريل 16 سالن ڪان اهو ڪري پيو وٺس 16 سال اڳ خريد ڪيل طوطو پڻ آهي.

قائد آباد پرسان لانڍي مرغي خانہ وٽ پروفيسر زيد اي سيال هٿان ٺڳ جي ويل مقامي اخبار جي ڪارڪن ٻڌايو تہ محبت جي ڪاميابيءَ لاءِ پروفيسر وٽ ويس. جنهن ٻڌايو تہ ان جو ڪل خرچ 60 هزار روپيا ايندو ۽ ٽن مهينن اندر ڪاميابي ٿيندي. زائچو ڪڍڻ بعد پروفيسر هن کي عمل ٻڌائي ٽن ڏينهن ڪانپوءِ اچڻ لاءِ چيو. ٽن ڏينهن ڪانپوءِ ڪيس ٻڌايو ويو تہ عمل جي نتيجي ۾ موڪلن ڪيس چيو آهي تہ 2 ڪارا ڇيرا، تنهنجي ۽ تنهنجي ماءُ جي. ڇوڪري ۽ ان جي ماءُ جي عمر برابر گوشت رات جي آخري پهر قبر ۾ دفن ڪرڻو پوندو ۽ سنڌ ۾ واقع هڪ پير جي مزار تي 2 ديڳون خيرات ڪرڻي پوندي. جنهن تي 10 هزار خرچ ايندا. عمل نہ ڪرڻ جي صورت ۾ سمورو عمل الٽو ٿيندو. جنهن سان ـن جي جان کي خطرو آهي. عمل مان ڪوبہ فائدو نہ ٿيو ۽ پروفيسر ان ڪان 10 هزار روپيا ڦٻائي ورتا.

پورو سال پروفيسر پئسا واپس ڪرڻ ڪان ٽٽائي رهيو هو. جنهن تي هن مسلم ليگ يوٿ ونگ جي ڪارڪنن جي مدد سان پروفيسر تي دٻاءُ وڌو ۽ هن قسطن ذريعي پئسا واپس ڏيڻ شروع ڪيا. هن وقت ـ هن جا پروفيسر ڏانهن ٻہ هزار روپيا بقايا آهن.

سنڌ يونيورسٽي: جتي تعليم تي بين آهي

صبح جا ساڍا نوَ ٿيا هئا- يونيورسٽي بسن جو قافلو ڪوٽڙيءَ وٽان گذري رهيو هيو- اچانڪ ٻهري لاءِ هلندڙ "اهلڪارن" جون موبائلون قافلي کان پوئتي رهجي ويون ٿيون ۽ نيڪ ان وقت دهشتگرد اسٽاف بس تي ڪريڪر اڇلائين ٿا- "ڪريڪر دريءَ ۾ لڳڻ سبب دري جو شيشو ڪرچيون ڪرچيون ٿي ويو" هڪ شاگرديائي ٻڌائي ٿي"منهنجي مٿي مان رت ڳڙي رهيو هئو." ڪريڪر ۾ استادن سميت 13 ڄڻا زخمي ٿيا- "حملي سبب بس بيهي رهي سڀئي هيٺ لٿا، پر ڪوبہ استاد يا شاگرد نہ هيو، جيڪو زخمين کي فرسٽ ايڊ لاءِ اسپتال پهچائي" راحيل ٻڌايو"اسان جا حواس خطا ٿي چڪا هئا، اسان کي ڪجهہ بہ سمجهہ ۾ نہ ٿي آيو" هڪ استاد چئي ٿو- بس بيهڻ سان ئي نا"اهلڪار" جاءِ واردات تي پهچي وڃن ٿا ۽"دهشتگردن کي پڪڙڻ بجاءِ زخمين کي اسپتال پهچائڻ ۾ لڳي وڃن ٿا"- دهشتگرد سوڙهين گهٽين ۾ فرار ٿي ويا" پوليس پنهنجو موقف بيان ڪري ٿي "پر جاءِ واردات جي آس پاس ڪابہ سوڙهي گهٽي ناهي" يونيورسٽي ۾ پڙهندڙ ڪوٽڙي جو شاگرد ٻڌائي ٿو.

ساڳئي ڏينهن ٽي وڌيڪ ڪريڪر بہ ڦاڙيا ويا- اسٽاف بس تي حملي سبب استادن جنرل باڊي جو اجلاس گهرايو"اجلاس دوران هڪ استاد ڏانهن فون آيو- فون تي ايڪشن ڪميٽي وارن جنرل باڊيءَ کان پوءِ استادن کي ڪريڪر هڻڻ جي ڌمڪي ڏني." هڪ پروفيسر ٻڌائي ٿو. استادن بہ امتحانن جو بائيڪاٽ ڪيو ۽ امتحان ٻيهر ملتوي ٿي ويا-

"حملي وقت "اهلڪارن" جو پوئتي رهجي وڃڻ ۽ انهن کي گرفتار نہ ڪرڻ مان ظاهر ٿئي ٿو تہ ايجنسيون ۽ انتظاميا حملي ۾ ملوث آهن" هڪ استاد تبصرو ڪري ٿو، شاگرد ۽ انتظاميہ وچ ۾ جهيڙي جو اصل سبب ڇا آهي؟"جهيڙو ٻتاگير شاگرد تنظيمن ۽ ڪرپٽ انتظاميا وچ ۾ آهي" جنهن ۾ استادن جي هڪ ڌر پڻ ملوث آهي، جيڪا هڪ "استاد" کي وي سي ڪرائڻ چاهي ٿي." سوٽا جو هڪ سرگرم استاد ٻڌائي ٿو.

"يونيورسٽي ۾ وي سي ، انتظاميا ۽" ڪامريڊن" کي مراعتون ملن ٿيون- پر عام شاگرد کي صحيح معنيٰ ۾ تعليم نٿي ملي" هڪ شاگرد امتحاني سينٽر ۾ جذباتي ٿي چئي ٿو- "دهشتگرد شاگرد اڳواڻ ۽ ڪرپٽ انتظاميا هڪٻئي جي ضرورت آهن، ڇاڪاڻ تہ ٻئي عام شاگرد سان سچا ناهن" هڪ شاگرد ان معاملي جي حل تي زور ڏئي ٿو."شاگردن کي هاڻ "عام" شاگرد هجڻ بجاءِ "خاص" شاگرد ٿيڻو پوندو." فائن آرٽس جو اڳوڻو شاگرد چئي ٿو.

آفتاب ڪلوئي

ڇا رنگ بہ ڪافر هجن ٿا؟

"هن جي اها عمر تہ ڪونہ هئي.... اڙي يار ابو ايڏي بي واجبي... شايد سڻن ماڻهن جي الله کي اسان کان وڌيڪ ضرورت آهي... ڪيڏو نہ پيارو ساٿي هو ڪيڏو نہ هونهار شاگرد هو.... ڪيڏو نہ مددگار ڪلاسي هو ۽........!

7 جولائي 1997ع جي شام جو ڪراچي جي تعليمي ادارن ۾ پڙهندڙ سنڌي شاگردن جو اسپتال اڳيان جمع ٿيل انبوهہ انهيءَ قسم جي سڙٻاٽن ۾ گفتگو ڪري رهيو هو . رڪي رڪي ڪنهن هم ڪلاسي سنڌي شاگرد يا شاگرديائيءَ جو پار ڪراچي ۾ انهيءَ ڏينهن موڪلائيندڙ سج جي رت هاڻي آڪاس جي پولارن ۾ پڙاڏو ڏئي رهيو هو.

هر مک تي ايندڙ ويندڙ انيڪ پريشاني. غم ۽ ڪاوڙ جون ريکائون ڪيئي سواليا نشان ٺاهي رهيون هيون. آهي سوال اڄ بہ سول اسپتال کان جناح اسپتال جي وچ واري مفاصلي تي بغير ڪنهن روڪ رڪاوٽ جي پنهنجي جوابن جي ڳولها ۾ انتظار جا پنڌ ڪندا رهيا آهن. ڇا رنگ جون ڦهنگون ڪنهن پاڪ پوتر مُلي جي مقدس پوشاڪ کي ناپاڪ ڪري ڇڏن ٿيون؟ ڇا رنگ بہ ڪافر ٿيندا آهن؟ جو رنگن جي ڦهنگن کي بنياد بڻائي ڪنهن نوجوان ٽيئن سال ڊاڪٽري (MBBS)جي شاگرد ڊاڪٽر ابو زاهد ناريجو جي مٿي کي ڇيهون ڇيهون ڪندي سندس رت سان رنگن جي ڦهنگن جا داغ ڌوپجي سگهن ٿا؟ ڪٿي ايئن تہ نہ آهي جو سنڌي شاگردن کي راجہ ڏاهر جو ڪافر اولاد سمجهندڙ، ڪراچي جي تعليمي ادارن ۾ ڪين هانءَ تي بار سمجهندڙ، P.S.A,A.P.M.S.O ۽ اسلامي جمعيت طلباءِ جا دهشتگرد ڀهروپيا سنڌين جي تعليم حاصل ڪرڻ جي حق کي قتل ڪرڻ جو سوچي ابو زاهد کي ڏنڊن سان شهيد ڪري ڇڏين ٿا؟ انهن سوالن تي غور ڪندي اوچتو هڪ اجتماعي لڇ سٽ ڏئي جاڳي پئي ٿي.

"افسوس ابو اسين توکي انصاف هينئر تائين نہ ڏياري سگهيا آهيون."

25 جولائي 1998ع جي ڏينهن اهي سمورا سوال پنهنجي خالي جهول ۾ ڪنيون انصاف جي در ڏانهن واجهائيندڙ ڪراچي سميت سموري سنڌ جا سنڌي شاگرد اهو سوچڻ تي مجبور آهن تہ ڇا سنڌي شاگردن جي نروار ٿيل قاتلن کي انتظاميائون اڄان تائين "بيل بغور اريسٽ" جي قانوني ڍونگ ۾ پناهہ ڏينديون رهنديون؟.

ڇا ڪراچي (سنڌ) جي اعليٰ تعليمي ادارن ۾ پڙهندڙ اصلوڪن سنڌين کان سندن تعليم جو حق ڊاڪٽر ابو زاهد ريت قتل ڪري بہ ڪسي سگهڻ لاءِ وحشي دهشتگرد آزاد گهمندا رهندا؟

ڇا اسان جي قتل جي ايف آءِ آر بہ درج نہ ٿي سگهندي؟

اهو آخري سوال ننڍڙي عمر ۾ ٽين سال MBBS ڊائو ميڊيڪل ڪاليج جي شهيد تعليم سنڌ ابو زاهد ناريجو جي پهرين ورسي تي ڇپيل پوسٽر ۾ سندس فوٽو گراف جون اکيون سمورن سنڌي شاگردن کي پاڻ ۾ سانديي، پاڻ سميت سڀني کان پڇي رهيون آهن ●

(علي رضا)

سنڌ: تبديليءَ جي رخ جو تعين ڪرڻ جي ضرورت

منوج ڪمار

سنڌي انٽيليجنشيا جنهن ۾ سنڌ جو مختصر دانشور لڏو، سياسي ڪارڪن، سڄاڻ ماڻهو ۽ وچولو طبقو شامل آهي، ۾ هڪ سوال ڪَرَ ڪنيو بيٺو آهي "نيٺ ڇا ڪجي؟"

اهو سوال ڪو نئون سوال نہ آهي. دنيا جي مختلف سماجن ۾ تاريخ جي مختلف موڙن تي اهو سوال اٿيو آهي. فرانس ۾ اهو سوال فرينچ انقلاب کان اڳ روسو اٿاريو هو ۽ روسي انقلاب کان اڳ اهو سوال ٽالسٽائي ۽ لينن پڻ پڇيو ۽ انهن سڀني پنهنجن نظرين جي روشنيءَ ۾ انهي سوال جي جواب ڏيڻ جي پڻ ڪوشش ڪئي. پر هڪ ڳالهہ جيڪا سڀ کان اهم آهي سا اها آهي تہ "نيٺ ڇا ڪجي؟" جو سوال تڏهن ئي ايرندو آهي جڏهن ڪو سماج ڪنهن وڏي تبديلي جو منتظر هوندو آهي. جڏهن ان سماج جا دانشور ۽ عام ماڻهو پنهنجي موجوده نظام کان ناخوش هوندا آهن ۽ انهيءَ نظام کي ڪنهن نئين ۽ بهتر نظام سان تبديل ڪرڻ چاهيندا آهن. روس ۽ فرانس ۾ بہ آهي سوال تڏهن ئي آتيا جڏهن اتي انقلاب لاءِ حالتون تيار هيون.

اڄوڪي سنڌ ۾ بہ ڪجهہ اهڙي قسم جو منظر آهي. هڪ ڳالهہ جنهن تي سڀئي ماڻهو متفق آهن سا آهي تہ موجوده سنڌ ۾ هلندڙ نظام ڪنهن بہ ريت سنڌ لاءِ مستقبل ۾ ڪا بهتر حيثيت ڏيارڻ ۾ وڏي رڪاوٽ آهي. ضرورت انهي ڳالهہ جي آهي تہ موجوده نظام جي جڳهہ تي ڪنهن بهتر سيٽ اپ کي آڻجي جيڪو ايندڙ صدي ۾ دنيا جي گولي تي سنڌ لاءِ عزت جوڳي حيثيت بنائي سگهي ۽ جيڪو سنڌ جي ماڻهن جي مجموعي خواهشن ۽ ضرورتن تي پورو لهي سگهي.

پر سڀ کان افسوس جوڳي صورتحال اها آهي تہ ڪي بہ ٻہ ماڻهو انهي تي متفق نہ آهن اهو نئون سيٽ اپ ڪهڙي قسم جو هوندو ۽ انهي نئين سيٽ - اپ کي ڪيئن آندو ويندو- مختلف ماڻهن وٽ مختلف رايا آهن

دانشورن جو هڪ گروپ جنهن ۾ ڪاوش اخبار جو ايڊيٽر علي قاضي سميت ڪافي ماڻهو شامل آهن انهي راءِ جا آهن تہ نئين سنڌ جي جوڙجڪ جو ڪم ڪجهہ ماڻهن جي حوالي ڪيو وڃي. سڀني سياسي سرگرمين تي خودساختہ پابندي هنئي وڃي ۽ آهي چند ماڻهو ئي انهي نئين نظام جي تشڪيل ڪن. پر سوال آهي تہ ڇا سنڌ جي نئين سيٽ جو ڪم چند هٿن ۾ هجي يا انهي ۾ سموري سنڌ ڀائيوار هجي؟ ۽ ٻيو تہ ڇا اهو ممڪن آهي تہ سياسي سرگرميون معطل ڪري سگهجن.

ڪجهہ ماڻهو اهڙا بہ آهن جن جو خيال آهي تہ تبديلي فقط مٿين طبقي جا ماڻهو جنهن ۾ جاگيردار ۽ سرمائيدار شامل آهن، ئي آڻي سگهن ٿا. پر مصيبت اها آهي تہ سنڌ جو مٿيون طبقو انتهائي عوام دشمن آهي ۽ اهو طبقو ڪڏهن بہ اهو نہ چاهيندو تہ اهڙو ڪو نظام اچي جنهن مان سنڌن حاڪميت کي ڪو خطرو هجي، سنڌ جي مٿين طبقي جي سنڌ دشمن ڪردار سان تاريخ ڀريل آهي.

سنڌ جي سياسي لڏي جو وڏو حصو ۽ پراڻا انقلابي اڃان بہ اها ڳالهہ اڳتي آڻين ٿا تہ سنڌ ۾ هڪ مڪمل سماجوادي انقلاب اچي. سنڌن اکين ۾ اڃان بہ سوشلزم جو خواب زنده آهي. پر بين القوامي صورتحال ۽ خاص طور تي روس جي ٽٽڻ کان پوءِ هاڻ ڪو انقلاب فقط خواب ئي بنجي ويو آهي. ان کان سواءِ سنڌ جون معروضي حالتون بہ انهي لاءِ تيار نہ آهن تہ ڪو سوشلسٽ انقلاب اچي سگهي.

انهي صورتحال ۾ جڏهن سڀ ڄاڻايل حل ناقابل عمل هجن تہ انهي حالتن ۾ هڪ ئي حل وڃي بچي ٿو ۽ سو اهو آهي تہ سنڌ ۾ هڪ اهڙي تبديلي آهستي آهستي آڻجي جنهن ۾ سنڌ جا سڀ ماڻهو ڀاڱي ڀائيوار هجن.

پر ڇا اها تبديلي فقط چهرن جي تبديلي هوندي يا اها هڪ نظام جي تبديلي هوندي؟ انهي تبديلي جو مقصد اقتدار جي تبديلي هوندو يا سماج جي سڀني رخن ۾ هڪ مڪمل تبديلي هوندو؟ انهي سلسلي ۾ فقط اهو ئي چئي سگهجي ٿو تہ ضرورت انهي ڳالهہ جي آهي تہ تبديلي نہ رڳو سياسي هجي پر زندگي جا سڀئي رخ جنهن ۾ سماجيات، معاشيات، تعليم، ادب، واپار، زراعت، صحافت ۽ سنڌي ماڻهن جي ذهنيت ۾ پڻ تبديلي اچڻ گهرجي، ان کان سواءِ اسان جا رويا، اسان جي ٻولي، اٿڻ ويهڻ جا طور طريقا بہ تبديل ٿيڻ گهرجن. سنڌي ماڻهن جي اندر ۽ ٻاهر هڪ مڪمل تبديلي ئي ڪين مڪمل تباهي کان بچائي سگهي ٿي.

اهو سوال تہ تبديلي جو معيار ڪهڙو هوندو ۽ اها تبديلي ڪهڙن مقصدن کي حاصل ڪرڻ لاءِ هوندي؟ تہ منهنجي خيال ۾ اسان کي دنيا جي ٻين ملڪن ۽ خاص طور تي ترقي يافتہ ملڪن جي ترقي جي راز کي سمجهڻو پوندو، نہ فقط ايترو پر ايندڙ 25 سالن ۾ ڪهڙا عالمي ٽريندس سماج جي مختلف شعبن جهڙوڪ: ماحوليات، معاشيات، سماجيات ۽ سياست ۾ هوندا. انهن کي بہ نظر ۾ رکڻو پوندو، ڇاڪاڻ تہ جيڪا بہ قوم عالمي ٽرينڊس سان نہ هلندي آها هڪ ڏينهن فقط تاريخ جي پنن ۾ رهجي ويندي.

هڪ ٻي شئي جنهن جي ضرورت آهي سا آهي سنڌ جي مختلف شعبن ۾ هڪ مڪمل اسٽڊي جي. اڃان تائين اسان سنڌي ڪنهن بہ شعبي ۾ ڪابہ تحقيق ڪري نہ سگهيا آهيون سو انهيءَ ڪري ئي اسان پنهنجي ضرورتن ۽ صلاحيتن جو صحيح تعين نہ ڪري سگهيا آهيون. هاڻ اهو وقت اچي چڪو آهي تہ اسان سنڌ جي هر رخ کان اسٽڊي ڪريون ۽ انهي ڳالهہ جو اندازو لڳايون تہ اڄوڪي سنڌ ڪهڙي جڳهہ تي بيٺي آهي ۽ ان کي ڪهڙي شئي جي ضرورت آهي. انهي کان پوءِ ئي اسان پنهنجي لاءِ ڪنهن رخ جو تعين ڪري سگهون ٿا.

هن وقت سنڌ کي اهڙي تبديلي جي ضرورت هجي ٿي جيڪا تبديلي گهڻ رخي هجي ۽ سماج جي سمورن شعبن ۾ هجي. ٻيو تہ انهي تبديلي کي آڻڻ ۾ فقط چند ماڻهن جو نہ پر سموري سنڌ جو حصو هجي ۽ اها تبديلي سنڌ جي ماڻهن جي ذهني صلاحيتن کي نظر ۾ رکندي عالمي ٽرينڊس سان هم آهنگ هئڻ گهرجي.

انصاف جي ڳولا ۾

عارب لوهار

حيدرآباد پريس ڪلب جي اڳيان ٻير جي وڻ هيٺان. ڇٽيون لڳل ڪاري قميص ، اڇي ڏاڙهي، مٿي جا وار به اڇا، جسم ڏٻرو ، ننڍڙن ۽ ڳاڙهين اکين ۾ انتقام جي باھ جا ڀڀڙڪ ٻرندڙ ، مستقل مزاجي سان 334 ڏينهن کان هڪ ماڻهو علامتي بک هڙتال تي ويٺل آهي . پنجون ڀيڙيون ٻڌي پنهنجو پيٽ گذر ڪندڙ هي عارب لوهار مير باگي خان ۽ سنڌراڻي جي عشق مٿي اڏيل ٽنڊي باگي جو رهواسي آهي . سنڌس ڀيڙي ورڪر دوست رفيق ڪوسي کي ٽنڊو باگو پوليس اغوا جي هڪ ڪوڙي ڪيس ۾ گرفتار ڪري لوهي شيخن جي پٺيان ڪُٽي ڪُٽي ماري ڇڏيو. ٽنڊو باگو جي شهرين احتجاج ڪيا ، روايتي ڪاغذي ڪاروائي ٿي. ايف آءِ آر به داخل ٿي . پر دوستيءَ جي ڏاڳي ۾ ٻڪن پيچن سان ٻڪڙيل عارب لوهار جي جيءَ ۾ ٻرندڙ باھ کي ڪوبه ڇنڊو نه آيو، هن ٽنڊو باگو جا ڀيڙي ورڪر وٺي، هڪ ڇنل گلم کڻي اچي حيدرآباد پريس ڪلب جي اڳيان آستانو بنايو. سيئي ساٿي هڪ هڪ ٿيندا، عارب لوهار کي اڪيلو ڇڏيندا ويا ۽ ائين هڪ ڏينهن ٻير جي هن وڻ هيٺ ويٺل عارب لوهار اڪيلو نظر آيو، اهائي همت، اها ئي مڙسي، اها ئي مستقل مزاجي، اکين ۾ انتقام جي باھ جا اهي ئي شعلا، سوين لالچون آيون، جرئت سان ٺڪرايون ويون، هن ٻيرن اگهاڙي، اڌ بکئي عارب لوهار جي بک هڙتالي ڪيمپ آڏو ليڊ ڪروڙ ۽ پڄيرو به ٽڪيا، پر هو ويٺو آهي ساڍا ٽي سؤ ڏينهن کان، هن جي دل همت نه هاري آهي، صبح جو 9 ڪان شام جو لڙي سج تائين هو پريس ڪلب آڏو ويهي ٿو، عيدون آيون ويون، ماڻهن موڪلون ڪيون، خوشيون ملهايون، عارب لوهار" ويئي ويچارن وسري خوشي ۽ خريد" محرم آيو، موٽي ويو، روز سوين گاڏيون ڪامورا، سياستدان، حڪمران عارب لوهار جي اڳيان لنگهن ٿا. پنهنجي دوست جي پلاند خاطر، سنڌس قاتلن کي گرفتار ڪرائي سوريءَ تي ٽنگائڻ خاطر عارب لوهار جڏهن کان پنهنجو گهر ڇڏيو حيدرآباد آيو آهي، ساڍا ٽي سؤ ڏينهن ٿي ويا آهن، هو واپس موٽيو ناهي، سنڌس چوڻ آهي ته ٽنڊوباگو سنڌس لاش به زوري کڻي وڃي سگهجي ٿو، جي نه ته ڪيس احتجاجن حيدرآباد پريس ڪلب آڏو دفنايو وڃي ۽ هو قيامت تائين احتجاجي ڪيمپ تي ويٺو رهي. عارب لوهار عنقريب علامتي بک هڙتال ۾ عالمي رڪارڊ جوڙيندو. سنڌ جي تاريخ جو هڪڙو باب بنبو، جيڪا عارب لوهار کي خبر ناهي پر ڪيس صرف اها ڄاڻ آهي ته سنڌس دوست رفيق ڪوسي جي قاتلن کي ڦاهي اچي..........!

احمد علي مير جت

حيدرآباد پريس ڪلب آڏو 135 ڏينهن کان هڪ ٻئي بک هڙتالي ڪيمپ تي هڪ خوبصورت نوجوان احمد علي مير جت ويٺل آهي. پٺيان ڀت تي جيڪو بينر ٽنگيل آهي تنهن تي هڪ جملو لکيل آهي ته" منهنجي محبوب زال عنايت بيبيءَ کي بازياب ڪرايو." هو پنهنجي زال سان محبت ڪري ٿو، محبت! جيڪا سڀني ڪائناتن کان مٿاهون مقام رکي ٿي. جنهن جي وجود سان ڪائنات جو نظام هلي ٿو، جيڪا ماءُ جي جهوليءَ کان وٺي، محبوبه جي گرم ڀاڪر تائين ٻچاءَ جي شفقت ڀري هٿ کان وٺي پيءُ جي ڏڍ تائين، قوم جي غيرت ڀرئي جذبي کان وٺي انسانيت تائين، هڪ فرد توڙي اجتماعيت تي جنهن شئي کي فوقيت آهي اها محبت آهي. احمد علي مير جت کي پنهنجي زال سان محبت آهي، محبت ۽ غيرت ڀرئي مليل جليل جذبي سان ڇوليون هڻندڙ دل رکندڙ احمد علي مير جت جي زبان تي هڪڙي ئي وائي آهي ته سنڌس محبوب زال وڏيري جي چنبي مان آزاد ٿئي. سنڌ ۾ وڏيرا شاهي جي بدبودار سماج ۾ هر هيٺي سان جيڪي عقوبتون ڪيون ٿيون وڃن، تن ۾ هڪڙي اها به آهي ته سنڌس سهڻي زال، ڌيءَ ۽ ڀيڻ جي عزت وڏيري جي وحشي جنونيت جو شڪار ٿئي ٿي. بنگلن، محلن ۽ حويلين ۾ عصمتن کي ڇيهون ڇيهون ڪيو وڃي ٿو، هر جبر، ڏاڍ ۽ بربريت واري ڪربلا ڪرڻ ڪانپوءِ طاقت جي زور تي سڀئي ڪميٽپايون لڪايون وڃن ٿيون. سوين دانهون ۽ ڪوڪون بند درن ۽ ڀتين جي اندر دفن ٿي وڃن ٿيون. سمورا زهر ڍڪيتيا وڃن ٿا، آنڊا وڍجن ٿا، رت جون الٽيون اچن ٿيون. چپن تي ماٺ جون مهرون لڳن ٿيون، پر احمد علي مير جت ان گندي نظام کي ڪُک ۾ خنجر هنيو آهي. هو پريس ڪلب آڏو اچي ويٺو آهي. هن چيو آهي ته سنڌس زال وحشي وڏيري جي قبضي ۾ آهي. واهيات جاگيرداري سماج کي ٽوٽيون ڏيئي بيهارڻ جي ڪوشش ڪندڙ ڪئي گندا ذهن مٿس ٺوڪون ڪن ٿا، ڏند ڪڍي چٿرون ڪن ٿا، بي هودا ۽ واهيات ٺهڪ ڏين ٿا، هن جي همت ۽ جرئت ڀري دل کي نه ڪو لهر ٿي ويجهي اچي، نه ڪو لوڏو ٿو اچي. هن کي ڄاڻ آهي ته هن سماج ۾ اهڙن معاملن تي به واتون ونبيون آهن، يا ته ڪهاڙي هٿ ۾ کڻبي آهي يا ته ماٺ جو زهر پيئبو آهي، پر هن جرئت ڀري ۽ جديد واٽ ورتي آهي، ان واٽ تان هو ڪڏهن به نه ٿڙڻ جو قسم کائي چڪو آهي، احمد علي مير جت واقعي وفادار ۽ جرئتمند ڪردار آهي.!!

سٿون: دودو چانڊيو

جينيٽڪ انجنئرنگ جا نوان ڪمال

سنڌيڪار: ڊاڪٽر علم الدين

"اسان هميشہ اِهو سمجهيو آهي تہ اسان جي قسمت تارن ۾ آهي. ليڪن هاڻي ڄاڻ پئي آهي تہ اسان جي قسمت جينز (Genes) ۾ آهي." (جيمزواٽسن) "اينڊڙ دور ۾ بيماري جي اچڻ کان اڳ ۾ انهيءَ جي اچڻ جو اندازو لڳائي سگهبو." "دوائون ناهڻ واريون ڪمپنيون جينيٽڪ انجنيئرنگ تي پاڻي جيان پئسو خرچ ڪري رهيون آهن." "مستقبل قريب ۾ علاج دوائن سان گڏ جين ٿراپي ٿي هوندو ۽ ڊاڪٽر مريض جون "جينيٽڪ فنگر پرنٽ حاصل ڪندا". جينيٽڪ انجنيئرنگ ۾ سڄي دنيا جا ماهر خصوصي دلچسپي وٺي رهيا آهن."

"پائو اهو شور ڇا جو آهي؟ جينيٽڪ انجنيئرنگ ڪهڙي انجنيئرنگ آهي؟" جي ها توهان نيڪ سمجهو ٿا، هي بائلاجي جي هڪ شاخ آهي. انجنيئرنگ تہ آهي. باقي رهي ڳالهہ لفظ جينيٽڪ جي انهيءَ جي باري ۾ اسان توهان کي ٻڌائڻ چاهيون ٿا.

اچو سڀ کان پهرئين ڏسون تہ جين ۽ جنيوم ڇا آهن. جيوگهرڙو (Cell) سڄي زنده جسم جو بنيادي حصو آهي . جيو گهرڙي ۾ مرڪز(Nucleus) هوندو آهي ۽ مرڪز ۾ ڪروموسز (Chromoses)هوندا آهن. ۽ ڪرو موسز تي D.N.A، جين DNA تي لڳل هوندا آهن. جنيوم (Genume) مان مراد اها آهي. مرڪز ۾ موجود سڀ DNA هوندا آهن. جينز جي تعلق بابت هڪ ڳالهہ ياد رکڻ کپي تہ جينز کي هڪ خاص قسم جي ترتيب ۽ قدرتي ڪوڊ مليل آهي. جنهن جو مقصد پروٽين جي پيدا وار آهي. مثلا انسولين جي پيدا وار جو ڪوڊ (جينز جي ترتيب) ڊوپامين (Dopamine) کان گهڻو مختلف آهي. ۽ انهيءَ ڪوڊ جي ٿوري تبديلي جي ڪري ئي هڪ تندرست انسان بيمار ٿي سگهي ٿو. انسان جي ڪرو موسز تي موجود جينز جي تلاش ۽ انهيءَ جي نقشي ۾ تبديلي ڪرڻ ئي اصل ۾ جينيٽڪ انجنيرنگ آهي. مختلف قسمن جون بيماريون ڪرو موسز تي لڳل جينز جي خرابي سبب ٿي جنم وٺن ٿيون. مثلا (Cystic Fibrosis) جو تعلق ڪرو موسز 7 جي خرابي سبب ٿي ٿئي ٿو. آنڊي جي ڪينسر جو سبب بہ ڪرو موسز 5 جي خرابي سبب ٿئي ٿو. جينيٽڪ انجنيئرنگ دراصل DNA جي ايڊيٽنگ آهي. جهڙي طرح هڪ رسالي جو ايڊيٽر مختلف مواد جي چنڊ ڇاڻ ڪندو آهي. يا فلم جو پروڊيوسر ناپسنديده، منظر بورڊ جي چوڻ تي ڪٽي ڇڏيندو آهي.جينياتي ڪوڊ جا مفصلات پڙهي توهان کي حيراني ٿيندي تہ وائرس جو جينياتي ڪوڊ 3000 بنيادي ڪيميائي جوڙن تي مشمل آهي.

جيڪڏهن مان هينئن چوان تہ جينز دراصل هڪ سپ آهي، جنهن ۾ انسان جسم جي معلومات بات سمنڊ لڪيل آهي.

Test and Deportence

ماهر جڏهن ڪنهن بيماري بابت خبر چار وٺن ٿا. تہ انهيءَ تي مڪمل جينياتي ڪوڊ جو اندازو لڳائي هڪ الڳ ٽيسٽ تيار ڪندا آهن. جنهن جي مدد سان ڪنهن بہ مريض ۾ انهيءَ جين جي خبر چار وٺي سگهبي آهي. اهڙي قسم جون ٽيسٽون مختلف قسم جي بيماري جي سڃاڻپ بابت ڪري سگهجن ٿيون.

1 ڇاتي جو ڪينسر Cystic Fibrosis
2 Huntigons Disease
3 Dushine Mascular Dysbophy
4 Neuro fibromatosis
5 Retnoblastoma.

جنيوم جي نقشہ بندي:-

لفظ جينيٽڪ انجنئرنگ جو ٻالو وٺڻ تہ نهايت آسان آهي، پر انهيءَ جا تفصيل ذهن کي چڪرائي ڇڏيندا آهن. سالن تائين مٿي صاف ڪرڻ کان پوءِ ڪجهہ تفصيل سامهون اچن ٿا. جينياتي تحقيق جي شروعاتي ڏينهن ۾ انسان جي 80000 جينز مان روز مره جي ٿيڻ وارين بيماري وارن جينز جي ڳولا ڪرڻ معني آسمان تان تارا لاهڻ جي برابر هئي - پر خدا ڀلو ڪري فرانس جي ماليڪيولر بائيولاجسٽ دانيال ڪوهن جو جنهن جي تحقيق اهو سڄو ڪم آسان ڪري ڇڏيو آهي. انهيءَ جي تحقيقات جي مطابق هڪڙي جينز جي سڃاڻپ بجاءِ سڄي جنيوم جي نقشہ ٺيڻ لڳي آهي. جنيوم جي نقشہ بندي ۾ ڏٺو ويو آهي تہ ڪهڙي ڪرو موسوم ڪهڙو جين آهي ۽ ڪٿي آهي ۽ انهيءَ جي ترتيب ڇا آهي. انهيءَ کي توهان جينز جي آدمشماري سمجهي سگهو ٿا- ڪوهن صاحب تمام وڏو ماڻهو آهي ۽ ڪم جو ماڻهو آهي. سست ٿي ويهڻ انهيءَ جي عادت نہ آهي. تحقيقاتي تنظيمون ناهڻ ۽ ادارا قائم ڪرڻ سندس مشغلو آهي . خاص ڪري اسرنڊز ملڪن ۾ تہ جيئن اتي جا ماڻهو خود تحقيق ڪن ۽ پنهنجو پاڻ مثال بنجن . اهڙي قسم جو ادارا هن سلائين ۾ پڻ قائم ڪيو آهي جنهن جي باري ۾ رسالي ٽائيم جو چوڻ آهي هن اداري جي قائم ٿيڻ سان فلسطين ۽ اسرائيل کي گڏ جي ڪم ڪرڻ جو موقعو ملندو. ڪوهن صاحب جو چوڻ آهي تہ يهودين ۽ مسلمانن کي گڏ ڪري تحقيقي ماحول فراهم ڪرڻ ڪنهن بہ قيام امن جي ڪوشش ڪرڻ کان گهٽ نہ آهي. غير مسلم سمجهن ٿا، خبر ناهي مسلمان کي ڪٽن ۽ لٽن جي ڊوڙ مان واند ڪائي ٿيندي. ۽ خبر ناهي مسلمان ڪڏهن سڄاڳ ٿيندا . صدين کان عي عقلي جو جمود نہ ٽٽندو تہ ڪڏهن بہ ولولو پيدا نہ ٿيندو. نئين صبح جو آغاز نہ ٿيندو ●

شاعريءَ ۾ عڪس بندي

عبدالوحيد جتوئي

اها ته هڪ مڃيل حقيقت آهي ته انسان اشرف المخلوقات آهي ۽ اهو به چڱيءَ طرح ڄاتو ويو آهي ته کيس اهو شرف صرف ڳالهائڻ ۽ فهم هئڻ جي ڪري عطا ڪيو ويو ۽ مان سمجهان ٿو ته صرف ان هڪڙي شيءِ (فهم) جي ڪري انسان هن سنسار مان استفادو ڪيو آهي پر منجهس اهو فهم پنجن حواسن جي ذريعي پيدا ٿيو آهي. حالانڪ اهي پنجئي حس دنيا ۾ ٻي به مخلوق ۾ سمايل آهي پر بنيادي فرق زبان ۽ دماغ سان منسلڪ حواس تي مدار رکي ٿو. ڇو جو انسان ڳالهائي ٿو ۽ اهو ڳالهائڻ محسوس ڪري سمجهي ٿو. جڏهن ته دنيا جي ٻي مخلوق اهي ٻئي عضوا (زبان ۽ دماغ) رکي ته ٿي پر انهن ۾ قدرتي ۽ باطني سگهه هئڻ کان محروم آهي ان ڪري هڪ ٻئي سان ڳالهائڻ ۽ حال ونڊڻ کان قاصر آهي ۽ انسان کان گهٽ درجو رکي ٿي. انسان جو جتي هر عضوو ۽ جسم جو هر حصو پنهنجي قيمت پاڻ ٿو رکي اتي سندس سرُ Head وري به سِرُ آهي. ڇو جو اهو سرئي آهي جنهن ۾ هر قوت سان گڏوگڏ، هر حس کي پيدا ڪندڙ ۽ ان سان واسطو رکندڙ عضوو به فٽ ٿيل آهي، جن ۾ اکيون، ڪن، نڪ، زبان ۽ دماغ اچي وڃن ٿا. اهوئي سبب آهي جو سِرُ پوري جسم جو اڌ ۽ وڏو حصو چوائيندو آهي. حالانڪ وزن ۽ سائيز ۾ ڌڙ جو پنجاهون، سٺاهون حصو به مشڪل سان ٿيندو. انهيءَ ڪري اسان جا مذهبي ماڻهو چوندا آهن ته انسان جو سِرُ خدا پاڻ ٺاهيو آهي. انهيءَ ڪري پوري جسم جي مٿان آهي ۽ مٿو چوائڻ لڳو. هتي مان انسان جي بناوت (Composition) جي ڳالهه نه ٿو بيان ڪرڻ چاهيان پر مقصد ته اسان انهيءَ شيءِ سان نوازيا ويا آهيون جيڪا اسان ۽ دنيا جي ٻين ساهوارن جي وچ ۾ هڪ الڳ ۽ درمياني فرق نمايان ڪيو بيٺي آهي. اسان پکين جون مٺڙيون لاتيون به ٻڌي ٿا سگهون ته درد ڀري انساني/حيواني آواز جون ڪوڪون به. دنيا جي رنگ برنگي سونهن به ڏسي ٿا سگهون ته منجهس مايوس ڪندڙ قبرستان به. ماکيءَ جي مٺي لار به چکي ٿا سگهون ته ٿوهر جي تلخي به. گلاب جي گلابي خوشبو به سنگهي ٿا سگهون ته ڪنهن ڍونڍ ۾ موجود بدبوءِ به ۽ جنوري جي ڏڪائيندڙ لهري کان به متاثر ٿي ٿا سگهون ته آگسٽ جي ٻوساٽيندڙ گرمي کان به انهن مذڪوره حواسن جا اثر اسان کي انتها خوش به رکي ٿا سگهن ته مغموم به.

جهڙي طرح انسان ۽ حيوان ۾ فرق آهي تهڙي طرح وري انسانن ۾ به فرق آهي! هڪڙا اهي جيڪي مٿي ذڪر ٿيل گڻ ته رکن ٿا پر انهن جو استعمال نٿا ڪن. تنهنڪري عام ماڻهو Ordinary Men چوڻ ۾ ايندا آهن ۽ ٻيا اهي جيڪي انهن گڻن کي پرجهن ٿا جن کي دانشور Intellectuals چئبو آهي. پوءِ جڏهن انهن دانشورن جو ذڪر ٿو اچي ته منجهائن شاعر وري عام ماڻهو لاءِ هر ممڪن ڪوشش ڪري. هر ان شيءِ کي ظاهر ٿو ڪري جيڪا ان جي (عام ماڻهو جي) پهچ کان پري آهي. ان سلسلي ۾ ڊاڪٽر تنوير عباسي لکي ٿو: ”هڪ عظيم شاعر ۽ فنڪار ڪائنات کي عام ماڻهوءَ کان ٻي طرح ٿو محسوس ڪري. هو ڪائنات جي ڳوڙهي مشاهدي مان پنهنجي تيز حسن سان اهڙا ته تجربا ٿو حاصل ڪري جو انهن کي عام ماڻهو هوندي ته پهچي نه سگهي، پر شاعر جي بيان جي طاقت ۽ انهن تجربن جي ٻيهر تخليق ڪرڻ جي قوت ئي آهي. جيڪا عام پڙهندڙ يا ٻڌندڙ کي شاعر جي اها عام ماڻهوءَ لاءِ اڻ ڏٺل ۽ اڻ ٻڌل، اڻ ڇهيل ۽ اڻ محسوس ڪيل دنيا ٿي ڏيکاري ۽ محسوس ڪرائي، ۽ هو شاعر سان گڏوگڏ ان دنيا کي محسوس ڪندو ۽ ان دنيا جو مزو ماڻيندو ٿو هلي.“

اهڙي نموني سان اسان پنهنجي شاعرجو ذڪر ٿا ڪريون ته هو عام ماڻهوءَ کي ڪهڙي نموني هن دنيا جي اڻ ڏٺل ۽ اڻ ڇهيل شين سان محفوظ ٿو ڪري. شاعر ان قوت جو نالو آهي، جنهن لاءِ حديث ۾ آيو آهي ته: ”خدا کي عرش هيٺ خزانا آهن جن جو ڪنجون شاعرن جون زبانون آهن.“ يعني شاعر وٽ اهي ٻول هوندا آهن جيي پاڻ مرادو، سندس واتان نڪري ويندا آهن ۽ جڏهن

> ***شاعر ۾ اها طاقت هوندي آهي ته هو پنهنجي ذاتي زندگي جي سفر ۾ پيش ايندڙ هر منظر کي پنهنجي ڪلام جي رواني‌ءَ ۾ آڻيندو آهي ۽ حواسن جي مدد سان اهڙي ته منظر ڪشي ڪندو آهي جو اهو منظر پنجن حواسن مان، هڪ يا ٻن سان ضرور واسطو رکندو آهي ۽ قاري ۽ ٻڌندڙ جي حواسن کي به تبديل ڪندو آهي. ايتري قدر جو اهي به ائين سمجهندا آهن ته (ڪائنس بيان ٿيل) اهو سڀ ڪجهه، ڄڻ ته سندن آڏو ان مهل پيو ٿئي جنهن کي عڪس چئبو آهي ۽ ان عمل سان واسطو رکندڙ قابليت جي استعمال کي عڪس بندي چئبو آهي.***

انهن تي غور ڪبو آهي تہ اهي ٻول ڪنهن نہ ڪنهن ڳجهہ کي ظاهر ڪرڻ لاءِ معنيٰ رکندا آهن. ان ڪان علاوه شاعر ۾ اها طاقت هوندي آهي تہ هو پنهنجي ذاتي زندگي جي سفر ۾ پيش ايندڙ هر منظر کي پنهنجي ڪلام جي رواني ۾ آڻيندو آهي ۽ حواسن جي مدد سان اهڙي تہ منظر ڪشي ڪندو آهي جو اهو منظر پنجن حواسن مان، هڪ يا ٻن سان ضرور واسطو رکندو آهي ۽ قاري ۽ ٻڌندڙ جي حواسن کي بہ اپيل ڪندو آهي. ايتري قدر جو اهي بہ ائين سمجهندا آهن تہ (ڪانٽس بيان ٿيل) اهو سڀ ڪجهہ، ڄڻ تہ سندن آڏو، ان مهل پيو ٿئي. جنهن کي عڪس چئبو آهي ۽ ان عمل سان واسطو رکندڙ قابليت جي استعمال کي عڪس بندي Imagery چئبو آهي. جنهن لاءِ هاس ٻي گوٽ چيو آهي.

"Much of podry is made up of experience we can grasp and understand through our senses.

These appeals to our senses make poetry concrete. They give us things we can see, hear or feel. The concreteness is created by the poet's use of images. We look in the mirror and see an image of ourselves, something we can identify because we see it. The poet uses similar images."

(گهڻي شاعري تجربي جي بنياد تي ڪئي ويندي آهي، جنهن کي سمجهڻ لاءِ اسان کي پنهنجي حواسن ڪان ڪم وٺڻو پوندو آهي. اها تجربن تي مبني شاعري جيڪا اسان جي هواسن سان وابستہ هوندي آهي، تمام پختي شاعري هوندي آهي ۽ منجهس سمايل مقصد اهڙي طرح بيان ٿيل هوندو آهي جو ڄڻ تہ اسان ان کي ڏسي، ٻڌي ۽ محسوس ڪري ٿا سگهون. ان شاعري ۾ عڪس مستعمل هوندا آهن جيڪي ان کي اها پختگي بخشين ٿا. جهڙي طرح اسين آئيني ۾ پنهنجو عڪس ڏسي ان کي سڃاڻي سگهندا آهيون يا ڪا ٻي شيءِ سڃاڻيندا آهيون ڇو جو اسان ان شيءِ کي ڏسون ٿا ۽ پوءِ ٿا چئون تہ هي فلاڻي شيءِ آهي يا فلاڻي شيءِ، ساڳي طرح شاعر بہ پنهنجي ڪلام ۾ عڪس استعمال ڪندو آهي ۽ (اهو ڪلام / شاعري، قاري کي سڃاتل شيءِ وانگر منعڪس ڪندو آهي.)

جيئن تہ اسان مٿي ڄاڻائي آيا آهيون تہ عڪس Image جو تعلق حس Sense سان هوندو آهي. جڏهن تہ حواس پنج ٿيندا آهن. انهيءَ ڪري عڪس بہ پنج ٿيڻ کپن، پر تاج جويي صاحب "نيڻ مهٽي خيال جاڳيا" ۾ عڪس جا ٻارهن قسم ڏنا آهن. مان سمجهان ٿو دنيا جا (خصوصن انگريز / اديب عڪسن جا پنج قسم ئي ڏين ٿا جيڪي پنجن حواسن سان واسطو رکن ٿا. ان سلسلي ۾ ڊياني رابرٽ لکي ٿو:

"Images may be visual. (something seen), aural (somthing heard), tactile (something felt) oldactory (something smelled) or gustatory (somethi ng tasted)"

(عڪس هي ٿيندا آهن. نظري عڪس، ٻڌڻ جو عڪس، ڇهڻ جو عڪس، سنگهڻ جو عڪس ۽ چکڻ جو عڪس. (ڇو جو اهي عڪس نمبروار ڏٺل نظاري، ٻڌل آواز، ڇهيل ڪاشيءِ، سنگهيل بوءِ ۽ چکيل کاڌي يا مٺاڻ جي عڪاسي ڪندا آهن.)

هاڻي اچون تاج ڪان بيان ٿيل باقي ستن عڪسن تي جيڪي هي آهن. غير متحرڪ عڪس Static Images متحرڪ عڪس Kinetic images حرارتي (تذي گرم جو تاثر ڏيندڙ عڪس) Thermal images ۽ گهڻ پارا عڪس Comolex images ذهن تي ٿورو زور ڏئي سمجهڻ جي ڪوشش ڪجي تہ هي ستئي عڪس اڳ ۾ بيان ٿيل خاص پنجن عڪسن ۾ ئي ضم ٿي سگهن ٿا. حرارتي عڪس، جيڪي گرمي ۽ سردي بابت آهن سي ڇهڻ جي عڪس Tactile image ۾ اچي وڃن ٿا. ڇو جو ڇهڻ جا بہ نمونا ٿيندا آهن. هڪڙو جنهن ۾ اسان پاڻ ڪنهن شيءِ کي هٿ، پير ۽ ڪل ذريعي ڇهي محسوس ڪندا آهيون. ٻيو، ڪاشيءِ (هوا، پاڻي، گرمي ۽ سردي وغيره) اسان سان جڏهن ٽڪرائبي آهي ۽ اسان تي اثر ڪندي آهي تہ اسان ان شيءِ جو اثر محسوس ڪندا آهيون. جنهن مان ظاهر ٿو ٿئي تہ حرارتي عڪس نٿو ٿي سگهي پر اهو ڇهڻ جو عڪس ئي آهي. جنهن ۾ اهي شيون اچي وڃن ٿيون.

متحرڪ ۽ غير متحرڪ عڪس

: (Kinetic and Static images)

اسين جڏهن تري آيل عڪس جي تميز ڪندا آهيون تہ اهو اسان جي ڪنهن نہ ڪنهن عڪس سان لاڳاپيل هوندو آهي. جيڪڏهن نظري/ بصري عڪس هوندو آهي تہ اهو ان ئي حالت (متحرڪ يا ساڪت) سان اسان جي آڏو اچي ويندو آهي. مثلن اسان برکا رت جو ذڪر ٿا ڪريون. سڀ ڪان پهريائين ڪڪرن جو ذڪر ڪنداسين. جيڪي آهستي آهستي هلندا اچي جهڙجي صورت ئاهيندا ۽ آخر ۾ ئي برسات جي پوڻ جي منظرڪشي

اسان پکين جون منڙيون لاتيون بہ ٻڌي ٿا سگهون تہ درد ڀري انساني / حيواني آواز جون ڪوڪون بہ. دنيا جي رنگ برنگي سونهن بہ ڏسي ٿا سگهون تہ منجهس مايوس ڪندڙ قبرستان بہ. ماکيءَ جي مٺي لار بہ چکي ٿا سگهون تہ ٿوهر جي ڪوڙاڻ بہ. گلاب جي گلابي خوشبو بہ سنگهي ٿا سگهون. تہ ڪنهن ٻوٽي ۾ موجود بدبوءَ بہ. ۽ جنوريءَ جي ڏڪائيندڙ لوريءَ ڪان بہ متاثر ٿي ٿا سگهون تہ آگسٽ جي ٻوساٽيندڙ گرمي ڪان بہ. حواسن جا اثر اسان کي انتهائي خوش بہ رکي ٿا سگهن تہ مغموم بہ.

ڪنداسين. اهو سڀ ڪجهه به اسان جي محسوسات Feelings جو عالم آهي جيڪو ڇهڻ جي حس ۽ ڇهڻ جي عڪس سان واسطو رکي ٿو. اهڙي طرح حواسن کي لطف ڏيندڙ عڪسن Sustatory images جي به ساڳي ڳالهه ٿي ويئي. جو جو تقريبن هر عڪس حواسن کي ئي لطف اندوز ڪندو آهي. تنهنڪري اهڙي نموني جا عڪس فرضي عڪس آهن. جيڪي ڪابه حقيقت نٿا رکي سگهن ۽ نه ئي ڪو وجود جيتري قدر وري انتقالي مشاهدي وارن عڪسن Synaesthetic images ۽ گهڻ پارن عڪسن جي ڳالهه آهي ته اهي به مذڪوره ٻين عڪسن واري مثاليت رکن ٿا.

عڪس لاءِ ضروري نقطا:

1- عڪس بندي ۾ پختگي يا عڪسيت وارو عنصر تڏهن ٿي تسليم ڪبو جڏهن ان ۾ شاعر طرفان ڏنل عڪس قاري کي يا ٻڌندڙ کي به منعڪس ڪري.

2- بهترين صنفِ نظم اها آهي جنهن جي هڪ اڌ شعر يا بند ۾ عڪسيت نه هجي پر اها سڄي صنف عڪسي هجي. ان جي سموري عڪسي هجڻ مان اهو فائدو ٿيندو ته ان صنف ۾ بيان ڪيل عڪس سلسلي سان هوندا ۽ هوڻ به عڪس بندي جو اهو هڪ اصول به آهي ته هر منعڪس صنف جي شعرن يا بندن جو سٽاءُ اهڙي هجي جو هر ايندڙ شعر / بند گذري ويل شعر/ بند ۾ بيان ٿيل عڪس جي پنيرائي ڪري ان جي وضاحت ڪري ته جيئن اهو بلڪل واضح ٿي پوي. اهو مدار عڪسن جي شاعر تي هوندو آهي. ان ڪانسواءِ سلسليوار عڪس ئي حقيقي عڪس ۾ شمار ٿي سگهي ٿو.

3- شاعري جي ڪنهن به صنف ۾ بيان ٿيل صنعتن تشبيهه استعاره Metaphor، تجنيس حرفي Alliteration وغيره کي عڪسيت ۾ شمار نه ٿو ڪري سگهجي پر اهي صنعتون عڪس ۾ رنگيني ۽ ڪلام کي.پختي ڪرڻ جو بهترين اسلوب آهن.
مثال طور عڪسيه شاعري ملاحظه فرمائيندا.

گهڙي گهڙو هٿ ڪري الاهي تهار،
جنگهه جرڪي وات ۾ سسيءَ کي سيسار،
چوڙا پيڙا چڪ ۾، لڙ ۾ لڙهيس وار،
لکين ڇهتيس لوهٽيون، ٿيليون ترنئون ڏار،
مڙيا مڇ هزار، پاڳا تيندي سهٽي،

لطيف سائين جي مٿين بيت جي منظر ۾ نظري عڪس -Visu al image منظر ڪش ٿيل آهي جنهن کي پڙهڻ يا ٻڌڻ سان، سمورو درياءَ / واهه/ ڪنڌال آڏو اچيو وڃي ۽ ڪنهن ٻڌندڙ ماڻهو جو منظر اکين آڏو عڪس جي صورت ناهيو بيهي يا جڏهن ماڻهو پاڻيءَ (درياءَ / سمنڊ) ۾ ڪري ٿو ۽ مختلف پاڻيءَ جون بلائون مٿس حمل آور ٿي ڪيس ٽڪرا ٽڪرا ڪريو ڇڏين ٿيون ته اهو سمورو منظر هتي بيان ٿيل آهي ۽ اسان کي نظري عڪس ۽ ڇهڻ / محسوس ڪرڻ جي عڪس Tactile Image سان منعڪس ٿو ڪري.
انهيءَ ڪاپوءِ محمد صديق مسافر جا ڪي مسدس آهن جن ۾ مختلف قسمن جا عڪس سمايل آهن. مسدس، سح، مسدس، راحت، مسندس برسات، مسدس، هاري ۽ سيارو انهن جا مثال آهن. انهن سڀني جو بيان مضمون کي طويل ڪري ڇڏيندو. تنهنڪري سندس برسات مسدس مان ڏسڻ ڇهڻ ۽ محسوس ڪرڻ وارن عڪسن تي مبني بند هيٺ ڏجن ٿا.

ويساک جو مهينو جنهن ۾ لڪون ۽ جهولا
جڻ آسمان اڇليا ٿي گرم گرم گولا
گذريو ٿي ڏينهن ڏکڻ جو پر رات جو به رولا
ڪن کي پڪا هٿن ۾ ڪن جا ڪڏن ڪتولا
برسات ڪا پوي! هئي- ايءَ وات سڀ جي وائي
ري مينهن مهر جي ڪٿ ٻي واهه هئي نه ڪائي

ڌرتيءَ جي هاءِ! ڇاتي ساري سڪي تڪر ٿي
ڪٿ هو نه گاهه ڪوئي جي ويا سڙي به ٻر ٿي
واري تري ترايــن جي ۾ اڏاٽي سر ٿي
وٺي جوت سڀ جهنگن مان شهري ڏنڏن ۾ ڍر ٿي
ان حال ڪيئن نه ڪڙڪي ڳوين جي تن ۾ ڳارو
گگدام گاهه پاڻي پورو پسن نه چارو

هارين هنياءُ لهي ويا دل سست ڪئي سنگهارن
پروردگار پل پل پي ياد ڪيو پنو هارن
ٿي بيقراري فطرت پسنديئي بيقرارن
ٿيو ترٽلو فلڪ ۾ منجهه نکترن سيارن
ات عرش جو هنيون پڻ بي اختيار ٿي پيو
هارڻ هنجن جي خاطر تهدل تيار ٿي پيو

تان جو فلڪ وڄائي نوبت نوان نغارا
وڄ ٿي ڪنوار جهاتيون پاتيون ٿي ڏيئي وارا
شفقت جي شوق ڪڪرن پهرايا ويس ڪارا
اب آٿي هر غميءَ نيٺون وهايا نارا
دل ۾ خوشيءَ جي دهلن ڏڪوڪٽي لڳايو
سڀ پيچ پيچ ڪن ٿا چي"مينهن آيو ! آيو!!

مذڪوره مسدس ڪان پوءِ، آوازي عڪس ملاحظه فرمائيندا، جو ڪُليات "بيوس" مان ڏجي ٿو.

جڏهن وٽن ۾ واءُ اچي ٿو
پن پن مان پڙلاءُ اچي ٿو
چم چم جا چمڪارا قدرت وارا .

انسان ڇا آهي؟

انتونيو گرامچي / صرير سهتو

هي فلسفي جو بنيادي ۽ سڀ کان اهم سوال آهي، ان جو جواب ڪهڙي ريت ڏيڻ گهرجي؟ ان جي تشريح انسان جي اندر ۾ ئي ڳولهي سگهجي ٿي. پر ڇا اهو صحيح آهي ته اسين هڪڙي فرد (Individual) ۾ ڳولهيون ته انسان ڇا آهي؟ پر ان جي ابتڙ اسين اهو ڄاڻڻ چاهيون ٿا ته انسان هر خاص وقت يا لمحي ۾ ڇا آهي. جڏهن اسين انهيءَ سوال تي غور ڪندا آهيون ته انسان ڇا آهي؟ ته اسان دراصل اهو معلوم ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا آهيون ته انسان ڇا ٿي سگهي ٿو؟ سولي ليکي اهو ته "ڇا انسان پنهنجي تقدير جو مالڪ بڻجي سگهي ٿو؟ هو پاڻ پنهنجي تعمير ڪري سگهي ٿو يا نه؟ يا هو پاڻ پنهنجي لاءِ زندگيءَ جي تنظيم ڪري سگهي ٿو يا نه؟

انهي جي ڪري ئي اسين چوندا آهيون ته انسان هڪ سلسلو آهي يا ايئن به جي ائين چئون ته عمل جو سلسلو آهي ته ٺيڪ لڳندو. اسين جڏهن به انهيءَ سوال (انسان ڇا آهي؟) تي غور ڪيون ٿا ته ڄاڻ حاصل ٿئي ٿي ته اهو سوال ڪو ٻاهريون يا خارجي سوال نه آهي. اهو سوال تڏهن اڀرندو آهي، جڏهن اسين پنهنجي پاڻ بابت ڪجهه سوچيندا آهيون. انهن شين بابت جيڪي اسان ڏٺيون ۽ سوچيون آهن. ان کان پوءِ اسين ڄاڻون ٿا ته اسين ڇا آهيون ۽ ڇا ٿي سگهون ٿا. ان جو مطلب ته اهو سچ آهي ته اسين پنهنجو پاڻ کي ناهيون ٿا ۽ پنهنجون تقديرون به ناهي سگهون ٿا. اسين هن وقت اهو ڄاڻڻ جي ڪوشش ۾ آهيون ته حال ۾ (زمان حال ۾) پنهنجي زندگي جي بابت يا ڪنهن شخص جي بابت اها ڳالهه نه ٿا ڄاڻڻ چاهيون. (انسان ڇا آهي؟)

"انسان جي زندگي حقيقت ۾ ڇا آهي" وارو سوال هن جي خاص ۽ طئي ٿيل ڳانڍاپن مان اٿندو آهي ۽ ساڳي ئي سوال لاءِ مواد حاصل ڪرڻ ممڪن هوندو آهي. انهن ڳانڍاپي جي سلسلن مان سڀ کان اهم "مذهبي سلسلو" ۽ خاص قسم جا مذهبي ڳانڍاپا آهن، جن کي ڪيٿوليسزم (مذهبي آفاقيت) جا سلسلا ڪوٺي سگهجي ٿو.

حقيقت ۾ جڏهن اسين پاڻ کان پڇون ٿا ته انسان ڇا آهي يا ان (انسان) جو مقصد ڪهڙو آهي؟، پاڻ پنهنجي تخليق ۽ تشڪيل سميت جنهن قسم جي زندگي هو گهاري ٿو انهيءَ زندگيءَ جي تخليق ۽ تشڪيل تي سندس ڪيل نوس سرگرمي ڏانهن راءِ ڇا آهي؟ ته اسان جي مراد اها هوندي ته ڇا ڪيٿولسزم (Catholicism) (مذهبي آفاقيت) انسان ۽ زندگي جو سچو تصور آهي؟ ڇا واقعي ڪوئي ڪيٿولڪ ٿي سگهي ٿو؟ ڪيٿولسزم کي طرز حيات طور يعني زندگي گذارڻ جي طريقيڪار طور سمجهڻ ۾ حق تي آهن يا غلطي تي؟

هر شخص جي دل چوي ٿي ته ڪيٿولسزم کي حياتي جو اصول بنائڻ غلطي آهي، آخر ڪهڙي ڳالهه آهي ته ڪوبه ڪيٿولسزم (مذهب) کي حياتي جي اصول تحت مڪمل ريت ۽ ڍنگ سان نه ٿو اپنائي سگهي، اهڙي حالت ۾ به جڏهن هو ظاهر ڪندو آهي ته هو هڪ ڪٽر بنياد پرست قسم جو ڪيٿولڪ آهي. جيڪو پنهنجي حياتيءَ جي هر عمل ۾ ڪٿولڪ (مذهبي) قانونن کي رائج ڪندي عام ماڻهن کان مختلف نظر ايندو آهي ۽ جي غور ڪيو وڃي ته سمجهي سگهبو ته هو ڪيٿولسزم (مذهبي آفاقيت) جي سڀ کان شديد ۽ ناقابل ترديد تنقيد بڻجي پوندو آهي.

اٽلي جو ڏکڻ حصو ڪجهه تاريخي عملن سبب هميشه کان پوئتي پيل رهيو آهي. بک ۽ بدحالي جو شڪار اهو علائقو معاشي حوالي سان اهم پيداواري ذريعي طور "زراعت" سان منسلڪ آهي. پاپ جان پال ڪليسائي جي Vatican City جي سامهوندي ڪناري تان نظر ايندڙ جزيرو سارڊينيا (Sardinia) به انهيءَ افلاس ۽ بک جي ماريل علائقي جو حصو آهي.

22 جنوري 1819 جي ڏينهن سارڊينيا جزيري جي مسڪين جي ڳوٺ "گارزا" منجهه هڪ معمولي ڪلارڪ جي گهر ۾ هڪ ٻار جو جنم ٿيو. اهو ٻار سيسلو گرامچي ۽ "پيپينا" جو چوٿون نمبر پٽ "انتونيو گرامچي" هو.

انهيءَ علائقي جي سلطنت روما (Roman Enpire) جي ظالم ۽ جابر حڪمرانن ۽ امير طبقن جي وحشانيت کان تنگ اچي، سلطنت جي ئي هڪ غلام "اسپارٽيڪس" بغاوت جو علم بلند ڪيو. اسپارٽيڪس جي بغاوت صديون آهن ناڪام ٿي ۽ کيس کي چوراهي تي ڪاٺ جي صليب تي عيسيٰ جيان ميخن سان ٺوڪيو ويو. هو مرڻ کان پوءِ به ڪونه مري سگهيو ۽ تاريخ هن کي امرتا جي تخت تي ويهاري ڇڏيو.

ساڳي جاءِ تي ٻه هزار سال پوءِ جڏهن مسوليني جي فسطائي (Facist) حڪومت ظلم ۽ وحشانيت پيدا ڪئي، ان جي تضاد طور ذهن جي دنيا جو هي اسپارٽيڪس "انتونيو گرامچي" پنهنجي هٿ ۾ مارڪسي فڪر جو علم کڻي نروار ٿيو. مختلف اخبارن سان وابستگي ۽ پنهنجي وڏي ڀاءُ گنارو جي صحبت ۾ هن مارڪسزم جو مطالعو شروع ڪيو ۽ پوءِ سرگرم مارڪسوادي انقلابي بڻجي، هن پنهنجون انقلابي سرگرميون جاري رکيون. سندس تحريرون انتهائي خطرناڪ محسوس ڪيون وييون ۽ هن جي شخصيت فسطائي مسوليني حڪومت کي اک جو ڪنڊو بڻجي چڀندي رهي. اطالوي ڪميونسٽ پارٽي جي هن عظيم ليڊر کي گهڻائي ڀيرا گرفتار ڪيو ويو ۽ تشدد ڪيا ويا. پر هو هميشه پنهنجي فڪر سان وفادار رهيو.

مارڪسي ليني فڪر جي پوئلڳ ۽ عالمي پورهيت طبقي جي عظيم استاد گرامچي کي ليني جي هم عصر هجڻ جو اعزاز پڻ حاصل آهي. سندس لکڻيون اڄ به گهڻن ئي مرضن جو علاج آهن.

پنهنجي سياسي سرگرمين سبب آخري ڀيرو کيس 9 نومبر 1926 تي گرفتار ڪيو ويو ۽ ان کان پوءِ مسوليني آمريت جي فسطائي قانون کيس پندرنهن سالن تائين ڪال ڪوٺڙيءَ ۾ اڇلائي ڇڏيو. پندرنهن ورهين جي ڏکهي رات ۾ گهڻو وقت لکڻ کي ڏين لڳو. سندس ذهن مشعل جيان ٻرندو رهيو. پورا به ڏينهن مسلسل رت جي الٽين کان پوءِ 27 اپريل 1935ع تي هو شهيد ٿي ويو. پندرنهن ورهين جي ڏکهي رات ۾ هن پنهنجي نظريي جي خدمت ڪندي انقلابي جدوجهد کي لکڻين ذريعي زنده ۽ جاويد رکيو. هن اسيريءَ جي انهيءَ پندرنهن ورهين ۾ جو ڪجهه لکيو سو 32 پنڌهه نوٽ بڪن ۾ محفوظ آهي (سندس تمام گهڻيون لکڻيون اڃان تائين ترجمو ڪرڻ ٿي سگهيون آهي) ذهن جي دنيا جي اسپارٽيڪس "انتونيو گرامچي" جون لکڻيون سموري دنيا جي مظلوم ۽ غلام قومن ۽ عوامن جي آزادين جي ويڙهه لاءِ مشعل راهه آهن.

گرامچي جهڙين شخصيتن جي تعليمات کان انحراف واجب نه آهي. منهنجي خيال ۾ گرامچي سميت سمورن انقلابي (عالمي) رهنمائن جون لکڻيون سنڌي ۾ ميسر هجڻ گهرجن اهو سمورو خزانو سنڌي ۾ به هجي. پهرين وک طور گرامچي جي هڪ اهم مضمون جو ترجمو پيش ڪجي ٿو.

مذهبي آفاقيت (ڪيٿولڪ) عقيدي تي ايمان رکڻ وارا هتي اهو چوندا ته ڪنهن به تصور تي ايتري سختي سان عمل نه ٿو ڪري سگهجي. هو حق تي آهن. پر ڇا ان مان اها ڳالهه ثابت نه ٿي ٿئي ائين آهي ٿي ڪونه جو تاريخي حوالي سان هڪڙو ضابطو يا قانون هجي ۽ غور فڪر ۽ عمل لاءِ ڪو ٻيو ضابطو يا قانون سيني تي مڙهيل هجي. اها ڳالهه ته ڪيٿولسزم جي حق ۾ به دليل نه آهي. حالانڪ اهو به صحيح آهي ته صدين کان فڪر ۽ عمل لاءِ اهو طريقو منظم رهيو آهي ۽ ان مان مٿي ٻڌايل ڳالهه جهڙا ئي نتيجا نڪتا آهن. هي اهڙي قسم جي ڳالهه آهي جيڪا ڪنهن ٻي مذهب سان پيش نه آئي آهي. خاص طور تي ان مذهب سان جنهن وٽ انهي قسم جو روح هجي، جنهن وٽ اهڙي قسم جو ئي ڪو سلسلو ۽ مرڪز هجي. فلسفياڻي نقطي نظر تحت "تسڪين جي حاصلات ۾ ڪيٿولسزم جي ناڪامي ان ڳالهه ۾ جزَ طور شامل آهي ته سڀ ڪجهه هجڻ جي باوجود (يعني انسان کان ٻاهر جي خارجي دنيا ۽ خارجي حقيقتون موجود هوندي) ڪيٿولسزم (مذهبي آفاقيت) سيني خرابين جي پاڙ خود انسان ۾ ڳولهي ٿو. هتي اها ڳالهه واضح ٿي چڪي ته انهيءَ سلسلي (ڪيٿولسزم) جي نظر ۾ "انسان هڪ قطعي واضح ۽ مڪمل فرد آهي" اڄ تائين سيني فلسفياڻي ڏارئي سلسلن سان تعلق رکندڙ فلسفي ڪيٿولسزم جي عقيدي جي مڃڻ وارن واري ساڳي سطح کي دهرائيندا رهيا آهن. انسان کي هڪ اهڙي روح جي شڪل ۾ ڏٺو ويجي ٿو، جنهن جي انفراديت ڪيس محدود ڪري ٿي [ان جي انفراديت کي ۽ ان سان گڏ سندس جذبن کي به.......]

انهيءَ غور فڪر جي نقطي وٽ انسان جي تصور ۾ هڪ تبديليءَ جي ضرورت آهي. مطلب ته اهڙي انسان جو تصور ڪيو وڃي، جيڪو فعال رشتن جي هڪ سلسلي طور سمجهيو وڃي. جتي انفراديت جي تمام گهڻي اهميت ته آهي، پر غور فڪر لاءِ اهو سڀ کان بنيادي عنصر هرگز نه آهي. هر فرد ۾ جنهن انسانيت جو اظهار ٿيندو آهي سا مختلف عنصرن جو ميلاپ هوندي آهي. مثال طور:

1- فرد 2- ٻيا ماڻهو 3- فطرت

ٻيو ۽ ٽيون عنصر ايترا سادا نه آهن جيترا نظر اچي رهيا آهن. ڪوبه فرد ٻين ماڻهن سان رشتو مخالفت جي ذريعي پيدا نه ٿو ڪري، پر انهن سان جماعتي منظم اتحاد جي تعلق جي ذريعي قائم ڪري ٿو. ڇاڪاڻ ته هو انتهائي سان ڪان انتهائي پيچيدن سماجي سانچن ۽ ڍانچن تائين هر شئي جو حصو بڻجي وڃي ٿو. ساڳي ريت ڪوبه فرد، فطرت (Nature) سان فقط ان ڪري رشتو قائم نه ٿو رکي ته هو پاڻ ان فطرت جو حصو آهي، پر هو عمل، ڪم ۽ ٽيڪنيڪ (Technic) جي ذريعي رشتو قائم رکڻ لاءِ مجبور آهي. اهي رشتا قطعن به Mechanism تحت نه آهن. اهي رشتا حقيقت ۾ سرگرم ۽ شعوري آهن ۽ اهي گهٽ ٿوري يا وڌيڪ گهڻي ڄاڻ جي مطابق هجن ٿا.

فرد ڄاڻ سان ليس هجي ٿو تنهن ڪري ئي اهو چوڻ ۾ اسان حق تي آهيون ته "انسان (ان وقت تائين) پنهنجو پاڻ کي بدلائي ٿو، نون سانچن ۾ گهڙي ٿو جيستائين هو رشتن جي سموري پيچيده سلسلي کي تبديلي نه ٿو ڪري، جنهن جو هو پاڻ به حصو آهي. انهيءَ معنيٰ ۾ "سچو فلسفي سياست سان واڳيل هوندو آهي" ڇاڪاڻ ته هو سياسي هجڻ تي مجبور آهي، هو اهڙو سرگرم انسان آهي جيڪو ماحول کي بدلائي ٿو. هتي ماحول جي معنيٰ آهي سڀ رشتا آهن، جن ۾ فرد داخل ٿو ٿئي. جي انفراديت (Subjectivity) انهن سيني رشتن جو مجموعي سلسلو آهي ته پوءِ "ذاتي محنت سان حاصل ڪيل شخصيت جي معنيٰ ٿيندي، انهن سمورن رشتن جي سچي سلسلي ۾ ڦيرو آڻڻ يا کين تبديل ڪرڻ.

پر اسين اهو سمجهي چڪا آهيون ته هي رشتا سڌا سنوان نه آهن، ڪي غيرارادي آهن ۽ ڪجهه رضاڪار بنيادن تي. اهائي حقيقت آهي ته انسان ان ڳالهه جو گهٽ يا وڌ پر گهرو شعور رکندو آهي (يعني اهو ڄاڻڻ ته اهو ڪهڙو ڍنگ يا طريقو آهي جنهن سان انهن رشتن کي بدلائي سگهجي ٿو) اهو ئي شعور انهن رشتن (سماج) کي بدلائي ڇڏي ٿو. رڳو هڪڙو پيرو نون رشتن کي ضروري ۽ اهميت وارو تسليم ڪيو وڃي ته پوءِ ضروري رشتا پنهنجي سمورن پاسن ۽ اهميت ۾ تبديل ٿي ويندا. ان جو مطلب ته مڃڻ ۽ تسليم ڪرڻ جو عمل "طاقت" آهي. پر اهو مسئلو هڪ ٻي پاسي کان منجهي وڃي ٿو.

> **جڏهن به انهيءَ سوال (انسان ڇا آهي؟) تي غور ڪيون ٿا ته ڇاڻ حاصل ٿني ٿي ته اهو سوال ڪو ٻاهريون يا خارجي سوال نه آهي. اهو سوال تڏهن اڀرندو آهي، جڏهن اسين پين بابت ڪجهه سوچيندا آهيون. انهن شين بابت جيڪي اسان ڏٺيون ۽ سوچيون آهن. ان کان پوءِ اسين ڄاڻون ٿا ته اسين ڇا آهيون ۽ ڇا ٿي سگهون ٿا. ان جو مطلب ته اهو سچ آهي ته اسين پنهنجو پاڻ کي ناهيون ٿا ۽ پنهنجون تقديرون به ناهي سگهون ٿا.**

اهو ڄاڻڻ ڪافي نامي ته هڪ خاص سوچڻ جي سلسلي (جهڙوڪ مذهب ۽ ٻيا فلسفياڻا رجحان) جي اندر، هڪ خاص لمحي (Time) ۾ موجود رشتن جي مجموعي ڪيفيت ۽ خاصيت ڪهڙي آهي؟ تمام ضروري آهي ته اهو ڄاڻڻ جي ڪوشش ڪجي ۽ اسان کي ضرور خبر هجڻ گهرجي ته "اهي چشما ڦاٽن ڪهڙي جاءِ تان ٿا، اها ڇٽنگ ڪهڙي آهي جا کين شعلو بڻائي ٿي." جو ته هر فرد پاڻ ئي موجوده سماجي رشتن جو ميلاپ آهي، پر هو ساڳي وقت پاڻ ئي انهن سمورن سماجي رشتن جي تاريخ به آهي.

اسين هاڻ ائين چونداسين ته هڪ فرد جيڪي ڪجهه بدلائڻ ۾ ڪامياب ٿيندو آهي اهو تمام گهٽ آهي ۽ تمام حقير به، پر فقط ان ڳالهه کي ڌيان ۾ رکون ته هر فرد، انهن سمورن ٻين ماڻهن سان پاڻ کي وابسته ڪري سگهڻ جي صلاحيت رکي ٿو. سي به انهيءَ مخصوص فرد جيان ئي تبديليءَ جا خواهشمند آهن هتي اهم ۽ سمجهڻ جي لائق ڳالهه اها آهي ته "جي تبديلي عقل جي پرک جي بنياد تي آهي ته اهڙي صورتحال ۾ اڪيلو فرد، پنهنجو پاڻ کي ضرب (Multiply) ڪري انهن سمورين تبديلين کان به تمام وڏيون تبديليون آڻي سگهي ٿو، جيتريون پهرئين نظر (انفرادي حيثيت) ۾ ممڪن معلوم ٿينديون آهن.

اهڙين تنظيمن جو تعداد جن ۾ فرد شريڪ ٿي سگهي ٿو، تمام گهڻيون آهن (اسان جي سوچ کان به مٿي) اهڙين تنظيمن جي وسيلي ئي فرد: انساني نسل جي عمل ۽ حرڪت ۾ حصيدار ٿيندو آهي. اهڙي ريت جن طريقن سان فرد، فطرت سان گڏجي رشتن (سماجي رشتن) جي دائري ۾ داخل ٿيندو آهي، سي گوناگون

آمن. ان ڪري جو اسان جنهن ٽيڪنيڪ (Technic) جي ڳالهه ڪئي ٿي، سا فقط سائنسي تصورن ۽ تخليقن جي مجموعي جي شڪل نہ آهي، جيڪي پنهنجي عام معنائن ۾ صنعت تي لاڳو ٿيندي هجي. پر ان مان اسان جو مقصد دماغي اوزار (ميجالي جا خليا) بہ آهي ۽ ان سان گڏوگڏ فلسفي وارو علم بہ.

اها عام ڳالهہ آهي تہ اهڙي انسان جو تصور نہ ٿو ڪري سگهجي جنهن جو وجود سماج کان ٻاهر هجي. پر اهي سمورا ضروري نتيجا جن جو تعلق فرن سان هجي، (جيڪي فردن تي لاڳو ٿيندا هجن سنڌيڪار) سي هميشہ پهچ ۾ ڪونہ هوندا آهن. هي ڳالهہ بہ عام آهي تہ هڪ خاص سماج ۾ شين (Objects) جي هڪ مخصوص سماج جو هجڻ بہ ضروري آهي ۽ انساني سماج جو تصور بہ فقط تڏهن ئي ممڪن هوندو، جڏهن شين جي سماج جو وجود هجي.

انهن شڪلين ڪي، انفرادي مثالن ڪان قطع نظر، هينئر تائين ميڪا نيڪي ۽ ٻهريون ڪان طئہ ڪيل معنيٰ (معنائن) جي روشني ۾ ڏٺو ويو آهي. تنهن ڪري هڪ اهڙي نظريي جي ترتيب ۽ ڏيک ليک ضروري ٿيو پوي، جنهن ۾ سمورن رشتن ڪي تحريڪ ۾ (متحرڪ) ۽ فعال (مصروف عمل) حقيقت جي روپ ۾ ڏٺو ويندو آهي. جيئن اها ڳالهہ واضح ۽ صاف ٿي وڃي تہ "هن سرزمين جو ست انسان جو انفرادي شعور (Conscience) آهي." جيڪو چائي ٿو، جنهن جي مرضي بہ آهي ۽ ضرورت بہ؛ جيڪو ڪوشش ۽ ڪاوش مان ڪم وٺي ٿو. جيڪو تخليق ڪري ٿو. جو تہ "چاڻڻ، ڪوشش ڪرڻ، چاهڻ ۽ تخليق ڪرڻ سندس سرشتي ۾ اڳ ئي موجود آهي. جو تہ هو پنهنجو تصور هڪ الڳ ٿلڳ فرد جي حيثيت سان نہ ٿو ڪري، پر ان جي بدران هو امڪانن جي شعور جي دولت سان لس هجي ٿو. جيڪو ڪيس ٻين انسانن ڪان ۽ شين جي سماج مان حاصل ٿيندو آهي. جن جو ڪيس علم آهي (جو تہ هر فرد فلسفي بہ آهي ۽ سائنسدان بہ وغيره وغيره).

لدويڳ فيورباخ جي نظر ئي تہ "انسان اهو ئي آهي، جيڪي هو ڪائي ٿو"، جي معنيٰ اسين پاڻ ڪيون تہ ٿوري مختلف ٿيندي، پر جي ان جي تشريح تنگ نظريءَ سان ۽ چٽائي ۾ مدي خارج طريقي سان ڪجي تہ واقعي ائين چئي سگهبو "انسان اهو آهي، جيڪي هو مادي طور ڪائيندو آهي."

ڪاڏو انسان جي طرز فڪر ۽ خيال تي جلد اثر وجهي ٿو. مثال طور امادي بورديڪا جي بيان ڪيل تصور جيان "جيڪڏهن ڪنهن همراهہ کي ڪنهن شخص بابت اهو معلوم ٿي وڃي تہ فلاڻي شخص تقرير ڪرڻ کان پهريون ڇا ڪاڌو هو تہ هو تقرير ڪرڻ واري جي تقرير جي مفهوم کي وڌيڪ سٺي نموني سمجهي سگهندو" هي خيال هڪ ٻاراڻو بيان آهي، جيڪو "مثبت سائنس" لاءِ قبول ڪرڻ جوڳو نہ هوندو. جو تہ دماغ جي پالنا ۽ پرورش ۽ گوشت ۽ ساڳ سان نہ ٿيندي آهي، پر انهن سموري ڪاڌي جي شين سان ٿيندي آهي، جيڪي تڪيل توريل ۽ جذب ٿي ويندڙ Mix-ture ۾ بدلجي وينديون آهن. مطلب تہ اهي ڪاڌي جون شيون امڪاني نقطي نظر سان دماغي خلين لاءِ هڪ جهڙي نوعيت رکن ٿيون. جيڪڏهن بورديڪا جو خيال صحيح آهي تہ پوءِ تاريخ جو اندريون حصو (پيٽ) اوهان کي ڪنهن ڏٺي (بورچيخاني) ۾ ڪارفرما نظر اچي ها ۽ زماني جا انقلابي عام ماڻهن جي بنيادي ڪاڌي خوراڪن ۾ تبديلين سان گڏ پنهنجا چولا برلائيندا رهن ها. تاريخي صداقت (سچائي) ان جي ابتڙ آهي. انقلابي ۽ منجهيل تاريخي ارتقا ئي خوراڪ ۽ عادتن کي بدلايو آهي ۽ ساڳي ريت ڪاڌي جي چونڊجي "مذاق ۽ شوق" ۾ تبديلي آندي آهي.

ائين هرگز ڪونهي تہ اناج جي ٻوڪ ۾ نظم ضبط خانہ بدوشي کي روڪيو هو، پر معاملو بلڪل ابتڙ آهي. حقيقت ۾ خانہ بدوشي سبب پيدا ٿيندڙ حالتن ئي باضابطہ ٻوڪ جو بنياد وڌو هئو.

بهر حال ڪاڏو پيتو، منجهيل سماجي رشتن جو هڪ اظهار هوندو آهي ۽ هر سماجي گروهہ جو پنهنجو ڪاڌي پيتي جو ڍانچو هوندو آهي. انهي ڪري جيڪڏهن ان خيال ۾ ڪجهہ سچائي آهي تہ "انسان اهو ئي آهي جيڪي هو ڪائي ٿو" پر ساڳي ريت هيئن بہ چئي سگهجي ٿو تہ انسان اهو ئي آهي جيڪي هو پهريندو آهي، انسان پنهنجو گهر بہ آهي، انسان عمل جو اهو سلسلو بہ آهي جيڪي سندس نسل کي وڌائي ٿو. يا اهو تہ انسان پنهنجو خاندان آهي، جو تہ ڪاڏو لٽو ڪپڙو پهرڻ، رهڻ جي جاءِ ۽ نسل کي وڌائڻ ويجهائڻ سماجي زندگيءَ جا اهي عنصر آهن، جن ۾ سماجي رشتن جو سمورو منجهيل سلسلو انتهائي چٽو ۽ وسيع پيماني تي ظاهر ٿيندو آهي.

ڪوبہ فرد ٻين ماڻهن سان رشتو مخالفت جي ذريعي پيدا نٿو ڪري، پر انهن سان جماعتي منظم اتحاد جي تعلق جي ذريعي قائم ڪري ٿو. ڇاڪاڻ تہ هو انتهائي سادن ڪان انتهائي پيچيدن سماجي سانچن ۽ ڍانچن تائين هر شئي جو حصو بنجي وڃي ٿو.

اهڙي ريت، انسان ڇا آهي؟ وارو سوال، هميشہ اهڙي مسئلي ۾ پيش ڪيو ويو آهي. جنهن کي انساني فطرت يا عام معنائن ۾ انسان چئبو آهي. انسان کي سائنس بڻائي پيش ڪرڻ يعني ڪيس فلسفو (Philosophy) نامڻ جنهن جو شروعاتي نقطو ميڪڙائي (Singularity) جو تصور آهي ۽ انهيءَ تصور کي تجريد ۾ آڻي هن کي فلسفي جي سانچي ۾ سموئڻ جي ڪوشش ڪرڻ وارو عمل انساني ڪرشمو آهي. پر ڇا انسانيت بحيثيت هڪ حقيقت جي ۽ بحيثيت هڪ تصور جي، انسان جي پيدائش جو تصور آهي يا انسان جي سفر جي آغاز جو يعني هن جي نازل ٿيڻ جو؟

ڪٿي ائين تہ نہ آهي جو آغاز جي نقطي کي پيش ڪري در اصل انهيءَ راڳ جو انت آڻڻ ٿو هجي تہ ڪهڙي (Theosophy) دينيات ۽ (Meta Physics) ما بعد انبيعات کي ڪهڙي ريت برقرار رکي سگهجي.

فلسفي کي ڪٿي ستي آثار قديمہ جهڙو فطرت پرست علم نہ ٿو بڻائي سگهجي. بني نوع انسان ۾ اتحاد؛ انسان جي حياتياتي وصف (Quality) (زندگيءَ کي برقرار رکڻ واري وصف سنڌيڪار) نہ آهي. انسانن ۾ فرق ۽ امتياز جنهن جي تاريخ ۾ اهميت آهي، حياتياتي فرق ۽ امتياز نہ آهي (يعني: نسل، کوپريءَ جي (Shape) ساخت ۽ چمڙيءَ جو رنگ وغيره جو فرق سنڌيڪار) جنهن مان اهو نتيجو ڪڍيو ويندو آهي تہ، انسان اهو آهي، جيڪي هو ڪائي ٿو. (جيئن ايشيا ۾ چانور وغيره جنهن کي هڪڙي ٻي بيان جي شڪل ڏئي سگهجي ٿي تہ انسان اهو ملڪ يا ڌرتي جو خطو آهي، جنهن مٿان هو آباد آهي. ڇاڪاڻ تہ ڪاڌي جو

تعلق ان ملڪ سان هوندو اهي، جتي انسان رهندو آهي. مطلب ته حياتياتي اتحاد به ڪو ڪارنامو سر انجام نه ڏئي سگهيو. (انسان جڏهن پنهنجي فطري حالت جي سڀ کان ويجهي هيو تڏهن هو مڪڙو اهڙو جانور هيو جيڪو پنهنجي هم ذات (پاڻ جهڙي انسان) کي يعني هم نسل کي پنهنجو گروهه ٺاهي وجهندو هو. هي ان وقت جي ڳالهه آهي جڏهن انسان فطرت جي نعمتن کي هترادي نموني / مصنوعي ريت پيدا ڪرڻ سکيو هو. منطقي دليلن جي صلاحيت يا جذبي به اهو اتحاد پيدا نه ڪيو. ڪين اتحاد ساز حقيقت جي حيثيت ۾ تسليم نه ٿو ڪري سگهجي ڇو ته اهو هڪ هٿ ٺوڪيو تصور آهي. هن جي حيثيت ته خيال جهڙي به نه آهي، هي ته خيال به نه آهي. ڇاڪاڻ ته حقيقت ۾ خيال انسانن کي متحد به ڪري ٿو ۽ ڪاٽا (Substract) ڪري ٿو.

سڀ کان اطمينان جوڳو جواب هي آهي ته انساني فطرت انساني رشتن جو پيچيدو سلسلو آهي. ڇاڪاڻ ته هي جواب جڙي وڃڻ، ٻڄي وڃڻ يا ٻڄڻ جي تصور کي پاڻ ۾ شامل ڪري ٿو (انسان ٻڄي وڃي ٿو، پنهنجو پاڻ کي بدلائي ٿو، سماجي رشتن ۾ تبديليءَ سان گڏ پان به تبديل ٿيندو رهي ٿو) ۽ اهڙي ريت هو عام معنائن ۾، انسان جي تصور جو انڪار ڪري ٿو. اصل ۾ سماجي رشتن جو اظهار انسانن جا مختلف گروهه ڪندا آهن، جيڪي هڪ ٻي جي وجود کي تسليم ڪندا آهن ۽ جن جو اتحاد قطعي، جدلياتي (Dialectical) يا "هيئتي" (Super Natural) ڪونه آهي. انسان پنهنجي سرشتي ۾ حاڪماڻو ۽ غلاماڻو ٻئي عنصر رکندو آهي. اهو به چئي سگهجي ٿو ته انسان جي فطرت معنيٰ تاريخ. تاريخ کي نهندڙ نهندي هجڻ جي معنيٰ ڏئي ڇڏجي جيڪا اتحاد کي برباد ڪرڻ بدران پنهنجي اندر آهي بنيادن سنڀالي رکندي آهي جيڪي اتحاد کي ممڪن بڻائن ٿيون. تنهن ڪري ئي انساني فطرت ڪنهن خاص انسان ۾ نه ٿي ڳولهي سگهجي (اها حقيقت آهي ته اسين لفظ" نوع" جو استعمال ان فطري معنيٰ ۾ ڪندا آهيون، جا وڏي اهميت واري هجي ٿي). هر هڪ فرد ۾ اهڙي خاصيت هجي ٿي جنهن کي ٻين فردن جون خاصيتون واضح ڪن ٿيون ۽ اهو فرق ان خاصيت جو آهي جيڪا مختلف انسان ۾ هوندي آهي.

عام روايتي فلسفي ۾ روح جي تصور کي ۽ بائيولاجي ۾ انساني فطرت جي تصور کي سائنسي يوٽوپيا جي حيثيت ملي، جن جي اثر هيٺ رهي انسان، خدا ۾ انساني فطرت ڪار فرما ڏٺي (ويسائيڻ ۾ خدا جي وارو تصور) اهڙا ئي تصور تاريخ جي ڏکهن، اڙانگن، ڪندن ۽ پٿرن جي رستي جي ثابتي پيش ڪن ٿا.

فرد چاڻ سان ليس هجي ٿو تنهن ڪري ئي اهو چوڻ ۾ اسان حق تي آهيون ته. "انسان(ان وقت تائين) پنهنجو پاڻ کي به بدلائي ٿو. نون سانچن ۾ گهڙي ٿو. جيستائين هو رشتن جي سموري پيچيده سلسلي کي تبديل نٿو ڪري. جنهن جو هو پاڻ به حصو آهي." انهيءَ معنيٰ ۾" سچو فلسفي سياست سان واڳيل هوندو آهي."ڇاڪاڻ ته هو سياسي هجڻ تي مجبور آهي.

جن ۾ عقل جي روشني به آهي ۽ جذباتي اميدون به.

ظاهر آ ۽ اهو سچ آهي ته آهي مذهب جن خدا جي پٽن جي حيثيت سان انسانن کي هڪجهڙائي جي تبليغ ڪئي ۽ اهي فلسفا جن جي بنياد تي هڪجهڙائي جا تصور منطقي دليلن جي بنياد تي پيش ڪيا ويا در حقيقت منجهيل انقلابي تحريڪن جو اظهار آهن ۽ هيءَ حقيقت آهي ته انهن تحريڪن تاريخي ارتقا جي سموري سلسلي ۾ اهم ترين ۽ مضبوط ترين ڪڙين جو ڪم ڪيو آهي.

اهو خيال ته هيگل جي جدليات انهي تاريخي ارتقا جي آخري شڪل آهي ۽ جدليات سماج جي تضادن جي آئيمداري نه ٿي ڪري پر انهن تضادن جي خاتمي سان گڏوگڏ هو خالص نظريو جدليات ٻڄي ويندي آهي. اهو خيال ڪروچيءَ جي فلسفي جيان يوٽوپيائي فڪر جي نمائندگي ڪري ٿو.

تاريخ ۾ اصاي هڪجهڙائي جيڪا روحانيت جو درجو رکي ٿي، انساني فطرت تي تاريخي ارتقا جي ذريعي حاصل ڪئي وڃي ٿي. انهيءَ جي سچائپ Public And Private (خانگي ۽ اجتماعي نظام ۾، ظاهر ۽ لڪل اجتماعيت ۾ ٿئي ٿي، جن جون پاڙون رياست ۽ عالمي سياسي نظام ۾ ڪتل هونديون آهن.

هتي هڪجهڙائي مان اسان جي مراد اها هڪجهڙائي آهي، جيڪا هڪڙي تنظيم جماعت يا مجلس جا رڪن پاڻ ۾ محسوس ڪندا آهن ۽ اڻ برابري اها آهي جيڪا مختلف تنظيمن جماعتن جي وچ ۾ محسوس ڪئي وڃي. برابري ۽ اڻ برابري جي قدر ۽ قيمت آهي، پر شرط اهو آهي ته انفرادي ۽ اجتماعي بنياد تي ان جو ادراڪ موجود هجي.

اهڙي ريت اسين فلسفي ۽ سياست جي برابريءَ جيڪا هڪجهڙائي جي بنياد تي قائم ٿيندڙ رشتي جي نقطي تي پهتاسين سولي ليکي ائين چئون ته اسين خيال ۽ عمل جي باهمي تعلق جي سوال تي يعني مارڪسزم تائين پهتا آهيون.

فلسفو هجي يا فلسفا، سڀ سياست آهن. تاريخ پنهنجي عمل جي سلسلي ۾ واحد فلسفو آهي. ان جي معنيٰ اها ٿي ته جرمن پرولتاريه پورهيت جي نظريي جي پنيرائي ڪري سگهجي ٿي، جيڪي جرمن ڪلاسڪي فلسفي جا وارث آهن.

انهن معنائن ۾ اهو چئي سگهجي ٿو ته لينن جو نظريو، عمل ۽ ان جي تشريح به هڪ تمام وڏو مابعد الطبيعاتي واقعو هئي......!

ڪهاڻي

سونا سنج

اختر رند

جڏهن ملڪ جي مايہ ناز گلوڪاره ناهيد ناز رات اڌ رات جو ٺنڊي سائين پير مهتاب شاهہ ڪي پنهنجي مٿان بيٺل ڏٺو هو تڏهن ڇرڪ ڀري اٿي ويهي رهي هئي. ”شاهہ جي توهان هتي!؟؟“ حيرت مان لفظ ناهيد جي ان خشڪ ڳلي ۾ اٽڪي پيا هئا. جنهن مان ٿوري دير اڳ موسيقي جا مڌر سُر وڻجي سڄي ٻاهر نڪتا هئا.

”ها جاني، توهان جي حاضري ڀرائڻ!“ پير مهتاب شاهہ جهومندي ناهيد جي مٺيادار چهري ۾ ڏسندي چوي ٿو. ”پر اڄ تہ توهان ڪي ڪنهن ٻئي جي حضور پيش ٿيڻو هو... توهان جي تہ شاديءَ جي پهرين سهاڳ رات آهي اڄ!“

”ان لاءِ سڄي زندگي پئي آهي، پر توهان سان ملڻ وري نصيبن تي آهي جاني. ڪير لهور پنڌ ڪندو، لهور ڏاڍو پري آهي.“

پوءِ پير مهتاب شاهہ هڪ سٽ سان لاهوري حُسن ڪي پنهنجي ڀاڪر ۾ ڀري پل اپل سندس حسن ڪي چڻ ڏوڪڻ لڳو هو. ۽ اهو ئي پل اپل گلن ڦلن سان سينگاريل سيج تي ويٺل پير مهتاب شاهہ جي ڪنوار شهناز لاءِ چڻ صدين ڪان بہ ڀاري هو. هن ڪي سمجهہ ۾ نٿي آيو تہ اهڙو ڪهڙو ضروري ڪم هو جو سندس جبري گهوٽ پير مهتاب شاهہ لائڻ ڪان سٽت ئي پوءِ، ڪيس بنا ڪنهن ڇُهڻ جي پندرهن منٽن ۾ اچڻ جو چئي، انتظار جي عذاب ۾ مبتلا ڪري ويو هو. ٿوري بہ ڪڙڪي تي روايتي حيا ۽ شرم جي پڙدي ۾ ويڙهيل ڪاريون ڪجليون اکيون سامهون رنگ برنگي ڪاغذن جي مصنوعي گلن سان سينگاريل در ڏانهن کڄي ٿي ويون، ۽ مايوس ٿي واپس موٽي ٿي آيون.

جيتوٽيڪ نڌيڻ ڪان سندس نالي سان منسوب ٿيڻ جي باوجود، هن ڪي پير مهتاب شاهہ سان اهڙو ڪوبہ ذهني يا جذباتي لڳاءُ پيدا نہ ٿي سگهيو هو جو هو اهڙي شدت سان انتظار ڪري. سچ تہ اهو آهي، شهناز جي من مندر جا گهنڊ جيڪڏهن ڪنهن پوڄاري لاءِ وڳا هئا تہ اهو سرمد هو، جيڪو يونيورسٽي ۾ سندس ڪلاس فيلو بہ هو تہ

دوسبت ٻـ

پر هر ڪنواري ڇوڪريءَ جيان سهاڳ رات جو، هن جي دل ۾ جيڪو ڊپ، ڌمڪاءُ ۽ سسپنس ويٺل هو، هن چاهيو ٿي تہ هو اچي ۽ جيڪو ٿيڻو آهي جلد ڪان جلد ٿي وڃي.

”غلان مهتاب اٿي ڪاڏي ويو آهي؟“ شهناز نہ چاهيندي بہ اندر ڪمري ۾ آيل پير فيملي جي خانداني ٻانهي غلان ڪان پڇي ٿي.

”سائڻ الائي، مان تہ ٻاهنپي ۾ پوري آهيان، رات ڪان ٻاهر ڇيرين جا ڇمڪار هئا! ويو هوندو ڪنهن نہ ڪنهن ڪان موڪلائڻ. آخر مهمانن ڪان موڪلائڻو تہ پوندو ئي آهي.“ غلان ڳاڙهي موتين مڙهيل رئي ۾ ويڙهيل شهناز تي لفظن جي لاپڙ اڇلائي ٻاهر نڪري وئي هئي.

شهناز کي دل ۾ اچي ٿو تہ ڇو نہ هو ڪنهن قيمتي سوار لاءِ سونن سنجن سان سينگاريل گهوڙيءَ جيان اهي سمورا سونا سنج جهومڪ، واليون، ٽڪو، ڌُمري ۽ سونيون چوڙيون هڪ هڪ ڪري پنهنجي جسم تان لاهي، اڇلائي، ٻاهر پنهنجي يونيورسٽي جي سهيلين سان وڃي روح رهاڻ ڪري، جن کي هن خاص دعوت ڏئي پنهنجي شادي ۾ گهرايو هو. پر هو چاهڻ جي

باوجود ايئن ڪري نہ سگهي هئي.

هو ٽائم پاس ڪرڻ لاءِ ايئن ئي ڪمري ۾ ٽهلڻ لڳي هئي. ٻاهران رڪي رڪي ڪنهن مهل لاڏن ۽ ٽهڪن جا آواز سندس ڪنن سان ٽڪرائي، چڻ تہ سندس زخمن تي لوڻ ٻرڪي ٿي ويا.

ڪن ڪان پوءِ غلان واپس ڪمري ۾ موٽي اچي ٿي ۽ شهناز کي ٻڌائي ٿي تہ ”هو ڪم سان ٻاهر وئي هئي، محڪو موالي ٻڌايو ٿي تہ سائين ٺنڊو ناهيد ناز ڳائڻيءَ جي ڪمري ۾ آهي!“ غلان جا لفظ نہ هئا سيون اير ايم جون ٻرندڙ گوليون هيون جيڪي لڳاتار شهناز جي ڪنن مان گذري ويون هيون.

ايڏو وڏو اپمان... ايڏي وڏي ويساهہ گهاتي! اٿاهہ نفرت جي باوجود جنهن شخص لاءِ مان پنهنجي جسم ڪي بچائيندي رهيس، اهو سهاڳ رات بہ مون تي هڪ رنڊي ڪي ترجيح ڏيندو!! سچ بہ تہ هو ڪنهن بہ ڇوڪريءَ جي ڪوري ۽ اڻ ڇُهيل جسم جي لائق ئي ناهي. هن ڪي ڪٻي پنهنجي فطرت جي عين مطابق ڇيچڙايل ۽ پاروٿو جسم!.. ها مان ئي چري هيس جو پنهنجي سمورن ڪنوارن احساسن، جذبن ۽ خواهشن ڪي گهٽيندي پنهنجي جسم ڪي اهڙي شخص لاءِ

سانديندي رهيس جيڪو ان جي لائق ئي نہ هو... ها، مان پنهنجي جبري سهاڳ کي سندس پسند مطابق ئي جسم ڏيندس!! ۽ پوءِ هو ڪجهہ سوچي، فيصلو ڪري غلان کي پنهنجي سهيلي ريحانہ کي اندر موڪلڻ لاءِ چوي ٿي. ڪجهہ دير کان پوءِ ريحانہ سندس سامهون هئي. ”پليز ريحانہ هڪ ڪم تہ ڪر، ڪنهن بہ صورت ۾.. ڪيئن بہ ڪري سرمد کي مون تائين پهچاءِ!!“ ”سرمد!!“ ريحانہ کان ڄڻ ڇرڪ نڪري ويو هو. ”شهناز ڇري تہ ناهين ٿي، سرمد جو هتي ڪهڙو ڪم؟“ ”تون نہ سمجهندينءَ، ڪم آهي تڏهن تہ چوانءِ ٿي، تون سرمد کي فون ڪر، هو بنگلي ٻاهران اچي بيهي، غلان هن کي پاڻ ئي مون تائين پهچائيندي.“ شهناز ڪاوڙ ۽ ڪروڌ مان چوندي جواب ٻڌڻ کان سواءِ ئي منهن ڦيري ڇڏي ٿي. ريحانہ ڳالهہ کي نہ سمجهندي بہ پنهنجي سهيلي شهناز جي حڪم جي تعميل لاءِ ڪمري کان ٻاهر نڪري وڃي ٿي.

اڌ ڪلاڪ کان پوءِ سرمد شهناز جي سامهون بيٺو هو. جنهن کي غلان بنگلي جي پوئين گيٽ کان لڪائيندي شهناز جي ڪمري ۾ ڇڏي ٻاهر هلي وئي هئي.

”اچي وئين سرمد؟ مون کي تنهنجو ئي انتظار هو.“ شهناز جو آواز ڄڻ دور پولارن مان آيو هجي. ”چو خير تہ آهي شهناز... هينئر چو گهرايو اٿئي.... مهتاب صاحب ڪٿي آهي؟؟“ سرمد ڳالهہ کي نہ سمجهندي حيراني منجهان ڪيترا ئي سوال ڪري ويو هو.

”مهتاب صاحب لاهور مان آيل ڳائڻي سان دل وندرائڻ ويو آهي!“ شهناز جي لهجي ۾ هزارين درد لڪل هئا.

”پر اڄ تہ هن جي شادي جي پهرين رات آهي، هن کي ائين ڪرڻ نہ جڳائيندو هو.“

”ان لاءِ تہ مان توهان کي هت گهرايو آهي تہ منهنجي جبري مڙس پير مهتاب شاهہ آخر ائين ڇو ڪيو آهي؟ منهنجي انا، منهنجي هستي کي ڇچري آخر ڇا تہ مليو آهي هن کي؟ روز هڪ نئين بستر تي سجايل ڇيڇاڙيل ۽ پاروٿو جسم!؟“ شهناز ڄڻ سڏڪي پوي ٿي.

سرمد شهناز جي وڏين وڏين پوئٽر اکين ۾ ايڏو ڪروڌ، ايڏو ويراڳ پهرين ڪڏهن بہ نہ ڏٺو هو. سندس سمورو رنگ رتول، لڱل اندروني گهاوَ کان سراپجي ڄڻ لوهر جي سانداڻ جيان ٿي ويو هو.

”سرمد تون تہ منهنجو دوست آهين نہ؟“ شهناز گهائل انداز ۾ سرمد کان اهڙي طرح سوال ڪري ٿي ڄڻ سرمد جي دوستي تي ڪيس شڪ هجي. ”ها ڇو ڪونہ...؟“ سرمد ڄڻ ڪيس يقين ڏيارڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. ”۽ ڏکئي وقت ۾ دوست ئي ساٿ ڏيندا آهن نہ؟“

”ها بلڪل.“

”پوءِ توکي بہ اڄ مون سان منهنجي احتجاج ۾ ساٿ ڏيڻو پوندو، ايئن جيئن يونيورسٽي ۾ توهان جي تنظيم جي ميمبر نہ هئڻ جي باوجود مان تنهنجي دوستي جو ڀرم رکڻ لاءِ توهان جي ڪيل سياسي احتجاجن ۾ پريس ڪلب اڳيان بينر ڪٽي بيهندي هئس.“

”ڪهڙي قسم جو احتجاج؟ مان تنهنجي ڳالهہ نہ سمجهي شهناز.“ ۽ پوءِ........ ڄڻ شهناز سرمد کي ڳالهہ سمجهائڻ لاءِ پنهنجي جسم تي پهريل ڳاڙهو جوڙو، هڪ هڪ ڪري لاهڻ لڳي ٿي.

سرمد، شهناز کي اهڙي روپ ۾ ڏسي پاڻ کي ڪنهن اهڙي ايئرو پلين جيان پولارن ۾ گهوماتيون کائيندي محسوس ڪري ٿو، جنهن جي هلندي هلندي مشين ۾ ڪا خرابي ٿي پئي هجي. ”شهناز، مان تہ تنهنجو دوست آهيان، پوءِ تو مون لاءِ پنهنجي دل ۾ اهڙو خيال ڪيئن آندو.“ سرمد سامهون بيٺل، شهناز کي عريان ٿيندو ڏسي، منهن ٻئي

”شهناز! مون کي معاف ڪر... مان تنهنجي ان احتجاج ۾ تنهنجو ساٿ نٿو ڏئي سگهان... دوستي جي انهي روپ کي تون قبول نہ ڪري سگهندينءَ؟“

طرف ڪندي انتهائي ڏک مان چوي ٿو.

”ان لاءِ تہ ٿوري دير اڳ توهان پاڻ اها ڳالهہ قبول ڪئي آهي تہ ڏکئي وقت ۾ دوست ئي ڪم ايندا آهن.“

”شهناز مون کي معاف ڪر... مان تنهنجي ان احتجاج ۾ تنهنجو ساٿ نٿو ڏئي سگهان... دوستي جي انهي روپ کي تون قبول نہ ڪري سگهندينءَ“

”سرمد! تہ ڇا تون بہ پير مهتاب شاهہ جيان منهنجو ايمان ڪرڻ ٿو چاهين؟ جيڪو هينئر هتي، هن سيج تي هئڻ بجاءِ، هڪ رنڊيءَ جي جسم سان پاڻ وندرائي رهيو هوندو“ شهناز ڀرجي آيل نيڻ سرمد کان لڪائيندي چوي ٿي.

”پليز شهناز ڇري نہ ٿي سمجهڻ جي ڪوشش ڪر.“

”مان ڪجهہ بہ نٿي سمجهڻ چاهيان!“ شهناز جي اکڙين مان لڙڪ اوهين ڪري وهڻ لڳن ٿا.

”شهناز تو مون کي غلط سمجهيو آهي، سڀ مرد هڪ جهڙا ناهن هوندا.“

”ٺيڪ آ سرمد تون جي هن احتجاج ۾ منهنجو ساٿ نٿو ڏئي سگهين تہ پوءِ توکي اجازت آهي، تون وڃي سگهين ٿو. پر ياد رکجان مان اهو سمجهڻ ۾ حق بجانب هوندس تہ هڪ ٻيو مڙد هو جيڪو منهنجو ايمان ڪري هليوويو!“ شهناز ايئن ئي عريان ٽڪل ٽڪل وکون کڻندي وڃي سيج تي ويهي ٿي. شهناز جي جواب سرمد جي واپسي جا دروازا بند ڪري ڇڏيا هئا.

هو بيوسي مان سامهون ڪنوار لاءِ سينگاريل سيج ڏانهن ڏسي ٿو جتي شهناز جو، ڪنهن سنگتراش جي گهڙيل مورتي جهڙو ڀڪندڙ ڪنوارو جسم اگهاڙو پيو هو. هو ڄڻ ڪنهن چقمقي ڪشش جيان ڇڪبو، ڪنوار جي سيج تي اچي ٿو. ان سيج تي جيڪا سينگاري تہ پير مهتاب شاهہ لاءِ وئي هئي، پر ان تي ويٺل هو سرمد. هاڻي سرمد، شهناز جي بدن مان پيپکيون ڏئي اٿندڙ ڪنڙي منڙي ڪچي ڪنواري خوشبو صاف محسوس ڪري رهيوهو. جيڪا آهستي آهستي سندس حواسن تي ڇانئبي ٿي وئي. ۽ پوءِ ان ڪمزور لمحن ۾ هو اهو ڪجهہ ڪري ويٺو، جيڪو شهناز چاهيو ٿي. طوفان جنهن کان سرمد ڊنو ٿي، آيو ۽ سڀ ڪجهہ اکيڙيندو گذري ويو هو.

”سرمد...!“ سرمد ڪپڙا پائيندي بغير جواب ڏيڻ جي شهناز ۾ ڏسڻ لڳي ٿو، جيڪا ان ماٺهو جيان سيج تي ائين ڪپڙن کان آجي ۽ بي ست پئي هئي، جيڪو سانوڻي جي سندو ۾ ميلن تائين لڙهندو اچي ڪناري سان لڳو هجي.

”سرمد ٿي سگهي تہ اڄوڪي هن تعلق کي وساري ڇڏجان.... اڄان بہ بهتر ٿيندو، جيڪڏهن تون مونکي ئي وساري ڇڏين. اڄ ڏينهن کان پوءِ ۽ مان تنهنجي لاءِ ڄڻ مري چڪي آهيان!!“

”شهناز مون توکي اڳ ئي چيو هو تہ دوستي جي هن روپ کي تون قبول نہ ڪري سگهندينءَ. ڇو تہ مون کي خبر هئي تہ جتي دوستي جون حدون ختم ٿينديون آهن اتان ئي جسم جون حدون شروع ٿينديون آهن! تو پنهنجي ڀڳل ڀريل زخمي انا جي تسڪين خاطر مون کان منهنجو هڪ بهترين دوست کسي مون سان ويساهہ گهاتي ڪئي آهي. ٿي سگهي تہ مان توکي ڪڏهن بہ معاف نہ ڪري سگهان.“

شهناز ڪجهہ چوڻ چاهي ٿي پر سرمد ڪجهہ ٻڌڻ کان سواءِ ئي تيز ڪائيندو ڪمري کان ٻاهر نڪري وڃي ٿو. شهناز ايئن ئي عريان وهاڻي ۾ منهن هٽي وڏيو، وڏيون ڊڪون ڀري روئي پوي ٿي.

سيد فدا حسين شاهه

هينئر ايم ٽي ويءِ جي ايوارڊ جي تقريب، جيڪا جلد هانگ ڪانگ، سنگاپور يا بومبي ۾ ٿيندي، سيني جي ڌيان جو مرڪز بڻيل آهي. تازو جڏهن زي ايوارڊز جي تقريب ۾ پاڪستان مان جنون گروپ ۽ سجاد گل شريڪ ٿيا هئا ته سيني ذات ڏٺين ڪي انهن تي رشڪ آيو هو. جيتوٽيڪ پاڪ انڊيا تعلقات وڏيڪ تف آهن پر ته به ڪومل رضوي جي وي چينل جي "بي پي ايل اوئي" ۾ ڪمپيئرنگ ۽ سندس عامر خان، ساڳريڪا، ڪاجول، ناگ ارجن سان انٽرويو ڪرڻ ڪانپوءِ ۽ علي حيدر جي " ماهي" نمبر جي ڪاميابيءَ ڪان پوءِ ڪوڙ فنڪار انهيءَ ڪوشش ۾ آهن ته هو انهيءَ تقريب ۾ شريڪ ٿين. اوهين جڏهن "سالار " ۾ هي سٽون پڙهي رهيا هوندا. ته "جنون" جو انڊيا ۾ هيو به ڪنسرٽ ٿي چڪو هوندو، بنهي ملڪن پاڪستان ۽ انڊيا هڪبئي کي ثقافتي طور تي لازم و ملزوم ٿي وڃڻ جو پڪو پهه ڪيو آهي، جيئن هڪ گيت "بانٽ رها ٿا جب خدا ساري جهان ڪي نعمتين" انڊين فلم ۾ نقل ڪيو ويو آهي انهيءَ فلم جو شاعر قتيل شفائي آهي، جنهن اهو گيت لکيو هو. جڏهن ته پاڪستان ۾ مهدي حسن ۽ ناهيد اختر اهو گيت وڏيڪ سٺو ڳايو هو. سالار جي قافلي جا سنڌيو! مون کي خبر آهي ته اوهين سنڌ يونيورسٽيءَ جي هاسٽلز ۾ رهندا هجويا مهراڻ يونيورسٽيءَ جي پڙهائي واري ماحول ۾ هجويا ڪنهن تعليمي اداري ۾ يا ڪنهن شهر يا ڳوٺ ۾ پر آ شا ڀوسلي جي نئين البم "آشا" ونس اگين" توهان کي ضرور متاثر ڪيو هوندو، انهيءَ البم جي وڊيو " پردي ۾ رهني دو" مزيدار ته آهي پر انهيءَ ۾ ماڊل نينگر ۽ نينگري به زبردست آهن ۽ ليٽ مي انفارم يو ته اها چيني نقشن جهڙي ڇوڪري ، اداڪاره مَن مَن سين جي ڌيءَ آهي ، انڊ آئي ايم پريتي شوئر اباڻوٽ اٽ ته اهو اوهان کي مون ئي ٻڌايو آهي. هوڏانهن مارو جو گانو" آنکون مين تو هي تو" ۽ بوگي ووگي نمبر به هاٽ نمبرز بڻجي وڪامجي رهيا آهن، جڏهن ته راجشري

پروڊڪشنز جنهن "گيت گاتا چل" کان وٺي "مين ني پيار ڪيا" ۽" هم آپ ڪي هين ڪون " ناميون ۽ هينٽر " هم سپ ساٿ ساٿ هين" ناهي پٽي، جنهن ۾ سلمان خان سان سونالي بيندري، سيف سان ڪرشمه ۽ فلم ۾ مرڪزي رول تبو ڪندي ، جنهن جو مڙس موهنش بهل هوندو، تبو سلمان جي ڀاڀيءَ جو رول پٽي ڪري، انهيءَ راجشريءَ وارن پنهنجي ميوزڪ ڪمپني کولي آهي، جنهن جو پهرون البم" يه هي پريم" پنهنجي پهرين وڊيو " اڪ لڙڪي ميري خوابون مين" ذريعي ٻارن کان وٺي پوڙهن تائين سيني جي دلين ۾ گهر ڪري چڪو آهي، انهيءَ وڊيو ۾ مين ليڊ عباس ڪيو آهي ، عباس جيڪو تبو سان هڪ فلم ۾ اچي چڪو آهي، جڏهن ته منيشا جي نقشن واري

سلمان خان جي تازين فلمن جي ڪاميابيءَ کي مد نظر رکندي سندس نئين فلم "بنڌن" اچي پئي، جيڪا ٽن مهينن ۾ نهي آهي، جنهن ۾ سلمان خان جي هيروئن رهيا آهي. جڏهن ته جيڪي شيروف. اشوني ڀاوي پڻ آهن.

پريتي گيت ۾ پنهنجو چارم خوب ڏيکاريو آهي، اهو گيت چينلز ذريعي هاٽ پراپرٽي بڻيل آهي، جيترو گيت خوبصورت آهي، اوتري ئي انهيءَ جي پڪچرائيزيشن ڪمال جي آهي ۽ اهو راجشري جي ڪاميابيءَ جو سمبل آهي. اسٽار پلس ڊجيٽل ڊيڪوڊل تي وڃي عام ڊش وارن کي بور ڪيو آهي، اوپراونفري شو کي ماٺهو تمام گهٽو مس ڪري رهيا آهن، هوڏانن پي ٽي وي وارا ٻي ٽي وي ورلڊ جي نالي تي ماڻهن کي بيوقوف

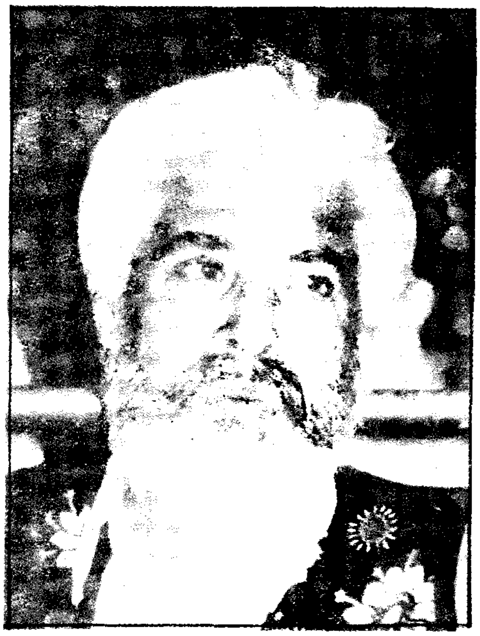

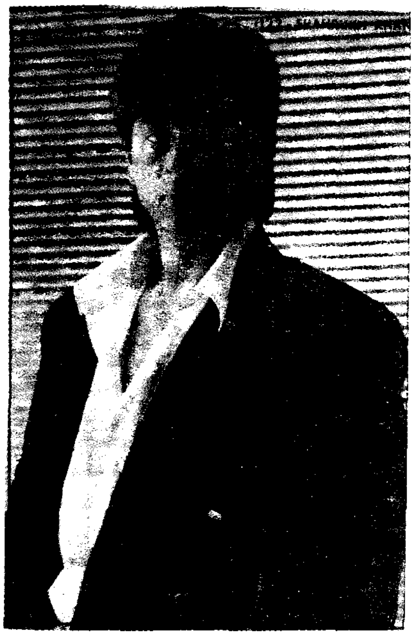

ٻڌي رهيا آهن، انهيءَ ۾ ڪو شڪ ڪونهي تہ ڊرامن جي خوب سيل هلي رهي آهي ، پروڊڪشن ۾ جيڪي سنڌي فنڪار داخل ٿيا آهن. تنهن ۾ يار محمد شاهہ ، محمود صديقي (دنهلي پي دهالا، سيريل ڪري پيو، جنهن ۾ بهروز سبزواري آهي، اها مزاحيہ سيريل آهي،) پير معظم، قيصر نقوي ، صلاح الدين تنيو، منظور مراد، اسماعيل چانڊيو، سڀ پنهنجون اردو سيريلز ڪري رهيا آهن. منظور مگسي، عبدالقادر جوڻيجو جو لکيل سيريل" درازين "۽ رشيد سومرو جي سيريل ڪري رهيو آهي، جڏهن تہ محمد بخش سميجو، ڊاڪٽر محمود مغل جو لکيل ڊرامو " ڄاتل اڻ ڄاتل" ناٽڪ رنگ لاءِ پروڊيوس ڪري پيو، انهيءَ رومانٽڪ ٽرينگل ڊرامي ۾ امداد حسيني ۽ شمشيرالحيدري جا گيت بہ هوندا ۽ يار محمد شاهہ، ممتاز ڪنول ۽ پير مئظم جي من ٻپائيندڙ پرفارمنس بہ هوندي، سو سنڌيو يومسٽ واچ اٿ صلاح الدين تنيو جو پٽ بہ پروڊڪشن ۾ اچي رهيو آهي. حيدرآباد ۾ حسن سومرو پرائيويٽ پروڊڪشن ۾ گهڻو مشهور ٿي رهيو آهي، جڏهن تہ حيدرآباد جو رياض الماس پڻ عبدالحميد هاليپوٽو سان اردو سيريل ڪري رهيو آهي، جنهن ۾ خود رياض ڊاڪٽر جو رول ڪري رهيو آهي. آئي جسٽ لَو بيدل مسرور ، هي از اي ڊارلنگ بيدل سان تازي ملاقات پياري احمد سولنگي جي ڊنرتي ٿي هئي ، ۽ جنهن مهل بيدل پنهنجي ڪمپوزيشن ۾ مظهر لغاري جو"هوائون نہ روڪيو" ڳايو هو تہ نثار کهڙو، قاضي اسد عابد ، نواب يوسف ٽالپر ڪان وٺي سڀ جهومڻ لڳا هئا، ۽ مون وڏي فخر سان سوچيو تہ بيدل سنڌ وٽ واحد سريلو ڪمپوزر آهي، هاڻ آئون سنڌين کي ڪيئن سمجهايان تہ ننڍي ۽ وڏي جلال ڪان هٽي ڪري سوچيو تہ جيڪڏهن فوزيا سومرو بخاري ، آڪاش انصاري امداد، شمشير کي ڳائي تہ هوند وڏيڪ سٺو ٿئي- جيڪڏهن سنڌ الاجي شاهہ جي سُرن کي ڊراما ٽائيز ڪري انگلش سب ٽائيٽلنگ سان ريليز ڪري تہ هن تان محدود هئڻ جو ٺپو لهي وڃي، جيڪڏهن سنڌي ڊرامن ۾ اياز ، امداد، احمد سولنگي ، اياز گل، ادل سومرو ، حسن درس جي گيتن ۽ شعرن کي پرو موٽ ڪيو وڃي تہ ڪيترو تہ سٺو ٿئي ، چَمين جهڙي منڙي شاعر اياز گل جي ميزبانيءَ ۾ سنڌي شاعري جو هڪ پروگرام پي ٽي وي پيش ڪري تہ هوند چڱو ٿئي. تازو مشاهد حسين ڪراچي ٽي وي جي سنڌي پروڊيوسرن کي پرائمري اسڪول جي استاد وانگر ڊاپو ڏنو تہ ٽي وي کي ڪمائي وارا پروگرام ناهي ڏيو. سنڌي ماڻهو سڪيا ستايا بہ آهن پر اڃا ٽائين ايم ٽي وي يا وي ٽي وي تي نہ ڪير هو جمالو ٿو ڳائي ۽ نہ ئي ڪير ڇلڙوءِ سنڌي لوڪ گيت ڳائي ٿو، ذريعا گهٽ آهن. نواب ڪيفي ڪراچي ۾ ڪلفٽن جي عظمي آرڪيڊ ۾ ويٺي زي ٽي وي ۽ اسٽار پلس کي سنيالي سگهي ٿو ، تہ اهو ڪم سنڌي بہ ڪري سگهن ٿا. آئون ايل ٽي وي تي تمام گهڻو خوش ٿيس اهو ڏسي تہ خبرن ۾ ڊاڪٽر قادر مگسي ، يوسف لغاري ۽ قاضي اسد عابد جا ڪالاباغ ڊيم خلاف انٽرويو نشر ٿيا. سنڌ ۾ ثقافتي لحاظ کان دستاويزي فلمن لاءَ ڪوڙ مواد آهي، ٻنين ۾ ڦٽيون چونڊيندڙ باگڙياڻيون ، انهن جا مسئلا ۽ رهڻ سهڻ جو نمونو، سنڌ جا هنر ، پرت، چٽسالي ، پروڊڪشن ۾ انهن موضوعن کي بہ دنيا آڏو پيش ڪري سگهجي ٿو. شبانہ اعظمي ، توهان جي اکين ۾ اهو نالو ٻڏي جگنو ٻريا؟ ها تہ ڪريو . شبانہ کي تازو فلم "فائر"۾ ڏٺم ، شي ازايور گرين مارولس ليڊي، هاڻ هوءَ پارليامينٽ جي ميمبر آهي ۽ اتي وري ساڙهي ٻڌي پيشاني تي بندي هٽي اچي ٿي ، ۽ پردي ڪان وٺي

پارليامينٽ جي انهي سفر ۾ هوءِ هميشه ديوي رهي آهي ۽ رهندي ”واٽ اباﺋوٽ ميجر صاحب“ فلم ۾ ته ڪجهه به ڪو نه هو پر فلم جي گاني ”اڪ ڪڙي پٽاڪه“ ۾ اميتاڀ جي ڊانس اسٽيپس سيني کي ريجهائي ڇڏيو ، تارو اميتاڀ چيو آهي ته منهنجا شروعاتي حريف ٽولا فلم کي اهو چئي بدنام ڪري رهيا آهن ته اميتاڀ فوج کي بدنام ڪيو آهي پر انهي جي باوجود فلم سٺو بزنس ڪيو آهي، هوڏانهن اميتاڀ جي پٽ ابيشڪ بچن کي بارڊ رفيم جڻه پي دتا پنهنجي فلم” آخري مغل “ ۾ سائن ڪيو آهي ، جنهن ۾ سائٽس گڏ سنيل شيشي“ سري ديوي ، دليپ ڪمار گڏ ڪم ڪندا، فلم ۾ ابيشڪ سان نئين هيروئن هوندي، هڪ خبر اها به آهي ته ابيشڪ سان ڪرشمه جي ننڍي ڀيڻ ڪريناڪي سائن ڪيو ويندو. ڪلپنا نجمي جي ڻاهيل فلم ”درميان“ ۾ ڪرن ڪير کي بهترين پرفارمنس تي مهار اسٽرايوارڊ مليو آهي. هوڏانهن فريده جلال کي پڻ سوني جي پرگرام ”اسٽاريار ڪلاڪار“ تي ونڊرفل انيڪر جو ايوارڊ مليو آهي، پوجاڀٽ جي پهرين فلم ”تمنا“ جو ٽيڪس معاف ٿي ويو، جڏهن ته سندس ٻي فلم ”دشمن“ سپر هٽ ثابت ٿي آهي .گيت ڪان پوءِ 98 ۾ به ڪاجول ٽئي فلمون عشق ”پيار ڪياتو ڊرناڪيا “ ۽ دشمن هٽ ڏنيون آهن، جڏهن ته ڪاجول جي آڪٽوبر ۾ ڪڇ ڪڇ هوتاهي ريليز ٿي رهيون آهن ، بوني ڪپور جي فلم پڪار ۾ هڪ دفعو وري توهين اي آر رحمان جي ميوزڪ تي انيل ڪپور ۽ ماڌوري ڊڪشت کي پر فارم ڪندي ڏسندئو نانا پاٽيڪرفلم جو اهم ڪردار آهي ، گلزار جي ايندڙ فلم ”هوتو تو تو“ ۾ به تبو سان نانا پاٽيڪر آهي، جڏهن ته ثمينه پيرزاده پنهنجي فلم” انتها“ ڪان پوءِ هالي ووڊ جي ”سمر آف 42“ تي ري ميڪ فلم ٺاهيندي، جنهن ۾ هڪ وڏي عمر جي عورت (ثمينه پيرزاده) تي هڪ ننڍي عمر جو ڇوڪرو (شان) عاشق ٿي پوي ٿو ، پاڪستاني فلم انڊسٽري کي جتي ثمينه جهڙي پڙهيل لکيل فلم ميڪر ملي پئي اتي ئي عفت رحيم ۽ آمنه حق جهڙيون خوبصورت ماڊلز به ملي سگهن ٿيون . هوڏانهن زيبا بختيار پنهنجي فلم”بابو“ لاءِ ٽاپ جي ميوزيڪل فلم هئڻ جو دعوي ڪري پئي ، يار محمد شاه جي فلم مهلت جو آخري شيڊيول 12 جولاءِ کان 16 جولاءِ تائين ايبٽ آباد ۾ مڪمل ڪيو ويو، .اقبال ڪاشميري جي ڊائريڪشن ۾ ٺهندڙ فلم مهلت ۾ نديم ، جاويد شيخ، ريشم، ارباز خان ، فرحين ، معمررانا ، يارمحمد شاه ، شگفته پٽو ، منظور مراد اهم رول ڪري رهيا آهن، شيديا ين انگلش گلوڪارائن ۾ جينيٽ جيڪسن کان پوءِ ڊياناڪنگ ۽ مونيڪا مشهور ٿي رهيون آهن، ڊياناڪنگ جا البم چارٽ بسٽر بڻجي

جنهن مهل بيدل پنهنجي ڪمپوزيشن ۾ مظهر لغاري جو ”هوائون نه روڪيو“ گايو هو ته نثار کهڙو، قاضي اسد عابد، نواب يوسف ٽالپر کان وٺي سڀ جهومڻ لڳا هئا، ۽ مون وڏي فخر سان سوچيو ته بيدل سنڌ وٽ واحد سريلو ڪمپوزر آهي.

وڪامجي رهيا آهن ، پرتازو ” باڊي گارڊ“ واري وٽني هوسٽن جو نئون گيت سيني کي ملهه ماري ويو آهي، انهيءَ کي چوندا آهن ته اولڊ اِن گولڊ ، تازو اٽليءَ ۾ هڪ شاندارا ڪيٽ واڪ شو ٿيو، جنهن ۾ سموري دنيا جي ڊيزائنرز حصو ورتو ، مرحوم جياني ورساس جي ڀيڻ ازابيلا ورساس خاص طور تي ورساس پرا ڊڪٽس سان انهيءَ ڪيٽ واڪ ۾ شرڪت ڪئي ، سندس پراڊڪٽس کي حسب معمول پسند ڪيو ويو ، جياني جي قتل کان پوءِ جياني جا سموري دنيا ۾ 102 بوتيڪ ازا بيلا هلائي رهي آهي ، انهي ڪيٽ واڪ ۾ پيرس مان آيل پالوماپڪاسو به شرڪت ڪئي، پالوما مشهور آرٽسٽ پڪاسو جي ڌي ء آهي ۽ پيرس جي زبردست پر فيوم ميڪر ۽ جوئلري ڊيزائنر آهي پيرس ۾ ڇوڪرين جي ڪلائين ۾ بريسلٽ کان وٺي سندن پرس ۾ ڪلونز ۽ پر فيوم پالوماجائي هوندا آهن. ڪراچي ۾ توهين پالوما جي فيوم ”Tentatian“ٽن هزارن ۾ وٺي سگهو ٿا. ڇا توهان کي خوشبو اچي پئي ؟ خوشبوئن واري شهر خيرپور ۾قربان منگي جهڙي مٺڙي ماڻهو شاگردن لاءِ ڪمپيوٽر سينٽرکوليو آهي- سنڌ جي هر ڳوٺ ۾ وسندي وارن کي گهرجي ته ڪمپيوٽر کي عام ڪن، انٽرنيٽ عام ٿيندي ئي خود جهالت ڀڄي ويندي ، پي ٽي سي طرفان ماهوار ٻه هزار پيڪيج ڏيڻ جي باوجود سنڌ جي عام ماڻهو لاءِ انٽرنيٽ اڃا ناممڪن بڻيل آهي پر جيڪڏهن چاهجي ته انٽرنيٽ کي عام ڪري سگهجي ٿو، تازو ڪنهن ٻڌايو ته انٽرنيٽ تي ڪالاباغ ڊيم جا تفصيل به ڏنا ويا آهن ۽ سنڌين کي گهرجي ته ڪات کهاڙا کڻي انهي کي ردڪن ، ڇو ته قمر الزمان شاه مطابق ته ڪن جيالو جسٽ جي چوڻ مطابق اهو ڊيم اڳيان هلي لاهور واري موٽروي جو ٻيڙو ٻوڙيندو، بهرحال چوڻ جو مقصد اهو ته پڙهيل لکيل سنڌي ڪمپيوٽرتي انٽرنيٽ ، اي ميل ۽ ايٽ ڪام کي به انجواء ڪن ” دي پريٽي وومن“ ڏسي مون کي جو ليارا برٽس وٺي هئي ،آف ڪورس سيني کي وٺي هئي ، پوءِ وري اسٽيون اسپيلبرگ جي فلم ”دي هوڪ “ ۾ آئي ، جوليا تازو ” مائي بيسٽ فرينڊس ويڊنگ ۾ زندگي جو يادگار رول ڪيو آهي، سو سالار جي قافلي وارا، انهيءَ فلم کي ضرور انجواءِ ڪجو، جڏهن مني رتنام روجاء بومبي تمتنازعه ليڪيون ويون پرهه مني رتنام جي فلم ” دل سي “ ڪنهن جي دل ته نئي رنجائي؟ ڪنهن زماني ۾ ڪلاڊيا ڪلين ۽ ورساس پراڊڪٽس جي صرف ايڊورٽائيز ڪو سمپوليٽن ياووگ جهڙن

فيشن ميگزينز ۾ ڏسبي هئي پر هاڻ انهن ڪمپنيز جون شرٽس ۽ ٻيون پراڊڪٽس ڪراچي، حيدرآباد ۾ دستياب آهن . ياد رهي ليڊي ڊيانا جڏهن گذريل آگسٽ ۾ گذاري وئي هئي تہ ڪيس حادثي مهل ورساس جي هيل واري سينڊل پيل هئي، هوڏانهن ڪراچي جي گليمرون ڪان ولي حيدرآباد جي گل سينٽر تائينToMMy جون ٽي شرٽس هاٽ ڪريزبڻيل آهن. نائوڊونٽ ريمائنڊمي ايشورياراءِ، آئي جسٽ لَوِديٽ بيب، يونو ايش هينٽر رشي ڪپور جي ڊائريڪشن ۾ ٺهندڙ فلم "آب لوٽ چلين " ۾ اڪشي کناجي هيروئن طور اچي رهي آهي ، فلم ۾راجيش کنا بہ اهم رول ڪري پيو، جڏهن تہ اڪشي کناجو ڀاءُ ونودکنا جو وڏو پٽ راهول کنا، جيڪو ايم ٽي وي جو V.J آهي ، سوعامر خان سان ديپا مهتہ جي فلم "ارٿ"سائن ڪري چڪو آهي، زي ٽي وي جي سيريل امانت جي بڙي بُوا، فلم غلام ۾ وڪيل جو رول ڪيو آهي ، ڇا اوهان ڄاڻو ٿا؟ اميتاڀ بچن چيو تہ اڄ بہ هو يش چوپڙا، پر ڪاش مهرا،من موهن آنجهاني ڊيسائي ، هري شي ڪيش مکرجي جهڙن فلم ميڪرز کي مس ڪري ٿو ، ۽ انهن جي طرفان ڪوبہ رول مليو تہ هو انڪار نہ ڪندو ۽ جيستائين آئون فلم ڏسندڙن جي نظر ۾ پوڙهو نہ ٿيان، آئون جوان رول ڪندو رهندس ، پوءِ ڀلي آئون 90 سالن جو ڇونہ ٿي وڃان "هري شي ڪيش مکر جي نئين فلم جهوٽ بولي ڪو اڪاٽي ۾ جوهي چاولا وار سڌا ڪري ڇوٽي ڪئي آهي تہ جيئن فلم ۾ وڌيڪ نيچرل لڳي ،فلم جو هيرو انيل ڪپور آهي ،۽ هوڏانهن بوبي ديول جي ايندڙ فلم "قريب"جلد رليز ٿي رهي آهي، انهي فلم جي هيروئن نيشالا فلم ميڪر وڌو ونود چوپڙا چيو آهي تہ مون ڄاڻي واڻي پنهنجي هيروئن کي فلم جي رليز کان اڳ واڪو نہ ڪيو آهي ،۽ منهنجي هيروئن جو آواز ايترو تہ زبردست آهي ،جو فلم ڏسندڙن کي موهي وجهندو "قريب "جا ٽريلرز ڏسي مون کي محسوس ٿيو تہ قريب جي هيروئن وحيده رحمان وانگر حقيقي سونهن جي مالڪ آهي ،۽ هڪ دفعو وري لو

اسٽوري فلمن جا چرچا وڌيڪ هلي رهيا آهن ،سنگيتا جي حڪمراني هلي پئي "ڪلونا"کان ولي "نڪاح "بہ سپر هٽ وئي آهي ۽ انهيءَ کانپوءِ سنگيتا جي فلم "هرجائي "پڻ سنو بزنس پئي ڪري ۽ سندس نئين فلم "دوبولد پاني "پڻ جلد رليز ٿي رهي آهي. سيد نور جي ايندڙ فلم "دوپٽا جل رهاهي"پڻ رليز ٿي رهي آهي جنهن ۾ جيڪي ڇوڪريون شاديءَ کان پوءِ ساهورن جي ظلم ڪري، چلها ڦاٽڻ جي ڪري سڙي مري وينديون آهن ،فلم ۾ نديم جي پيڻ ريشم انهن حالتن جو شڪار ٿئي ٿي، فلم عورتن کي وڻندي ۽ انهيءَ حوالي سان شمير آرا جي فلم چپڪي چپڪي (معمر رانا،ريشم) پڻ گفتگو جوموضوع بڻيل آهي ،يار محمد شاهہ جلد ايران جي تعاون سان هڪ فلم معجزه ناهي رهيو آهي ، جنهن ۾ ايران ۽ پاڪستان جا فنڪار ڪم ڪندا،فلم

يار محمد شاهہ جلد ايران جي تعاون سان هڪ فلم "معجزه"ناهي رهيو آهي، جنهن ۾ ايران ۽ پاڪستان جا فنڪار ڪم ڪندا، فلم جي شوٽنگ ايندڙ مهيني شروع ٿي ويندي.

جي شوٽنگ ايندڙ مهيني شروع ٿي ويندي ،ايران جي فارابي پروڊڪشن ،جنهن هالي ووڊ جي معيار جون فلمون ناهيون آهن.، يار محمد شاهہ سان گڏجي اها فلم معجزه ناهڻ جو اعلان ڪيو آهي، ۽ فلم جي ڪهاڻي پڻ يارمحمد شاهہ، ايران فيڪس ڪئي آهي ، جڏهن تہ تازو ايران جي دوري تي يار محمد شاهہ فارابي پروڊيڪشن سان انهي فلم جو معاهدو ڪيو آهي سالار جي پڙهندڙن کي عرض آهي تہ شوبز چاٽ تي تفصيلي ۽ صحتمند تنقيد ڪن . اميد تہ اڪر قبول پوندا. هلندي هلندي اهو ٻڌايان تہ انااميڪا جو نئون گانو ڪهين ڪرتا هوگاوهہ ميرا انتظار" راڳهيشوري جو نئون وڊيوگيت گهڻا مقبول ٿي رهيا آهن ، سلمان خان جي تازين فلمن جي ڪاميابي کي مد نظر رکندي سندس نئين فلم" بنڌن" اچي پئي، جيڪا ٽن مهينن ۾ ٺهي آهي، جنهن ۾ سلمان خان جي هيروئن رميا آهي، جڏهن تہ جيڪي شيروف ، اشوني ڀاوي پڻ آهن، هوڏانهن چينل وي جي V.J روبي ڀاٽيہ جو پنهنجي مڙس نيتن ٻالي سان نئون گيت آيو آهي ، جنهن ۾ روبي ڏادي ڊيشنگ آئي آهي، اسٽار پلس غائب ٿي 24 جولاءِ تي وري اسٽار ورلڊ جي نالي سان واپس اچي ويو آهي،ڇو تہ ڪيبل تي توقع مطابق ماڻهن ڪنيڪشن نہ ورتا، ڏسجي تہ اسٽار ورلڊ جو اهو فري پري ويو ڪيستائين هلي ٿو.

بقايا: بين الاقوامي ڪمپني

ان ڳالهہ جو دارو مدار اسان جي رويي ۽ سوچ تي آهي. ان ڳالهہ کي ائين واضع ڪري سگهجي ٿو تہ اسان موجوده مسئلن جو صحيح حل چاهيون ٿا، جنهن جو قوم مٿان ڏکهو اثر پوي. يا موجوده مسئلن جو سرسري يا سطحي حل ڪڍي مسئلن کي زياده گنڀير بنائي ايندڙ نسلن جي حوالي ڪرڻ چاهيون ٿا. اهو هڪ اهڙو سوال آهي جنهن جي جواب ٺي جيڪڏهن نہ سوچيو ويو ۽ ڪا حڪمت عملي نہ بنائي وئي تہ اسين هڪ ڊگهي عرصي تائين غير ملڪي معاشي تسلط جو شڪار ايئن رهنداسون جهڙي طرح عام ماڻهو ان بار هيٺ وڌيڪ دٻجندو پيو وڃي ۽ ملڪ جو هڪ ننڍو مخصوص طبقو جيڪو آڱريون ٺي ڳڻڻ جيترن روشن شهرن جي جڳمڳ علائقن ۾ رهي ٿو سو طبقو پنهنجو رشتو ۽ ناتو بيروني طاقتن سان اهڙي طرح ڳنڍيندو ويندو جو هو نہ صرف عام ماڻهو کي پنهنجي رعيت بنائي رکندو بلڪ بيروني طاقت جي رعب ۽ دٻو ٻي کي بہ عام ماڻهو مٿان مسلط رکڻ جو ذريعو ۽ وسيلو بڻجي ويندو جنهن سان ان جي ذاتي ۽ طبقاتي مفاد کي وڌيڪ ترجيح ملندي رهندي.

ڇا ايم ڪيو ايم حڪومت کان الڳ ٿيندي؟

احمد خان چانڊيو

ايم ڪيو ايم سان لاڳاپيل وفاقي وزير خالد مقبول صديقي حڪومت کي استعيفيٰ جي ڌمڪي ڏني آهي، سنڌ اسيمبليءَ جي اسپيڪر نواب مرزا ۽ هڪ ٻئي صوبائي وزير استعيفي ڏني آهي. ۽ پيپلز ليگ حڪومت ۽ ايم ڪيو ايم وچ ۾ هلندڙ ”سرد“ جنگ ”گرم“ جنگ ۾ تبديل ٿيڻ جهڙي صورتحال پيدا ٿي وئي آهي. اها حقيقت آهي تہ ڪراچي ۾ متحده جي ڪارڪنن جي ٿيندڙ قتل جي سلسلن نواز سرڪار ۽ متحده وچ ۾ وٿيون پيدا ڪيون آهن، پر سوال اهو ٿو پيدا ٿئي تہ ڇا واقعي بہ متحده حڪومت کان الڳ ٿي ويندي؟

سياسي جوڙتوڙ جي ماحول ۾ اهڙا چونڊيل گروپ جيڪي اڪثريتي جماعت جي مجبوري هجن ٿا، تن جي سياسي ڪلچر ۾ سياسي دهمان (بليڪ ميلنگ) ذريعي مراعتون حاصل ڪرڻ شامل هجي ٿو. جيئن تازو پارٽ ۾ جي لليتا بي جي پي سرڪار سان رويو اختيار ڪيو. تنهنڪري ايم ڪيو ايم مان اهڙي توقع فطري عمل هيو. جنهن جو مثال حڪومت نهڻ وارن ڏينهن کان وٺي سندن ”حڪمت عملي“ آهي.

جڏهن کان ڪراچي ۾ آپريشن شروع ٿيڻ جون افواهون اٿيون آهن، تڏهن کان الطاف حسين جا حڪومت کان الڳ ٿيڻ وارا بيان اخبارن جي شهہ سرخين ۾ ايندا رهيا آهن، پر هر دفعي انهن بيانن ۽ دهمانن جي قيمت وصول ڪئي وئي آهي.

تازو جڏهن ايم ڪيو ايم کي نواز حڪومت ۽ رياست طرفان ڪجهہ ”تڪليف“ پهتي تہ هنن ڪالاباغ ڊيم جي مخالفت ڪئي ۽ جسقم سان اتحاد پڻ ڪيو. جيتوڻيڪ ان اتحاد جا بيان ڪيل مقصد سنڌ دشمن سازشن ۽ فيصلن خلاف گڏيل جدوجهد ٿي آهن، پر ڏسڻ وارن ڪجهہ ٻيو بہ ڏٺو. اتحاد کان ڪجهہ ڏينهن بعد جڏهن سنڌ اسيمبلي ۾ رٿ پيش ڪئي وئي تہ متحده وارن ان جي سپورٽ نہ ڪئي ڇوڻ وارن چيو تہ” اهو اتحاد دراصل هڪ ڪارڊ هو جنهن کي ايم ڪيو ايم ”سرڪار“ وٽ ڪيش ڪرايو. جنهن جو ثبوت متحده جو ڏرٽي ۾ نہ شريڪ ٿيڻ آهي.

جيتوڻيڪ استعيفيٰ وارو بيان اڳين بيانن جي ان رعايتون حاصل ڪرڻ لاءِ هڪ ڌمڪي آهي پر ڪجهہ حلقن جو چوڻ آهي تہ ”اهڙو بيان ايم ڪيو ايم خلاف شروع آپريشن جو نتيجو آهي ۽ امڪان آهن تہ ايم ڪيو ايم حڪومت کان الڳ ٿي، جنهن جي نتيجي طور سنڌ ۾ جتوئي حڪومت خاتمو اچي.“

پر تصوير جو هڪ ٻيو رخ بہ آهي. متحده جي چونڊيل نمائندن ۽ ڪجهہ وزيرن تي اڳ ئي ڪيس داخل ٿيل آهن ۽ ڪيترائي اڳواڻ عارضي طور آزاد ٿيل آهن. متحده جي الڳ ٿيڻ جي صورت ۾ وفاقي سرڪار هنن خلاف ڪارروايون نہ ڪندي؟ سڀ کان وڏي ڳالهہ تہ متحده خلاف آپريشن سندن اهڙي قدم کانپوءِ تير نہ ٿيندو؟

امڪانن مان ڪهڙا درست ثابت ٿا ٿين ۽ ڪهڙا غلط، انهن جو فيصلو تہ حالتون ئي ڪنديون. پر سوال اهو آهي تہ هن پوزيشن ۾ جڏهن ايم ڪيو ايم خلاف ڪارروائيون هلندڙ آهن ۽ رياست ڪين ”لٺ ۽ چٽ“ ڏيکارڻ واري حڪمت عملي تحت Handel ڪري ٿي، ايم ڪيو ايم ڪهڙو اختيار ٿي ڪري؟

بهرحال اها حقيقت آهي تہ حالتن ايم ڪيو ايم کي Isolate ڪري ڇڏيو آهي ۽ اهڙين حالتن ۾ ٻين ڌرين سان سندن اتحاد فطري حڪمت عملي جو نتيجو آهي، پر اها بہ حقيقت آهي تہ متحده جون اهڙيون حڪمت عمليون سندس مفادن جي ابتڙ نہ هونديون. هن وقت متحده سامهون بہ آپشن آهن. هڪڙو تہ هو ”ڌمڪين“ ذريعي ڪجهہ رعايتون حاصل ڪن يا وري حڪومت کان الڳ ٿي مڪمل طور تي ٽڪر واري پوزيشن ۾ اچن. انهن ٻنهي آپشن مان متحده پنهنجي مفادن کي نظر ۾ رکي فيصلو ڪندي.

ماهوار ”سالار“ مئگزين لاءِ سڄي سنڌ ۾ نمائيندا گهرجن صحافت سان دلچسپي رکندڙ محنتي نوجوان ڄاڻايل ائڊريس تي رابطو ڪن:
(سالار سٿ)

نظم

آسي زميني

آءٌ اهڙي ديس جو واسي جتي،
هر اڳڻ تي خوف جا ڌوهر ڦٽل
۽ گهرن جي سيني ديوارن مٿان
روز وڌندي ٿي وڃي ڪا ڊپ وَل

ٻالپڻ کان عمر جي هن موڙ تي
مان مسلسل روز ڏسندو پيو اچان
ڏينهن جي چهري تي راتين جا زخم
صبح جي مُک تي انڌيرن جا نشان

پيرسن ماضي سَريل هن حال جي
لٽ جي آڌار ڪيسين بيهندو؟
خود فريبيءَ جي سهاري کو ڀلا
سوچيان ٿو، ڪيستائين جيئندو؟

پنهنجي جيئڻ جو سبب پيو ڪو نہ آ
ها، رڳو اتساهہ هڪڙو دوستو!
پاڻ کي زندهہ رکيو پيو ٿو اچي
هن گهٽيل ماحول ۾ او دوستو!

بي زبان ماڻهن جي پيشانيءَ مٿان
غور سان جاچي ڏسو ڇاهي لکيل؟
"يار جي چهري جيئان روشن صبح
ڇا اسان جي ڀاڳ ۾ ناهي لکيل؟"

هيءَ جيڪو سوال بي آواز آ
جيڪڏهن تنهن کي زبان ڪو ڏئي وڃي
پوءِ ڏسجو سا پرهہ ڪئن ٿي ڦٽي
زندگيءَ کي ڪيئن ٿي معنيٰ ملي.

غزل

وقار ناٿن شاهي

مينڻ بتيءَ جي لاٽ ٻري ٿي،
رات جو سينو چاڪ ڪري ٿي.
ٻوڙي انسانيت جي ٻيڙي،
وحشي ڪشتي پاڻ تري ٿي.
هوءَ تہ نينهن نڀائڻ ويئي،
هيءَ وطن جي لاءِ مري ٿي.
ڪوٽ رَنيءَ ۾ رات رني آ،
ڏور ڪٿي ڪا ٻاٽ ڏري ٿي.
جذبــن جي آزادي ڊولـــڻ،
مينديءَ رتڙا ويس ڳهري ٿي.

نظم

زاهد نسيم

ڪاري

هــر ويـڙهـي ۾ ويــو هَل هَلــي،
هوءَ ڪاري هئي، هوءَ ڪاري هئي،
پر پوءِ حـقـيـقـت ظـاهـر ٿـي،
هـوءَ بـي ڏوهي ويـچاري هـئـي.

ڪـو عـيـب نـہ هَن ۾ هـو آيـو،
ڪنهن پاڻس کي هو ڀڙڪايو،
جنهن غيرت ڏيهہ ڏيکاري هئي،
پر پوءِ حـقـيـقـت ظـاهـر ٿـي،
هـوءَ بـي ڏوهي ويـچاري هـئـي.

آڙاهـہ جيــئــان ٻـــري آتــنــدي،
ڪنهن ٻيءَ چيو جلندي پڇندي،
هـوءَ ڇوري ڇپ هـچاري هـئـي،
پـر پـوءِ حـقـيـقـت ظـاهـر ٿـي،
هـوءَ بـي ڏوهي ويـچاري هـئـي.

هوءَ عشق جو اَڻ ٽر اُڌمو هئي،
هـوءَ پيار جو پـوتـر جذبو هـئي،
هـوءَ نـازڪ سـنـدر نـاري هـئـي،
پـر پـوءِ حـقـيـقـت ظـاهـر ٿـي،
هـوءَ بـي ڏوهي ويـچاري هـئـي.

هَن ڪـين سـڃاتـو ڪـوڙن کـي،
پـٽ پاپـيءَ ڇورن جي چٽي ٿي،
پر ماءُ بـہ پـنهنجي مـاري هـئي،
پرَ پـوءِ حـقـيـقـت ظـاهـر ٿـي،
هـوءَ بـي ڏوهي ويـچاري هـئـي.

غزل

علي دوست عاجز

- جُون ۾ جُهڙ ڪري تون هليو آءُ مَن !
سور ورتي سُکن جو وٺي ساءُ مَن!

سَورَ ماحول جو، دل جون دانهون الڳ،
ڪوبہ سمجهي نہ ٿو ڪنهن جو ڳالهاءُ مَن!

- قوم منهنجي الٽ ڪاڏي آ مُنهن رکيو،
سوچ، تَرَ کي هيو کهڙو سوداءُ مَن!

- بندَ ٻڌبا، ڪڇوٽي نہ ٻڌندو جڏهن،
کهڙو رڻ ڏي ڪندو آرَ درياءُ مَن!

- تنهنجو عاجز دعاگو آ تو لئہ سدا،
توکي ڪوسو لڳي شل نہ ڪو واءُ مَن!

غزل

نواز رڪٽاني

ڪا اوسائيل ۽ تاساري جنم جنم جي تاس تہ آهيان،
جا نہ لهي ديدار سوا ٿي پياسي سائي پياس تہ آهيان.
ڇيهون ڇيهون جذبا سوچون، ميڙي سيڙي نيٺ سهيڙيم،
ٽڪرا ٽڪرا دل جا ميڙي، هاڻ جڙي ٿيو راس تہ آهيان.
اُبري اُبري دل ۾ ٻيٺي تڙپي ٽڪجي ساهہ ڪٽي پٺي،
رئندي راس اچا بہ نہ ٿي آ، سائي اجڙيل آس تہ آهيان.
چنڊ ستارا ساڪي آهن، رنگ نظارا ساڪي آهن؛
جيڪا باس نہ باسي سڳهيس سا اڻ باسيل باس تہ آهيان.
باتڻ سان جا ڪسڙي ويئي، رنگ ڀتن جا بگڙي جڻ ويا،
جيڪا ڦاڙي اجلي ويئي سا مان ڦاٽل تاس تہ آهيان.
هر ڪنهن آڏو هٿ جوڙيندڙ، سڀ آڏو جهولي ڦيريندڙ،
جا نہ اجابت ۾ آئي آ، سا اڻ ٽر ارداس تہ آهيان.
جو ٿو عظمت ياد ڏياري، جو ٿو جڻ تهذيب سنواري؛
تاريخن کي جو ڦڙڪائي، اوچو سو انڪاس تہ آهيان.
سوپيا وان سراپا سچ جيان، سوجهہ اوجر ٻرندڙ مچ جيان،
سونهن تہ منهنجي ڪمزوري آ، نينهن ۾ تڏهن نراس تہ آهيان.
بگهڙن جو دوناڙيل ڪاڏل، ڇتن ڪتن جو ڇيڇاڙيل،
جنهن سان ريتا روڊ ويا ٿي، مان سو ڇچريل ماس تہ آهيان.
مان بن واسي رامچندر جو، مان ٿي گيان آهيان گوتم جو،
ارجن جي اوتار جو پالو، ڪرشن جو احساس تہ آهيان.
ٻول پرم جا آيس پورڻ، انڌن عقيدن کي ٿوڙڻ،
ذاهپ ذات ذڏيل جو ذايل ويساهيل وسواس تہ آهيان.
ميران جي محبت جو ساگر، نانڪ جي نرواڻ جو تَرُ ٻرُ،
ويدانيت جي مول متي جو مان ٿي ڪاليداس تہ آهيان.
چيٽ نواز ڦٽو چوڏاري، هيرِن ۾ سا خوشبو ساري،
جت ڪت چاهت جي چؤياري، وکريل سوڻي واس تہ آهيان.

غزل

امتياز عادل سومرو

هر وقت خيالن کهڙن ۾ تون گم ٿي رهين ٿا سوچين ٿي،
ڪنهن مهل اکين ۾ ڳوڙها ٿئي ڪنهن مهل وري تون مرڪين ٿي.
آ تنهنجي دل جو چين ڪٿي ۽ ننڊ اکين مان وٺي ڪاڏي!
وٺي رات تہ ڪيڏي گذري آ چنڊ تارن ۾ ڇا ڳولين ٿي.
تون لڙڪ اگهي ڇڏ اکڙين جا ۽ وار وکيريل ٺاهي ڇڏ،
ڪجهہ دل کي پي سمجهاءِ تہ تون ايڏو بہ ڀلا ڇو تڙپين ٿي.
ڇا چوڻ ٿي چاهين چئہ تہ سهي ڇا لاءِ ايئن چپ بيٺي آن،
هٿ ۾ ٿي ڪتابن کي بيٺي هر بند ٿي ڪرين هر کولين ٿي.
دل مان بہ تہ منهنجي يادن کي هٿ ساڻ مٽائي ڇڏ تہ چوان،
مي ڇا ٿي پيو جي منهنجي اڄ تصوير ڪٽي تون ساڙين ٿي.
وس پيار ۾ دل ٿي ڇا هلندو وک وک تي مڙي ٿي پاڻ ڏسين،
اکڙين کي ڪٽي ڪوشش بہ ڪري عادل ڏي ڏسڻ کان روڪين ٿي.

وائي

گوهر گل ڳوري

ڪنهن جي نيڻن کي،
ننڊ نہ آئي آ.
پائر ٽاٽي تي ٽنگيل،
گهر ۾ ويٺن کي،
ننڊ نہ آئي آ.
ٻڪ جي پاڪر ۾ ٻڪيل،
هيسيل هيٺن کي،
ننڊ نہ آئي آ.
ننڍڙا ٻار سهمي پيا،
پرندڙ ميٺن کي،
ننڊ نہ آئي آ.
ڳوٺ ڪلي اسڪول ويو،
مرشد ڦيٽن کي،
ننڊ نہ آئي آ.

غزل

اسحاق راهي

عشق ۾ آ ابتدا مون کان بہ ٿي توکان بہ ٿي،
پيار ۾ پَرَ انتها مون کان بہ ٿي توکان بہ ٿي.
هر قدم تي هر وفا مون کان بہ ٿي توکان بہ ٿي،
پيار ۾ اي دل! خطا مون کان بہ ٿي توکان بہ ٿي.
عشق جي آداب خاطر پيار جي طرفان سڄڻ،
بارها اي من پڇا مون کان بہ ٿي توکان بہ ٿي.
پيار جا سجدا ڀلي ڏيندا رهياسين پوءِ بہ،
ڪا نماز آهي قضا مون کان بہ ٿي توکان بہ ٿي.
رنجشون ٻي ٿي رهيون تنهنجي ۽ منهنجي درميان،
۽ دلي آهي دعا مون کان بہ ٿي توکان بہ ٿي.
عشق جي تابش ڏنا مِنِ حوصلا هر موڙ تي،
ڳالهہ اهڙي برملا مون کان بہ ٿي توکان بہ ٿي.
آزمائي توبہ راهي ڪي ڏٺو هر موڙ تي،
آهي دردن جي دوا مون کان بہ ٿي توکان بہ ٿي.

غزل

آسي زميني

توٽي پنهنجن سپنن جا هن ڏاڍا گهايل پير،
سايبائن کي پهچي ويندا آخر دير سوير.
نازڪ ٻوٽا پٽرن مان ڪيئن نسري پوندا آهن،
ڦوهڙي جي موسم ۾ تون جاچي ڏسجان هير.
ڪنهن کي روڪڻ لاءِ تون راهن ۾ ڪاوا پيو کوڙين؟
سانوڻ جي سنڌوءَ جو رستو روڪي سگهندو ڪير؟
جيجل! تنهنجي جهوليءَ ۾ ائين ڪيئي ڪنڊ ڪري پيا،
جهڪ لڳڻ سان پٽ پون جئن ڳاڙها ڳاڙها ٻير
آزاديءَ جي سُندر ناري پنهنجي گهر آڳر ۾،
آسي آخر ايندي نچندي ڇم ڇم پائي ڇير.

غزل

عنايت راهي سومرو

سڄڻ سان نينهن جو ناتو لڳائي پاڻ ويناسين،
سمورو حال دل هن کي سڻائي پاڻ ويناسين.
گهريو محبوب جي نالي تي آسائل اچي مون کان،
پرينءَ جي نانءَ تان سڀ ڪجهه لٽائي پاڻ ويناسين.
وڃائي سڀ ڪو گلڙا ٿو پيو راهن ۾ اي همدم!
سڄڻ لئہ سيج اکڙين جي وڇائي پاڻ ويناسين.
ڏسو! دل ڪيتري آهي، الهيءَ ۾ معجزي وانگر،
وڏو درياءَ دردن جو سمائي پاڻ ويناسين.
اڃان تائين ٿا لوڙن پيا گهڻا عشق و محبت ۾،
اسان منزل تي ڪشتي کي پڄائي پاڻ ويناسين.
اسان تنهنجي جدائيءَ ۾ وري لڙڪن سان اي راهي،
اجايل دل جي ڌرتيءَ کي پسائي پاڻ ويناسين.

نظم

ساحر غلام حسين ڏيپر

آ، رام ڪٿي، رحمن ڪٿي
رحمن ڪٿي، يزدان ڪٿي
هتِ ڪفر جي ڪار هلي ٿي پئي
ڏسجي ٿي نٿو ايمان ڪٿي
جنهن اٿي لٿي جي ڳالهہ ڪئي
تنهن حاڪم جو اعلان ڪٿي
جو ڪوڙين ملهہ وڪامي ٿو
تنهن ماڻهوءَ جو آ مان ڪٿي
هن ظلم جي ڪاريءَ رات ۾ ڏسِ
آ تنهنجو آخر ڏيان ڪٿي
ارمان اڌورا رهجي ويا
ٿيو دلين جو درمان ڪٿي
ڪو لڄ لتاڙي ويٺو آ
انسان بڻيو شيطان ڪٿي
جهالتين جي جهڳين جا اي ساحر
ڏسجن ٿي نٿا نِشان ڪٿي.

نثري نظم

مظفر منگي

ايڏا منجهيل
ايڏا هيسيل
صدين کان هيو
ننڊ پيل
ڌرتي جيڪا
دور اڳيئن ۾
لکين ڪوهن تائين
هُئي ڦهليل
ساهاڻي وڃي باقي بچي آ
جنهن تي بہ نظرون
دشمن جون
رولاڪن جون
شهرن تي قبضا ٿي ويا هِن
لاشن جا تحفا ملي رهيا هِن
هي جيڪي هيڏو
ڪيسَ ڏسو ٿا
قتلام ڏسو ٿا
ڪيڏو هت ماتام متل آ
ڪيڏو هت قهرام متل آ
ڇاجي لاءِ شهر سڙن ٿا؟!
هيڏا ماڻهو روز مرن ٿا.
ڇا جون تياريون ٿي رهيون هِن؟!
ڪجهہ تہ سوچيو
ڪجهہ ويچاريو
ڳوٺ جاڳايو
ويڙها وسنيون
واهڻ جاڳو
ننڊ گهڻي ڪيوَ
هاڻي جاڳو
ٻيلي جاڳو.

چؤسٽا

سڄڻ سيتائي

راحتون ڪنهن کي مليون ناهن ڪٿي،
چاهتون ڪاڏي ويون آهن ڪٿي،
ڏور دهشتگرد ڪان آئون ٿو پڇان،
درد واريون مي دليون ڏاڍهن ڪٿي،

●

مرڪي مون ڪاڻ هي نظارا ٿا پڇن،
سمنڊ ڪشتيءَ ڪنارا ٿا پڇن،
زندگي جو فلسفو ڇاتو اٿئي،
آڀ ڌرتيءَ ستارا ٿا پڇن.

پنجڪڙا

اسحاق سميجو

تون بہ خوشبو، هوا، خدا وانگر
مستقل ئي لڪي رهي آهين،
پوءِ بہ محسوس ٿي رهي آهين،
دل ئي دل ۾ گهريل دعا وانگر،
تون بہ خوشبو، هوا، خدا وانگر.

●●●

نيڻ منهنجا هوا تي رُلن ٿا،
ڇو خدا جيئن لڀين ڪونہ ٿو تون؟
ساڀيا تي اچين ڇو نہ ٿو تون؟
خواب سڏڪي ڏکن تي سُمهن ٿا.
نيڻ منهنجا هو تي رُلن ٿا.

●●●

ڏوڙِ ڀٽڪي پنيان ڇرين وانگر!
تنهنجي ڳاڏي تہ ٿي وئي اوجهل،
سُن نيڻن سان مان اڃان بيٺل
دل ڌڙڪي اڃان ڇرين وانگر،
ڏوڙِ ڀٽڪي پنيان ڇرين وانگر!

●●●

بس اوهان جي ڳوٺ جي پرسان لنگهي!
رات هُئي، ڪاشيءِ نظر آئي نٿي،
۽ اوهان جي ڀي خبر آئي نٿي،
دل تہ دل، نيڻن جي سڪ پُوري نٿي،
بس اوهان جي ڳوٺ جي پرسان لنگهي!

●●●

چنڊ تو ناوَ سان هلي ڳڏ ڳڏ.
ٻار ٻاڄَل تي ٿا ڇَڪي ڪيڏن.
مڙس ڪي ونجهہ ۾ ڏسي ٿي مگن.
۽ وني ٿانوَ ٿي ملي ڳڏ ڳڏ.
چنڊ تو ناوَ سان هلي ڳڏ ڳڏ.

چئوسٽو

شفيق "آزاد" ڪانڌڙو

جيون جڻ ڪو سور لڳي ٿو،
زخمي چڪنا چور لڳي ٿو.
گهايل گهايل يار ستايل،
تو کان جڏهن ڏور لڳي ٿو.

نثري نظم

ممتاز جروار

ميندي‌ءَ سندا ڌماڪا ۽ وڄت دهل جي،
ٻڌڻ ٿا چاهيون!
ڪي لاڏا ڀڙاڏا،
شور شهنايون،
ڪي ونواهہ مبارڪون،
ڪي ڪاڄ عقيقا، دعوتون
ٻڌڻ ٿا چاهيون!
ڪي نکريل رنگ ميندي‌ءَ جا،
نہ ڪي ڊيم رت جا،
ڏسڻ ٿا چاهيون،
نہ بمن جا ڌماڪا،
نہ روپئي جي بيهوشي
مگر ريڊئي ۽ ٽي وي جا ٽڪر ٽڪر
ڏسڻ ٿا چاهيون،
نہ دشمن جو رت،
نہ ئي اکڙين پنهنجين مان،
لڙڪ وهائڻ ٿا چاهيون.
مگر وڙهڻ ٿا ڄاڻون،
ٻڌائڻ ٿا چاهيون،
پکهر رت پنهنجا وهائي سگهون ٿا،
سربہ پنهنجا لهرائي سگهون ٿا
هڏڙا پنهنجا ٻارڻ بنائي
جسم پنهنجو وڃائي،
ها، وڃائي بہ سگهون ٿا
پر ٻڌائڻ ٿا چاهيون،
هي معيشت جا ڌماڪا،
هي ڊيمن جا ڳيچ ۽ سهرا،
ٽي وي ۽ ريڊيي جي بيماري
هي دعوتون ۽ اعلان اوهان جا،
نہ ٻڌڻ ٿا چاهيون.
نہ ڏسڻ ٿا چاهيون،
ڇڏيو اسان کي!
اسين ميندي‌ءَ سندا ڌماڪا ۽ وڄت دهل جي
ٻڌڻ ٿا چاهيون
ٻڌڻ ٿا چاهيون.

نظم

بخت عابد

اسان وٽ اي جانان آهي بيقراري،
رڳو انتظاري رڳو انتظاري.

اوهان وٽ تہ گلڙن جي سرهاڻ آهي،
اسان وٽ تہ اکڙين ۾ مهراڻ آهي،
اوهان جي ئي الفت جي بس ڪاڻ آهي،
ٿئي محبت عبادت ۾ گذر رات ساري،
اسان وٽ اي جانان آهي بيقراري،
اوهان آهيو دنيا ۾ لولاڪ جانان،
اسان آهيون دنيا ۾ رولاڪ جانان،
اسان وسائي آ محبت ۾ خاڪ جانان،
نڪي باغ مسرت نڪي ڪا بهاري،
اسان وٽ اي جانان آهي بيقراري.

اسان رات وڏينهان ڄڻندا رهون ٿا،
پتنگ جان اي جانان پڇندا رهون ٿا،
غزل گيت توتي ئي لکندا رهون ٿا،
بي رنگ هولي بي مزي آ ڏياري،
اسان وٽ اي جانان آهي بيقراري.

رڳو ساز الفت جا من ۾ وڄن ٿا،
هت مستيءَ ۾ عابد ڪيئي نچن ٿا،
معراج محبت ڪي بس هي چون ٿا،
اهڙي باهہ من ۾ آهي عشق ٻاري،
اسان وٽ اي جانان آهي بيقراري،
رڳو انتظاري رڳو انتظاري.

نثري نظم

گلزار

هڪ مظلوم
مجبور
ڪنهن ملي وٽ آيو
چيائين:
هڪ ظالم جابر کي"
ان جي ظلم جو"
سِلو ڏيڻ چاهيان ٿو"
اسلام ڇا ٿو چئي"!؟
مُلي ڏاڙهيءَ تي هٿ ڦيرائي،
معنيٰ خيز مرڪ مرڪي چيو،
تون ظلم سهندو رهہ گلزار"
هت ظلم جيترا وڏيڪ سهندين"
جنت ۾ از نسبت سان سُک پسندين"
مظلوم اطميناݨ سان واپس وريو،
۽ شاعر مُلي تي ٿُڪار وِڌي.

غزل

جوهر بروهي

ٽٽل آس جا ڪي اشارا ٿو چونديان،
مان پنهنجي غزل لئه سهارا ٿو چونديان.
***

جي گهوري سگهن ساهه سر سونهن جي لئه،
مان اهڙا سچڻ نينهن وارا ٿو چونديان.
***

هي ڌرتي به منهنجي، هُئي پار منهنجا،
مان سنڌوندي جا ڪنارا ٿو چونديان.
***

اسان کي نئين راهه جو ڏس ڏين، جي،
سفر لاءِ اهڙا ستارا ٿو چونديان.
***

پڄاڻان پيئڻ جي رکن ظرف زنده،
سان موڪي جي خاطر متارا ٿو چونديان،
***

رکي تنهنجي سيني تي سَرَ، سڌ ڪيو مون،
اهي پنهنجا ڳوڙها ڪسارا ٿو چونديان.
***

چميم تنهنجا چپ، تو پڇيو هو: هي ڇا هي؟
حياتي لئه امرت جي ڌارا ٿو چونديان.
***

وٺي ذات جي وات، جوهر بروهي!
پٽائي، سچل سائين پارا ٿو چونديان.

غزل

صابر ”جوش“ چانڊيو

نغما نغما منهنجون سوچون،
جلوا جلوا منهنجون سوچون.
چنڊ ٿو مون سان گڏجي مرڪي،
ڪرڻا ڪرڻا منهنجون سوچون.
جذبن جي مان وادي آهيان،
پڙلا پڙلا منهنجون سوچون.
نفرت جي هن روز تپش ۾،
پاڇا پاڇا منهنجون سوچون.
هي ٻي منهنجو هو ٻي منهنجو،
ناتا رشتا منهنجون سوچون.
مون کان پوءِ ٻي رهنديون صابر،
سپنا سپنا منهنجون سوچون.

گيت

زاهد ٻپڙ

مور پپيها ٻوليون ٻولن،
باغن ۾ ٿي آهه بهاري،
سنڌڙي منهنجي ڏاڍي پياري.
ساوڪ سارو ملڪ ڏسان ٿو،
گونچن وهوا ڪئي گلزاري،
سنڌڙي منهنجي ڏاڍي پياري.
ٻهڪيل مک مارن جا ڏسندي،
دل کي ملندي آه دلداري،
سنڌڙي منهنجي ڏاڍي پياري.
جنت کان وڌ منهنجي ڌرتي،
سون برابر سمجهان واري،
سنڌڙي منهنجي ڏاڍي پياري.
مان اسان جو مزدور سان،
شان اسان جو هاري ناري،
سنڌڙي منهنجي ڏاڍي پياري.
ميري اک سان جيڪو ڏِسندو،
ان لئه آهيون ڪانءُ ڦهاري،
سنڌڙي منهنجي ڏاڍي پياري.
قوم وطن جي ويريءَ سان پڪ،
زاهد جنگ اسان جي جاري،
سنڌڙي منهنجي ڏاڍي پياري

غزل

امر اوڏ

جڏهن کان اوهان سان جدائي ٿي پئي آ،
درد ۾ اسان وٽ به سوائي ٿي پئي آ.
ڏسي حال پريشان ڪلي ٿي خدائي،
دنيا به ڪيڏي نه تماشائي ٿي پئي آ.
زماني جي گردش ۾ اچڻ کان پرين پو،
سنڌ ۽ سوچ ۾ ڪجهه اوچائي ٿي پئي آ.
ڪيون ڳالهيون تو هيون ارپڻ جيون جون،
هيئر کان ڇو ظاهر بي وفائي ٿي پئي آ.
ٿيو برپا طوفان ڪيئن جيون ۾ منهنجي،
تنهنجي پيار جي شايد رهنمائي ٿي پئي آ.
شدت پيار منهنجي جي تڙپائي توکي،
اوهان من ۾ توڙي جو مدائي ٿي پئي آ.
ڇڏجي دل لڳائي هاڻ ان سان ”امر“
پنهنجي ساٿي اڄ ڪلهه جا تنهائي ٿي پئي آ.

ديس کي بچايو

الحاج شاهنواز ”مسافر“

هي ديس سنڌ وارو انمول آ اسان جو
وڏ قرب پيار وارو ماحول آ اسان جو
هر هنڌ چا ته سنڌي چؤ ٻول آ اسان جو
ايمان ساڻ پختو هر قول آ اسان جو
اتحاد ۾ رهو ۽ هاساڻ ها ملايو
گڏجو پيا سدائين ۽ روح سڀ رلايو
آهي ته يار پنهنجو بلڪل سماج ساڳو
ڦيٽو ڦڪي اهو ئي پنهنجو علاج ساڳو
ڇاڪاڻ جو اسان جو آهي نپاج ساڳو
ريتن روايتن جو پنهنجو رواج ساڳو
ڪنهن لوڀ ۾ اچي ڪي رسمون متان مٽايو
غيرن هٿان متان ڪي پنهنجا وچي ڪهايو
نقصان فائدو ۽ هر ڳالهه سوچڻي آ
هن ديس جي غدارن سان جنگ جو ٽٽي آ
پاڙون پٽي ته آن جي هر پاڙ ڪوٽڻي آ
ڪاشيءِ وٺي هٿن مان ٻيهر نه موٽڻي آ
پنهنجا وري به پنهنجا در تان متان هٽايو
منهن شوخ ٿي نه تن جي ڪر ڪار کان نٽايو
نامي خيال ايڏو ڪو خاص هڪٻئي جو
لامي وٺون اڇان ٻي ٿا ماس هڪٻئي جو
ڪوشش ڪري رکون ڪو احساس هڪٻئي جو
راحت لئي ته وٺجي ڪو واس هڪٻئي جو
هٿ ساڻ هٿ ملايو وک ساڻ وک وڌايو
بي لوث خدمتن سان ماحول کي مڃايو
ڪيني غرور وارا هٿيار سڀ ڦٽا ڪر
اخلاق سان اسان جا ڪارا به تون اڇا ڪر
لهه سار تون سين جي هر هر پيو پڇا ڪر
احساس آ ته ٿيندو ڏکيو نه ڪو”مسافر“
جا سنڌ آهي پنهنجي اُن سنڌ کي سجايو
پهرو ڏئي سوايو هن ديس کي بچايو

پڙهندڙ نَسُل . پ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندَڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڀُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙُ، ياڙي، ڪاٺو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪٽي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَ نَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَ نَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، ٻَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَ کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وَڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَنِ، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلمَ حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻ، سمجهه ۽ ڏاهپ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهه ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:

گيتَ بہِ ڇڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو بوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهه پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهه هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن:

گيتَ بہِ ڇڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اٽڪاٽائي ڪي پاڻ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر کڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اٽڃاڻ ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي چوءِ چالاءِ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج necessity unavoidable سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ

پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.

ـ اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)